

Een dichteres uit Los Angeles

Rudolf Geel

bron

Rudolf Geel, *Een dichteres uit Los Angeles*. Meulenhoff, Amsterdam 1994

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/geel005dich01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Een plechtige onthulling

Gisteren belde mijn zusje om mij mee te delen dat zij ervan afzag ons vandaag te vergezellen naar de herdenkingsplechtigheid rond onze overleden broer Paultje.

Dat Henrietta opeens niet mee wilde verwonderde mij niet. Toch rekende ik erop dat zij klaar zou staan wanneer ik bij haar langskwam om haar op te halen. Toen ik bij haar aanbelde begreep ik onmiddellijk dat haar telefoontje voor niets anders had gediend dan opmerkingen over de extravagantie in haar kleding te voorkomen. Nu zij vanuit de goedheid van haar hart kon meedelen dat zij toch maar meeding, kon er immers van kritiek op haar uitrusting geen sprake meer zijn. Zij droeg een grote vilten hoed met rode bloemen opzij en een strak gestileerd glanzend lichtgroen pak, waarvan het jasje openhing. Daaronder had zij een veel te klein, door het wassen verschoten, paars T-shirt, dat een deel van haar buik bloot liet. In ieder geval geen ensemble om te dragen bij de onthulling van het borstbeeld van ons broertje, bij welke gelegenheid verschillende autoriteiten ons op een toespraak gingen trakteren.

‘Ik moest wát aantrekken,’ zei mijn zusje, bij wijze van begroeting.

‘En toen trok je dit aan.’

Zij knikte en ik zei dat ik het best vond. Onze ouders zouden daar anders over denken en pa zou onmiddellijk beginnen te schelden als wij kort toeterend voor zijn deur stopten. Henrietta zoende mij uitbundig en merkte op dat wij in ieder geval samen geweldig veel plezier aan de bijeenkomst gingen beleven. Ik vond haar erg opgewonden, maar toen zij in de auto zat, zweeg zij abrupt.

Nadat wij onze ouders hadden laten instappen, na een

korte maar onaangename discussie over Henrietta's uiterlijk, reed ik de stad uit in de richting van H., waar Paultje precies drieëntwintig jaar geleden werd geboren. Drieëntwintig jaar! Vijf jaar geleden, vlak voor zijn dood, was ik ook naar H. gereden, om de opname bij te wonen van een televisieprogramma met mijn broertje als middelpunt. Hij stond die dagen op het toppunt van zijn roem, kon rustig zeggen dat wat hem betrof ons land kon worden weggespoeld door de golven, en iedereen lachte, de presentatrice Lena T. streek Paultje vrolijk over zijn hoofd, de camera zoemde in en daar zagen de kijkers van zeer nabij het door onmatig leven scherp getekende gelaat van de jonge beroemdheid. Niet Nederland zonk even later weg in het water, maar de grappenmaker daalde neer in het graf. Lange rijen mensen stonden op het kerkhof. Maar zelf kon hij daar niet meer van genieten. Later zei mijn zusje dat juist dit haar had gespeten toen zij aan de groeve stond.

Het was niet ver naar H. Wij hadden er vroeger gewoond. En Paultje en zijn zusje waren er geboren. Een jaar geleden had de afdeling kunstzaken van deze gemeente een gering bedrag overgehouden en de wethouder opperde het idee dat nu eens niet te besteden aan het onderhoud van de een of andere jonge kunstenaar maar voor het eren van de wereldvermaarde plaatsgenoot, die nog een jongetje was toen hij op veertig kilometer afstand van H. stierf. Het was nu ook weer niet zo dat de bestuurders van H. dol waren op Paultjes schilderijen, maar zij hadden onder meer de belangen te behartigen van de toeristen, en die zouden misschien de plaats willen bezoeken waar ons broertje geboren werd en opgroeide.

Ik keek in het spiegeltje, dat op de achterbank gericht stond. Daar zaten pa en ma, vervuld van herinneringen. Die zouden straks op wrede wijze worden opgerakeld, en 's avonds kwam alles nog eens samengebald terug op de tv, die in onze ouders trouwe kijkers vond. En hoe zou mijn zusje reageren? Er bestonden foto's waarop Paultje door de lanen wandelde, aan de hand van zijn moeder. De statige

bomen en grillige tuinen, de soms half in lommer verscholen villa's: hij had er met zijn onbevangen ogen naar gekeken, terwijl zijn zusje, die precies elf maanden jonger was, haar poppewagentje naast hem voortduwde. Nog maar even en hij werd ontdekt en zou op slag beroemd zijn.

Nu was Paultje dus precies vijf jaar dood. Die dood had het geheimzinnige rond zijn bestaan vergroot, althans zo stond het in de necrologieën. Zelf had ik Paultje altijd in de eerste plaats een geluksvogel gevonden. Kenners daarentegen noemden hem soms een duister, maar steeds geniaal schilder. Volgens mij paste hij precies in de mode van zijn tijd, waarbij natuurlijk wel kwam dat hij erg talentvol was. Soms gaan talenten verloren aan eigengereidheid. In andere gevallen wordt diezelfde eigengereidheid gewiegd in ademloze aanbidding. Niemand weet wanneer hij tot de uitverkorenen geroepen wordt, al proberen de meesten eigenmachtig dat moment te verhaasten. Bij alles wat hij deed was Paultje nieuws. Hij was zelfs nieuws als hij niets deed. Toen ik dit vanmorgen bij het aankleden weer overdacht, zag ik hem opeens staan naast ons zusje. Het was op een gure novembermiddag, bij de intocht van Sinterklaas. Zij stonden vooraan, hand in hand, schreeuwend om pepernoten. Een van de zwarte Pieten raakte kennelijk vertederd door het koppel. Hij gaf ze ieder een handvol snoep, terwijl kinderen in hun omgeving met lege handjes bleven. Deze zwarte knecht was een der eersten die het tweetal uit de volheid van zijn hart iets schonk. En Paultje beantwoordde zijn geste door de snoepjes op zijn beurt over zijn hoofd in de menigte te gooien. Hoe helder tekende zich hier de toekomst af: later liet hij journalisten sprakeloos, terwijl zijn zusje naast hem stond, haar hand vol snoep. Zij raasden toen juist onafscheidelijk de wereld door. Het duurde allemaal maar een fractie van de tijd. Degenen die klaarstonden om hem te verwelkomen in weer een ander land, raakten diep onder de indruk van Paultjes talent een meer dan voortreffelijke gast te zijn. Daar stond de jonge schilder in de aankomsthal van

een vliegveld. Was dat beeldschone meisje zijn zuster? De schone prinses en haar hofnar. Soms raakten de afhalers verlegen. Meestal waren ze alleen maar opgetogen dat mijn broertje bij hen was.

‘Hoe is het, jongen?’ vroeg mijn vader op de achterbank. ‘We zien jullie zo weinig.’

‘Ja, het is erg stil in huis,’ voegde ma eraan toe.

Ik zei dat het goed ging, dat het eigenlijk nooit beter was gegaan, en dat ik mij uitstekend voelde met een aardige baan op de universiteit en een schitterend ingericht huis dat ik had kunnen bekostigen uit mijn deel van Paultjes erfenis.

‘Het gaat erg goed met hem,’ zei Henrietta. ‘Je hebt twee prachtige zoons.’

Mijn vader mompelde instemmend. Hij was allang blij als hij geen moeilijke gesprekken hoefde te voeren. In zijn produktieve jaren had hij als hoofdcommies bij 's Rijks belastingen gewerkt. Nu harkte hij als gepensioneerde zijn tuintje. Met Paultjes creatieve expansie had hij weinig op. Dit lag anders bij mijn moeder. Wanneer er in de kranten weer eens iets over mijn broertje werd beweerd, las zij dat mijn vader voor met een lichte trilling in haar stem. Hij was het klassieke type van een vader die het beste voor had met zijn kinderen. Alleen reikte zijn overtreffende trap niet hoger dan het werk waarmee hij dacht het vaderland te dienen.

Ik keek weer in het spiegeltje. Pa staarde naar de voorbijsuizende weilanden. Het was voorjaar, kleine beesten stonden of lagen bij hun moeders, een en al geborgenheid. Een knus land. En daarin had Paultje geleefd, als een razende jet. Nu was hij verward tot een borstbeeld, een levenloos brokje cultuur. De stadsbestuurders van H. telden een paar keer hun geld. In totaal stond op de rekening een bedrag van f2500,-. Daar kon je weinig mee doen. Ze gingen dus op zoek naar een goedkope kunstenaar. Deze werd gevonden in de vorm van de beeldhouwer Ferry Daniëls, die het karwei wilde opknappen voor f1850,-, een schijntje, maar hem zou veel publiciteit toekomen en zijn beeldje kwam in alle kranten, ouders van wonderkinderen spitsten vast hun oren

bij het horen van zijn naam. Als de kunstenaar dit handig uitspeelde zou hij in de loop der jaren 1850 maal 1850 gulden overhouden aan zijn bemoeienissen met onze Paultje.

Hij speelde als het ware een bij voorbaat gewonnen wedstrijd.

De mogelijkheid van later succes over de rug van een ander, zelfs al was die rug verstijfd en aangevreten door de larven, bracht mijn zusje al bij voorbaat tegen Daniëls in het geweer. Maar misschien had zij ook Zadkine als portrettist van haar broertje verworpen, omdat zij niet kon verdragen dat iemand zich een straks voor iedereen zichtbaar beeld van Paultje schiep. Onmiddellijk kwam zij op hoge poten naar mij toe en eiste ziedend dat ik al mijn invloed zou aanwenden om het gemeentebestuur van H. ervan af te brengen Daniëls in te huren. Alsof ik ook maar enige invloed bezat. Waarvan moest ik ze overtuigen? De beeldhouwer had laatstelijk geëxposeerd in De Plashof te L., en de pers uit de omringende gemeenten reageerde zeer welwillend op het initiatief van de directie van het etablissement. Wat de gemeente H. betreft nog het volgende: in de toeristische Holland Promotion zou het beeldje uitstekend van pas komen. Wat deed het er dan eigenlijk nog toe wie het had vervaardigd? Tenzij het inderdaad een man met de bekendheid van een Zadkine was. Maar zoveel geld had de gemeente niet te besteden. En daarom deden ze het maar zo goedkoop mogelijk. Bij wijze van Gebaar (een duim die wrijft over een wijsvinger).

Henrietta vertoonde de ene woedeaanval na de andere.

Toen Ferry Daniëls officieel opdracht had gekregen een borstbeeld te vervaardigen, belde hij mij voor een afspraak. Hij maakte een ontroerend serieuze indruk, en stelde het voor alsof onze gesprekken invloed konden uitoefenen op de uiteindelijke vormgeving van zijn werkstuk. De beeldhouwer was opgetogen toen ik zei dat ik veel belang stelde in een ontmoeting, en wij spraken meteen af voor de volgende dag. Dit is nu vijf maanden geleden. Hij werkte zich een on-

geluk, en dan te bedenken dat ik in die tijd tien keer zoveel verdiende als hij en dat ik niet drie keer per week werd lastig gevallen door laten we zeggen de zuster van de vent die mijn studieboek had geschreven en die kwam kijken, ook namens mijn studenten, of ik de bladzijden op de juiste wijze omsloeg.

Straks zullen wij de auto parkeren en het gemeentehuis binnengaan. Daar staat de beeldhouwer naast zijn nog in een doek gehulde werkstuk. En hij hoopt dat de een of andere journalist (maar liefst allemaal tegelijk) naar hem toe komt om te vragen waarom hij juist deze conceptie van Paultje bedacht heeft. Maar de journalisten zullen foto's nemen van Henrietta, en mij zullen ze vragen stellen en in stilte beelden alle mannen in de zaal zich in hoe ze mijn zusje in hun bed tot zich zullen nemen. Er is zoveel verbeeldingskracht onder de mensen. Ook bestaat er een goede kans dat de vervelende en domme toespraken van de burgemeester en de voorzitter van de plaatselijke culturele vereniging de krant zullen halen, en dan ook nog verminkt. Maar Daniëls moet het met zijn naam doen en bij de foto van zijn werk denken de krantlezers: moet dat Paultje Tellegem voorstellen? Daarna gaan ze over tot de wanorde van de dag.

Achter mij in de auto was het al een tijdje stil. Als pa in de auto zat, viel hij meestal in slaap. Maar nu hield hij het buitengebeuren in de gaten. Dat bestond voornamelijk uit koeien en hooibergen en auto's die ons voorbijgingen, want ma hield niet van hard rijden sinds Paultje zich in zijn eerste en enige auto verstuurd had.

'Is die burgemeester niet van adel, Robbie?' informeerde mijn moeder plotseling vanaf haar kunstlederen zetel, waar haar magere lichaam eigenlijk te schriel voor was.

Ik haalde mijn schouders op.

'Hij heeft een aardig gezicht op de foto,' zei ma. Ze knipte haar tasje open en haalde er een zakdoekje uit. Ik begon te neuriën, uit een soort agressieve vrolijkheid. Mijn ouders keken beiden uit hetzelfde raampje. Het was niet de eerste keer dat ze meedingen naar een manifestatie rond Paultje.

En ze bleven meegaan, hoewel de vorige gelegenheden steeds van ruzie werden vergezeld. Toen Paultje nog maar net twaalf was, werd hem de Caran d'Ache-prijs toegekend. Ik was achttien en had net mijn rijbewijs gehaald. Terwijl ik de auto bestuurde, lette pa goed op of ik geen verkeersfouten maakte. Inmiddels vertelde ma de kleine laureaat waaraan hij zich te houden had. Zo moest hij iedereen die er belangrijk uitzag een hand geven en met twee woorden spreken, uitsluitend als hem wat gevraagd werd. Steeds voelde ze of Paultjes dasje goed zat en ze streek zijn haar recht, hoewel er aan zijn kapsel niets viel te verbeteren.

Op een gegeven ogenblik tijdens de rit naar zijn eerste belangrijke onderscheiding zei Paultje geïrriteerd tegen mijn moeder: 'Als je nou je kop niet houdt trek ik mijn broek uit.' Meteen had hij een pets te pakken van zijn vader, die toen nog behoorlijk trots op hem was, hoewel de eerste reserves zich al begonnen te ontwikkelen, maar die het nooit kon nalaten te vragen of Paultje zijn huiswerk al afhad. Dit was het begin van een moeilijke tijd. Ik was eerstejaars student en wou op kamers. Mijn ouders wilden dat ik thuis bleef wonen omdat Paultje veel aanloop had, waaronder buitenlanders. En intussen probeerde pa ons op te voeden, alsof wij niet stuk voor stuk op een heel andere manier werden opgevoed zonder zijn tussenkomst. Paultjes internationale doorbraak bevorderde ook onze opleiding. Eten met mes en vork konden wij al. Nu kwam het eropaan ons te gedragen in gezelschappen van mensen die mes en vork bij tijd en wijle afzwoeren uit diep gevoeld onbehagen met de beschaving. Dezen eruit te pikken, daarin werd Paultje een ster. En met hem zijn zusje, die volgens onze vader opgroeide voor galg en rad. Maar de galgen waren afgeschaft. En het rad, dat was het rad van avontuur, waarin zij meedraaide totdat het op hol sloeg en krakend ineenzakte.

Wij waren vroeg van huis gegaan. Veel te vroeg. Deels kwam dat doordat ik erop gerekend had enige overredingskracht nodig te hebben om mijn zusje mee te krijgen. Toen zij al

klaar bleek te staan was ik eigenlijk te zeer opgelucht om niet meteen vol gas weg te rijden. Ik verliet de grote weg en reed over de provinciale tweebaansweg naar L., waar wij, nu de zon toch zo heerlijk aan het schijnen was, wel een ogenblik konden gaan zitten op een terrasje aan het water. Bijvoorbeeld bij De Plashof, waar Ferry Daniëls geëxposeerd had en, naar hij vertelde, ‘niets had verkocht, maar wel veel relaties opgedaan’.

‘Je moet maar goed omrijden,’ zei mijn vader. ‘Voor je het weet zijn we te laat.’

Ik antwoordde dat ik uitstekend kon klokkijken. Had hij me dat zelf niet geleerd?

Pa keerde zich plotseling af van het raampje en begon, over zijn woorden struikelend, te spreken. Hij schold ons uit voor rotkinderen, nagels aan zijn doodskist, die niet ver meer was. Wij luisterden niet naar hem. Wij hadden hem zo dikwijls horen klagen. Er waren vroeger interviews geweest met Paultje waarin een verre echo hoorbaar was van het misbaar van onze vader, die zich uit een rustig werkzaam leven plotseling zag opgeschrikt en in het volle licht de kluts kwijtraakte. Hoe zat het nou, moest hij trots zijn op zijn zoontje, of juist geschokt? Eerst natuurlijk was hij trots, en groots, en zijn collega's feliciteerden hem met zijn wonderkind. Dat was nog eens iets anders dan de honderdduizend of de voetbalpool. Ja, maar dit viel dan ook wel als een heel speciale prijs in de familie. Later, toen Paultje reisjes begon te maken naar Amerika en Japan, wist pa niet meer of hij eigenlijk niet liever een kleurentelevisie had gewonnen, of een huisje aan de plas. Uit verre streken kwamen foto's tot ons. Paultje vijftien jaar, omgeven door drie hoela-danseressen op Hawaii. Zou hij daarmee naar bed zijn geweest, had hij een ziekte opgelopen, droeg hij eigenlijk wel steeds een hemdje, zo'n kind nog en dan al die wijde verre wereld waar geen van ons ooit kwam. In heel Europa reisde ik geregeld met mijn broertje mee hoewel wij weinig contact hadden. Hij tekende meestal in de trein of in het vliegtuig. Overlegde dan met mij voor hoeveel geld hij die haastig gekliedde te-

keningen zou verpatsen. Ik zei dat hij zijn eigen markt verpestte, maar misschien vermoedde hij wel dat zijn produktie opeens, in een nabije toekomst, zou afbreken. Vaak, als ik niet in de buurt was, vond hij onder zijn bewonderaars een koper. Hij bracht verschrikkelijk dure cadeaus voor Henrietta mee, en ook ikzelf werd op onze reisjes door hem onderhouden. Hij was een kleine charmeur en wilde nooit met mij op één kamer slapen. Ik weet zeker dat vooral oudere kunstminnaressen zich 's avonds naar zijn appartement begaven om het fijne te weten te komen over zijn gaven. Kwamen wij thuis, dan waren onze ouders present op vliegveld of station. Een eindje van hen af stond Henrietta, zo in het oog lopend mogelijk gekleed, maar dat viel altijd erg mee, omdat ma op haar lette en haar bijvoorbeeld opmaak verbood.

Toen Henrietta zeventien geworden was en de faam van Paultje wereldverbreid was, lieten mijn ouders wat de opvoeding betreft de kop hangen. Zij stonden hun dochtertje toe met Paultje te gaan reizen, en dat deden ze dan ook een jaar lang, van de ene stad naar de andere, op boten en in vliegtuigen. Ze bezochten Azteken-ruïnes, werden gefotografeerd in het dal der koningen, en mijn zusje zag er op iedere foto opwindender uit.

Later sprak ik eens met Henrietta over haar verhouding tot haar broertje. Volgens haar was hij volslagen hulpeloos. Ik bestreed dat, tenslotte had ik zelf met hem gereisd, waarbij ik soms verbaasd stond over zijn initiatieven. Maar Henrietta liet het voorkomen of zij hem in dat ene jaar langs de bezienswaardigheden van de wereld had gesleept, tot hij er doodmoe van raakte en terug wilde naar Nederland. Hij had in dat jaar rijden geleerd; meteen bij terugkomst begon hij over de aanschaf van een raceautomobil. Gedurende enige weken bezocht hij met mijn zusje showroom na showroom, en allerhande gladgeschoren jongemannen belden bij ons aan om hen mee te nemen op een proefrit. Had Paultje dat allemaal niet gewild? Henrietta vertelde mij dat zij het van dat autorijden niet zeker wist, maar wel was zij het die de

reisplannen maakte, folders bestudeerde, de tickets bestelde, hun bagage inpakte. Vond hij dat reizen dan niet leuk? Ze zei dat hij het leuk vond, dat ze dat tenminste in het begin dacht. Maar langzamerhand ging zij begrijpen dat hij geen belangstelling voor koningsgraven had, noch voor pittoreske kusten. Hij keek de wereld in en zag alleen zichzelf. Hij was een uitkijkpost vanwaaraf het panorama alsmaar weidser werd. Maar voor de trappen die hij op moest kreeg hij angst. Ik zei tegen mijn zusje dat ik dit een prachtige literaire beschouwing vond, maar dat ik nog nooit had gehoord van een uitkijktoren die zijn eigen trappen opliep. Misschien moest zij gaan schrijven, had zij een verbaal talent waarmee zij Paultjes wereld, die uiterlijk zozeer de hare was, kon beschrijven voor het nageslacht. Zij haalde haar schouders op. Zei dat ze wel zou zien.

‘Hield Paultje van jou, ik bedoel zoals je in het algemeen niet van een zuster houdt?’ vroeg ik haar kort geleden, toen wij samen heel gezellig en ontspannen herinneringen ophaalden.

Henrietta bloosde en zei dat ze zich had kunnen voorstellen dat dat zo was geweest, maar dat ze dat altijd zou hebben verhinderd, omdat het niet strookte met haar principes.

Henrietta ging zich op haar zeventiende nog niet aan verhoudingen te buiten. Dat veranderde na Paultjes dood. Ze kwam nu nooit meer in de krant, kreeg wel allerlei aanbiedingen om fotomodel te worden, ze kon zelfs een serie lezingen op scholen gaan geven over haar broertje, maar ze weigerde. De telefoon stond naast haar bed, ze belde mij vaak 's morgens op, om een uur of half acht. Hallo, riep ze vrolijk, zal ik je vertellen wat er is gebeurd? En dan kreeg ik een opsomming van de voornaamste feiten uit de krant. Ik hoefde niet te praten, luisterde ook maar half, tot ze haar nieuwsvoorziening staakte en iets in het persoonlijke vlak meedeelde, bijvoorbeeld: ‘Ik heb niet best geslapen, ik heb geloof ik geen oog dichtgedaan’, en even later: ‘Heb jij weleens met een negerin geslapen?’ waarna ze in huilen uitbarstte en ik haar met mijn slaperige hoofd moest troosten,

hoewel ik niet wist waar het om ging. ‘Hij is ontbijt voor me aan het maken,’ zei ze op een keer zonder inleiding. ‘Hij is heel lief. Ik voel me nu erg ellendig. Ik weet niet meer wat ik moet zeggen, Robbie.’

‘Mis je Paultje?’ vroeg ik haar een jaar geleden.

‘En jij?’

‘Ik weet het niet.’

‘Ik weet het geloof ik ook niet.’

‘Geloof je dat, of is het zeker? Ik denk namelijk dat je hem mist. Ik vind dat je zijn foto's moet wegbergen.’

Ze sloeg haar armen om mijn hals en zei:

‘Hij was tenslotte mijn broertje. En voor verdriet binnen de familie, daarvoor staat twee jaar. Daarvoor heb ik namelijk twee jaar gesteld. Maar het duurt al twee jaar te lang, Robbie. Dat ik maar aan hem denk en zo. Niet erg treurig. En ook niet met plezier. Alsof-ie terugkomt, maar ik weet dat het niet zo is. Dat weet ik altijd op de achtergrond. En ik vind het tegelijk een beetje overdreven. Want het is niet zo dat ik hem zo vreselijk mis omdat hij bijzonder was en mijn reizen betaalde die ik uitkoos, en deed wat ik wou, terwijl hij liever op zijn hotelkamer wilde blijven tekenen. Hij praatte altijd over een huis bij zee. Op je achttiende? vroeg ik. Nu al een huis? En dan stapten we weer in een vliegtuig. Hoe zou het geweest zijn als we heel gewoon waren geweest, Paultje op kantoor, of student net als jij, en ik met een baantje. Wat was er dan van ons geworden als hij zich te pletter had gereden met een ouwe eend? Weet jij dat? Ik mis hem. Hij had zo'n lief gezicht. Herinner jij je dat?’

‘Ik vond hem in zijn gezicht juist nogal, hoe zal ik het zeggen, scherp,’ zei ik.

‘Wel aardig, maar je kon wel meteen zien dat-ie alles beter wist.’

‘Dat is het nu juist,’ zei Henrietta. ‘Kende je hem maar. Hij had zulke aardige ogen. Was een beetje moe op het laatst. Ik had het moeten zien, Robbie.’

Toen ze thuishkwamen begon moeder, nadat ze haar cadeaus had uitgepakt, te praten over ziektes die wereldreizigers

vaak opliepen. Ze wilde dat Paultje en Henrietta zich door een dokter lieten onderzoeken. Ze weigerden. En lachten ma uit. Pa kwam thuis. Ze stonden op de voorpagina's van de avondkranten, en Paultje verklaarde aldaar: 'Ik heb zoveel gezien, ik ga mij als een mestkever verschansen in het huis van mijn ouders.' Pa was niet in zijn beste humeur. Hij zei dat Paultje en zijn zusje maar op eigen gelegenheid moesten gaan wonen. Hij vond het prachtig dat ze heelhuids terug waren, maar mestkevers en persmuskieten had hij nou genoeg gezien. Het werd een behoorlijke ruzie, want Paultje zei dat hij juist erg naar hen verlangd had, dat hij nu een tijdje ordentelijk aan tafel wilde eten, een eitje geserveerd krijgen, en geprakte andijvie met een bal gehakt. Pa dacht dat zijn zoontje hem belazerde en zei dat hij meteen maar moest vertrekken. Ik probeerde te sussen, knipoogde eens naar mijn zusje om hartelijkheid te suggereren die er niet was van de kant van onze ouders, en riep dat ze zich niet zo moesten opwinden. Moeder roerde opnieuw de ziektes aan, en zei dat ze het beste met hen voor had. Henrietta had zich prachtig gekleed, in indiaanse klederdracht, en zo kwam ze ook op het tv-journaal. De volgende dag moest mijn vader daar veel over te horen krijgen van zijn collega's, maar die zeiden niet dat ze jaloers waren, die lachten alleen naar hem en riepen uit: 'Dat dochttertje van jou, dat is een hele meid geworden,' en ze bedoelden daar dus mee: 'Zeg Tellegem, die snol, mijn god, daar zijn er al heel wat overheen gegaan, stuur haar eens langs, die dweil is er niet vies van.'

Zoals zij daar zaten bij thuiskomst waren ze beiden schitterende kinderen, geboren op een zonovergoten zondag, aan een baai met wuivende palmen.

Ik zei later tegen Henrietta dat ik er zo over dacht, en ze glimlachte en zei dat Paultje dat allemaal heel anders zag, dat hij nooit op schoonheid lette, nooit omkeek en soms heel treurig op zijn hotelkamer zat, maar dat was misschien uitsluitend schijn.

Twee weken na zijn terugkomst verhuisde Paultje naar

een flat die hij gehoord had in een buitenwijk, waar uitsluitend nieuwbouw stond en de straten breed en ongezellig waren.

‘Je ziet hem het uitzonderlijke doen’, zei ik tegen mijn zusje. ‘Tenminste als het waar is dat hij eigenlijk helemaal niet wou reizen. Je zegt dus dat hij eigenlijk, heel gewoon, eng behuisd thuis wou zitten. Ook zijn schilderijen zijn stuk voor stuk uitzonderlijk, er komt geen scène op voor die niet dingen weergeeft die jij en ik nooit om ons heen zien. Hoe wil je dat dan duiden?’

Ze antwoordde dat ze helemaal niets wou duiden, dat ze buiten Paultjes schilderijen stond. Schilderkunst zei haar niks. Sommige mensen gaan zich hun leven lang te buiten aan wellustige voorstellingen, waarin dingen gebeuren die je bij zorgvuldige waarneming in besloten slaapkamers in burgermanshuizen en zelfs in hoerenkasten zelden tegenkomt, en toch zijn dat alleraardigste, beminnelijke mensen zonder overdreven angst voor het bestaan, geldgebrek en naderende ouderdom. Paultje zette zijn voorstellingen buiten zijn geest op een stuk linnen en verder bemoeide hij er zich niet mee.

Zo sprak Henrietta. En nu in de auto naar H., op de parkeerplaats van De Plashof te L., zei ze:

‘Robbie, ik ga een boek over hem schrijven. En daarin zal ik alles vertellen. Weet je, Robbie, ik ga echt alles over hem vertellen.’

‘Als je mij er dan maar buiten laat,’ zei ma.

‘Je brengt haar nog op een idee,’ gromde mijn vader. Ik trok de handrem aan en zette de motor af.

‘Vooruit,’ zei ik, ‘geen geruzie. Het is vandaag een grote dag. Het eerste standbeeld voor een lid van de familie.’

‘Jullie vader, die verdient een standbeeld,’ zei ma.

Henrietta draaide zich om en legde haar kin op de rugleuning.

‘Waarvoor dan wel?’ informeerde mijn zusje.

‘Omdat hij tweeënveertig jaar gewerkt heeft voor de staat en er nooit een cent wijzer van geworden is en niet eens wat

dankbaarheid ontvangt van zijn kinderen, daarom,' zei ma.

'We zullen Vadertje Staat eens gauw een brief schrijven,' beloofde Henrietta.

Wij verlieten de auto. Hoe oud zagen onze ouders eruit. Moeder met haar kromme benen, haar bloemetjesjurk van zijde en pa in zijn donkere streepjespak. Hij had zijn schoenen vanmorgen eens lekker opgepoetst, en zijn nek met het scheermesje nog gladder gemaakt. Dat was puik voor elkaar. Henrietta gaf moeder een arm, die zij eerst weigerde maar na zachte aandrang van haar dochter aannam, en ik haalde mijn sigarenkoker te voorschijn en presenteerde mijn vader een braziliaantje.

In de hal van De Plashof hing nog een affiche van de tentoonstelling van Ferry Daniëls' objecten.

'Zal ik mijn hoed daar maar overheen hangen?' vroeg Henrietta.

'Laat dat uit je hoofd!' zei ma, oudergewoonte.

Ik legde mijn arm om Henrietta's schouder en drukte haar tegen mij aan. Ik wilde haar even troosten, nu zij werd geconfronteerd met een voorproefje van wat zij vreesde: de aanblik van haar broer, uit steen gehouwen door iemand die hem nooit ontmoet had. Maar wat kon Ferry Daniëls daaraan doen? Hoe belangrijk Paultje ook geweest was in het leven van mijn zusje, voor de beeldhouwer betekende hij niets meer dan een stuk brood. Op de een of andere manier had Henrietta er lucht van gekregen dat hij zou langskomen. Misschien had ik het haar gewoon verteld omdat ik wilde weten hoe zij reageerde. Voor negenen die morgen was zij al bij mij present, drentelde door het huis en ontwikkelde in der haast het plan de tuin een beurt te geven.

De tuin bij mijn nieuwe, van de erfenis gekochte huis was een wildernis, waarin lege conservenblikjes en allerhande onkruid, uitwerpselen van honden, geen onbezoedelde vierkante centimeter overlieten.

'Nou,' zei ik, 'je hebt alle tijd er iets heel moois van te maken.'

Zij keek mij even aan en opende de keukendeur om de tuin in te lopen.

‘Hoe laat komt-ie?’ vroeg ze opeens.

‘Om drie uur,’ antwoordde ik. ‘Als je flink doorwerkt is de tijd zo om.’

Zij draaide zich zonder iets te zeggen om en liep het huis weer binnen. Ik ging haar achterna en pakte haar bij haar schouders, waarschuwde haar zich heel rustig te houden. En ik zei dat hoe dan ook Paultje zich zou hebben rotgelachen als hij wist dat iemand aan een borstbeeld van hem werkte.

‘Weet je,’ zei ze. ‘Hij lacht zich allang niet meer rot.’

Ik wou haar vertellen dat Paultje en zij als duo voorbij waren. Zij was nu alleen. Alleen en erg aanwezig en bij de tijd. Maar zo voelde zij zich niet en zo ging dat bij alle grote koppels in de geschiedenis. De komiek had het loodje gelegd en de aangever zag zich beroofd van degene die het applaus binnenhaalde. Of was dat in hun geval net andersom?

Bij nader inzien liet ik haar met rust.

's Middags kwam de beeldhouwer. Toen hij aanbelde ging Henrietta met wat kranten op mijn leren driezitsbank liggen en deed of ze in slaap viel. In ieder geval wilde ze haar ogen niet opendoen toen ik haar door elkaar schudde om haar aan Daniëls voor te stellen.

Ik werkte hem dan ook maar tegen mijn oorspronkelijke bedoeling in gauw de deur uit, gaf hem een paar foto's mee en vertelde dat ik niet al te veel over mijn broertje wist. Hij vroeg niet door. Dat rekende Henrietta hem later erg aan. Ze had alles gehoord wat wij bespraken, ook mijn verklaring voor haar gedrag, dat ik aan vermoeidheid toeschreef. Het ergerde haar dat hij zich zo gemakkelijk liet afschepen, dat hij, die niets wist, niet veel meer wilde te weten komen. Alsof het om Paultjes uiterlijk alleen ging. Zij, zij zou Paultjes innerlijk kunnen tekenen, of aanvullen, maar zij hield zich slapende en ik verontschuldigde haar nog eens bij mijn gast. Natuurlijk wist Daniëls best dat hij vanuit ooghoeken bespied werd. Wij zaten tegenover elkaar en ik vroeg hem te vertellen over zijn opdrachten. Die had hij maar weinig, want hoeveel mensen hadden een hal die groot genoeg was om daar een staalconstructie te plaatsen, en hoeveel perso-

nen in het bezit van zo'n vestibule dachten bij de inkoop van hun staalconstructies aan Ferry Daniëls? In mijn huiskamer, boven de bank waarop ik zat, hing een zelfportret van Paultje, dat hij mij ooit voor mijn verjaardag had geschonken. Het was een van zijn latere werken en achter zijn nogal vertekende hoofd waren vaag de contouren te zien van een merkwaardig gebouw, waarvan de ramen schots en scheef waren ingezet. De beeldhouwer bekeek het schilderij een tijdje, en opeens haalde hij een aantekenboekje te voorschijn, waarop hij in ruwe lijnen het verjaardagsgeschenk schetste. Ik vertelde hem dat Paultje op alles leek, behalve op dit zelfportret, maar omstandig legde hij mij uit dat dit zijn aanpak was van de problemen in zijn vak. Later maakte Henrietta over dit soort vakmanschap een serie sarcastische opmerkingen. Paultje, zei ze, werkte nooit op de wijze van een boekhouder. Wel was hij heel zorgvuldig, maar naschetsen deed hij nooit, want Paultje die had fantasie genoeg, en aan het minutieus uitwerken van gedachten die kennelijk al vorm hadden voordat hij ze in lijnen visualiseerde, kon je zien hoe goed hij was. Ik haalde mijn schouders op over haar woede. Straks zouden wij te zien krijgen hoe Daniëls afstand had genomen van haar voorstelling van Paultje.

Terwijl de ober in De Plashof wegliep om de bestellingen te halen, zei mijn zusje, zonder naar mij te kijken: 'Ik stel mij al de hele morgen voor hoe ik tegen hem zal zeggen: ik ben blij dat je die opdracht kreeg, en hoe hij me dan meevraagt naar zijn atelier om mij de schetsen te laten zien. Denk je ook niet, Robbie, dat het toch nog een goed beeld is geworden?'

'Natuurlijk,' zei ik zo rustig mogelijk. 'Van Paultje maken ze geen knoeiboel.'

'Die maakte wel een knoeiboel van zichzelf,' bracht pa in het midden.

'Mijn arme jochie,' zei moeder instinctief.

Zij haalde een zakdoekje uit haar tas en bette haar wangen. Maar die waren helemaal droog.

Even later bracht de ober de bestellingen.

‘Wat ziet dat er lekker uit meneer,’ zei moeder, toen ze de stukken taart ontwaarde die ik had besteld. De ober glimlachte. Hier kwamen heel wat dagjesmensen. Ik keek door het raam naar de plas, waar een enkele zeilboot sloom door het water dreef. In de verte, op tien minuten rijden afstand, speelde het fanfareorkest een beetje in. Journalisten zaten bij elkaar en legden een kaartje. Het was allemaal niet veel bijzonders, want de wereld had alweer nieuwe wonderkinderen opgeleverd, die viool speelden of achter een veel te grote vleugel zaten. Maar wat hadden wij daarmee te maken? Wij waren alleen familieleden, niets bijzonders was aan ons te zien, en nu wij als gezin optraden voelden wij ons paar bij paar ongemakkelijk in elkaars gezelschap. Daar zat mijn moeder op een keurige manier taart te lepelen. Toen Paultje omkwam had zij hard gehuild; met pathetische gebaren gooide zij later bloemen op zijn graf en riep: ‘Paultje, o mijn lieve jongen’, alsof het lijk daar in de kist dat hoorde. Wij traden allemaal geschrokken en beschaamd een pas terug, en Henrietta kroop snikkend weg achter mijn rug toen ma zich zo begon aan te stellen. Maar zij meende wat zij deed. Al had zij vele malen luide Paultjes schilderkunst verdoemd. Zij was overmand door verdriet, en door wroeging. Zij had zich voorgesteld dat zij haar kleine geniale zoontje zou beschermen tegen alle slechtheid van de wereld, maar in plaats daarvan gaf ze hem op driejarige leeftijd al een verfdoois, toen niemand nog iets wist, en nog hoor ik haar prijzen wat de kleine op een vel papier kraste. Op familiefeestjes gingen Paultjes eerste tekeningen van de ene vette hand in de andere en iedereen zette er zo als het ware zijn stempel op voor gezien. Mijn moeder zong liedjes voor Paultje en draaide prachtige klassieke grammofonplaten als hij lag te blèren in zijn box. Zij was zo'n verstandige moeder. Zij had ons altijd vertroeteld, zolang wij afhankelijk van haar waren en aan haar rokken hingen, die toen nog wisselende lengtes hadden. En toen stond zij plotseling bij een geopend graf en opeens was Paultje weer haar lieveling, hoewel het niet viel

te ontkennen dat zij hem allang uit het oog was verloren, terwijl hij ondertussen schilderijen maakte waarop zij kleurig, in frivole houdingen stond uitgedost, aan bars, in wankele spiraalbedden met voluptueus lofwerk. Ook als schikgodin hing zij nu aan de wand, en haar gezicht vertoonde vele gradaties in dikte, haar ogen hingen soms aan touwtjes en haar borsten stonden recht vooruit, wijzend naar de warmte van het verleden. Mijn moeder huilde hartverscheurend. Het resultaat van al haar inspanningen lag met een enorme kater en een opengehaald gezicht in zijn kist en hoorde Beethoven niet meer en de waterverven waren allemaal over hem heen uitgelopen. En niet alleen de familieleden schaamden zich over het gedrag van mijn moeder, maar ook de vele half- en onbekenden, die een held ten grave droegen en die niet meer wisten of zij het waren die de plechtigheid verstoorden met hun aanwezigheid, of mijn moeder. In ieder geval liep pa met een hoogrood gezicht naast haar over de smalle paden van het boomrijke kerkhof en de stoet had op de bochtige weg naar de aula alle kans hem eens goed te bekijken. Sommigen zag je denken: zijn die twee keurige en in en in bedroefde mensjes de ouders van het grote licht, nou als Paultje dat geweten had dan hadie ze niet uitgenodigd. Maar wat wisten ze over Paultje? Wie kon vermoeden waaraan hij dacht toen hij in zijn eerste auto 's nachts over de snelweg scheurde om hem uit te testen? Het lege landschap onder de acetyleenlampen, dat zijn bewonderaars al kenden uit de schilderijen van zijn laatste periode, toen hij zowel hard werkte als zijn rijbewijs trachtte te halen, had zich misschien voor zijn perceptie van de werkelijkheid gedrongen, zodat hij wel de weg zag, die vastgekleefd zat aan de aarde, maar niet de truck met oplegger die net als hij bewoog, alleen veel minder snel en ook veel minder licht op zijn banden.

Mijn zusje liet haar stuk taart staan. Zij werkte aan haar lijn, waar weinig aan te werken viel. Ik vond de taart bijzonder smakelijk en spoorde mijn moeder aan ook Henrietta's stuk te nemen, maar dat weigerde zij, onder verwijzing naar

recente publikaties over hartgebreken.

‘Wat geeft het nou, mam, of je doodgaat?’ informeerde Henrietta.

‘Wil jij je brutale mond eens houden,’ zei mijn vader.

Ik boog mij naar hem toe en vroeg wanneer hij het leerde ons als volwassenen te behandelen. Hij antwoordde dat hij dat zelf wou uitmaken. Hij stak zijn kin vooruit, en schraapte zijn keel. Maar hij zei niets. De kin ging alweer naar achteren. Hij wendde zijn ogen van mij af.

‘Wanneer leren jullie respect?’ zei hij dof.

‘Als jij ons daarin voorgaat, pa,’ zei Henrietta. ‘We kunnen dat respect toch maar niet zo uit onze mouw schudden? Wij zijn ook maar mensen.’

‘Gedraag je daar dan eens naar,’ zei ma.

Ik rekende af. Wij verlieten het etablissement en wierpen stuk voor stuk een verlangende blik op de plas, waar het rustig was en kalm, tenminste als wij ons daarop begaven zonder elkaars gezelschap.

Mijn zusje begon te neuriën en ik hield het portier voor haar open, terwijl mijn ouders naar het begin van de aanlegsteiger achter De Plashof liepen.

‘Zullen we gauw wegrijden?’ zei Henrietta. ‘En lekker teruggaan naar Amsterdam.’

Ik zei dat daar niets van kon komen.

‘Ik wil niet naar die onthulling,’ zei mijn zusje.

Toen haar broertje stierf was zij zeventien. Zij hield zich erg flink op de begrafenis, ik hoefde haar bijvoorbeeld niet te ondersteunen en mijn zakdoek hield ik in mijn zak.

Er kwam nu steeds meer verkeer op de weg, maar toch kostte het ons geen enkele moeite het langgerekte L. door te komen op weg naar H., dat zich opmaakte voor een grootse manifestatie. De politie had het plein rond het gemeentehuis afgezet. De eerste bezoekers, leerlingen van de hoogste klasse van de plaatselijke pedagogische academie, verzamelden zich achter de dranghekken en praatten gezellig met elkaar over het wezen van de kunst. Met auto's arriveerden de

eerste genodigden. Ze hadden vergeten ons een lijst van hen ter goedkeuring voor te leggen, zodat wij er zeker van mochten zijn velen te moeten begroeten die wij door hun publikaties of anderszins een kwaad hart toedroegen. Ach, ik kon me precies voorstellen wie ons daar stonden op te wachten. Sommigen van de lui die Paultje groot hadden geschreven, waren gebocheld van ouderdom, anderen bezetten inmiddels een museumdirectoraat.

Levendig herinnerde ik mij de eerste keer dat de destijds alom gewaardeerde criticus Vincent de Neve bij ons was binnengekomen. Hij was in die tijd kunstverslaggever voor een aantal provinciale bladen, maar het viel hem aan te zien dat hij het verder wilde brengen. Juist had hij de eerste contacten gelegd met de televisie. Hij kwam Paultje vertellen dat hij de hoofdprijs gewonnen had in een tekenwedstrijd die een der omroepen had uitgeschreven ter gelegenheid van Sinterklaas. Met de cameraploeg die de kleine kunstenaar in zijn natuurlijke omgeving kwam filmen, reisde Vincent mee om de beelden van commentaar te voorzien. Wij maakten die dag het eerste openbare optreden mee van ons broertje, die wij een aanzienlijk tekentalent toekenden, maar dat bleef tot dan toe onder ons.

Toen Vincent de zolder betrad waar zich Paultjes kamertje bevond, stond hem daar niet een klein en apetrots baasje op te wachten, maar een zelfbewuste jonge kunstenaar die toevallig pas tien was.

‘Hallo kereltje,’ zei Vincent. ‘Ik ben Vincent de Neve, dat weet je misschien wel, en dit hier zijn een paar heel aardige cameramannen van de televisie, waar jij eerstdaags voor mag komen om je mooie tekening te laten zien en dan krijg je ook nog een prijs.’

‘Die nieuwe fiets,’ zei Paultje met een nauwelijks verholen minachting.

‘En wat voor een,’ repliceerde Vincent. ‘Met trommelremmen en een drierversnellingsnaaf. Nou, ik heb hem al gezien en ik dacht ik wou dat ik zo mooi kon tekenen.’

‘Maar dat kun je zeker niet?’ vroeg Paultje.

Dit moest Vincent toegeven.

‘Ik wou dat ik het kon,’ zei hij nog.

Paultje had een paar dagen geleden een ongeluk op straat gezien. Een bus was tegen een bemande bromfiets opgereden. Van de berijder was nog wel iets over, maar niet genoeg om hem te laten leven. Paultje had nauwelijks over het voorval gesproken. Thuis had hij een vuilnisbelt getekend, waar de resten van een autobus verspreid lagen. Onder aan de vuilnisbelt speelden ratten om een bloedend mensenhoofd. Het was zonnig weer op Paultjes tekening. Op de achtergrond waren witte huizen en een vlekkeloos blauwe zee. Dit werkstuk lag op de tafel toen Vincent over de fiets kwam zeuren, en het verschilde veel van de tekening van Sint en Piet, die Paultje had vervaardigd op verzoek van zijn ouders. Ook op die tekening opereerden de beide kindervrienden in een weinig opwekkend landschap, maar het was wel uitgevoerd in pastelkleuren en de zwarte knecht trok alle aandacht door zijn zwierigheid, terwijl de oude bisschop een baard had gekregen als een Brugs kantkloswerk.

‘Jij hebt het tekenen zeker niet van een vreemde?’ zei Vincent, wijzend op Paultjes jongste vingeroefening.

Paultje dacht diep na en besloot deze vraag over te slaan.

‘Nou vertel eens,’ zei de criticus. ‘Wie heeft dit allemaal zo keurig getekend?’

‘Ik,’ zei Paultje, en toen verliet hij de zolderkamer en rende de trap af en verborg zich in onze provisiekast.

‘Mijn god,’ zei Vincent, terwijl hij zich vooroverboog om eens goed naar de tekening te kijken.

Nadat Paultje uit de provisiekast was gevist en uitgebreid gefilmd kon worden, was het wonderkind geboren. Hij trad nu in het volle licht van de beschaving, die hem interviewers voerde en krant artikelen. En even daarna kwam hij ter sprake in forums en op kunstcongressen. Soms werd hem zijn eigen visie op zijn schilderkunst gevraagd, en zo verwierf zijn uitspraak bekendheid: ‘Ik ben elf. En ik heb dertig schilderijen.’ En hij was al bijna miljonair.

Paultjes geschiedenis, die wij nu gingen bekronen, al mocht dat dan niet meer dan vijftienghonderd gulden kosten, is er een zonder dieptepunten, tot aan het moment dat hij als de laatste trap van een raket nog een keer uit zijn eigen stormachtige ontwikkeling wegsprong - en toen sprong hij in de duisternis van de dood. Zijn crash werd groot aangekondigd op de voorpagina's van alle kranten. Daarna werd hij opgebaard in hetzelfde museum dat zoveel werken van hem aan de wanden had. Henrietta was het eerste familielid dat de dodenwacht bij ons broertje betrok. Ik had haar dat proberen te beletten, maar zij stond erop. Vlak voor zij haar plaats zou innemen, dat was even voor de eerste rouwenden werden binnengelaten, sprak de directeur van het museum enige opbeurende woorden tot haar. Hij zei dat de roem van een schilder niet ophield bij zijn dood, zoals die van een toneelspeler. Toneelspelers worden hoogstens een legende. Maar wel een eindige legende. Een schilder van enige importantie groeit alleen maar na zijn verscheiden. En zijn leven gaat over in linnen en verf. De kracht van zijn voorstellingen hecht zich vast aan de eeuwigheid.

Dit was aardig gesproken, hoewel vooral de vergelijking van die eeuwigheid en de voorstelling die eraan plakte, mijn bevattingsvermogen ver te boven ging. Ik liep de chapelle ardente binnen en zag mijn zusje staan en opeens leek het of Paultjes kater Herman ook in de ruimte was en boven op de kist zat, zwiingend en volgevreten. Ik schudde mijn hoofd en de kater was weg. Ik liep naar mijn zusje toe en kuste haar op de wang. Fluisterend vertelde ze mij dat ze stond na te denken over wat de directeur gezegd had: dat de voorstelling die de mens maakte, sterker was dan hijzelf. Zij had gevraagd of dat wat haar broertje betraf iets veranderde en de directeur raakte enigszins in verlegenheid, want tenslotte was zijn hele winkel op die gedachte gebaseerd. Zij wilde niet een uur staan, zoals wij hadden afgesproken, maar de hele avond. Ik herinner mij hoeveel bezoekers van Paultjes lijk alleen maar naar haar keken, zij ademde tenminste en zij had verdriet. Ademen en verdriet hebben en daarbij schitte-

rend in het zwart gekleed zijn, maar niet in rouwkleding. Ik vond haar zelf adembenemend. Met het flakkerende kaarslicht op de achtergrond leek zij op Paultje, maar dan in het vrouwelijke, en zij vertoonde allerlei kleine vrouwelijke trekjes: als er even niemand in de chapelle was, haalde zij gauw een spiegeltje te voorschijn en mascara om haar ogen op te maken, en af en toe, mensen of niet, toverde zij een wit kanten zakdoekje uit de mouw van haar gewaad en snoot onhoorbaar haar neus. Verschillende jonge collega's van Paultje werden op slag verliefd op haar, maar zij waren stuk voor stuk kansloos.

Toen Paultje een paar weken onder de aarde lag en het voor iedereen zeker was, dat wil zeggen tot iedereen was doorgedrongen, dat hij niet vandaag of morgen per vliegtuig van een vakantieadres in Zuid-Europa zou terugkeren, begon mijn zusje het kerkhof te bezoeken. De verlepte kransen waren daar net opgeruimd. Zij legde verse bloemetjes op Paultjes graf en stond met haar handen langs haar zijden omlaag te staren. Soms ging ik met haar mee en na afloop bezochten wij dan een paar cafés. Ik wilde op haar letten, maar ik geloof dat zij meer op mij lette, mij afhield van zakelijke beslommeringen die er in overvloed waren na Paultjes dood. Ik zei haar dat we nu samen konden gaan reizen als we wilden, dat wij bijvoorbeeld lezingen konden houden over Paultjes schilderijen, maar Henrietta voelde weinig voor dat soort bezigheden. Wel vertelde ze mij dat ze doende was alle gegevens die ze over haar broertje bezat, te ordenen en dat ze van plan was die voor zichzelf uit te werken. Maar mij hield zij daarbuiten. Ik was, bij Paultje vergeleken, surrogaat, ik bestond alleen om de zaken naar behoren te regelen. Wel kwam zij vaak bij mij thuis om Herman, die ik als een deel van mijn erfenis beschouwde, te knuffelen. Ze praatte dan zacht op hem in zonder dat ik verstond wat ze zei. Misschien sprak ze tegen hem in een andere taal, die alleen Paultje zou hebben begrepen, een taal waarin uitsluitend smartelijke woorden bestonden. Zij was in Paultjes flat gaan wonen en zo maakte zij een begin met haar leven als

kunstenaarsweduwe, op weg naar de heiligverklaring van haar dierbare.

Voor buitenstaanders bereikte de geschiedenis van ons gezin bij Paultjes dood een hoogtepunt. Daarna waren wij op een veel lager niveau af en toe bezig met de afwikkeling van zijn leven. Zoals nu. We reden de buitenwijken van H. binnen. Het zou niet lang meer duren of de wethouder van kunstzaken kon zijn keel schrapen om met zijn toespraak te beginnen. ‘Wat is de betekenis van onze grote plaatsgenoot?’ vroeg de wethouder. ‘Is het alleen de reeds zovele malen naar voren gebrachte grootheid, of meer? Want wat is grootheid: is grootheid niet het ultieme vermogen meer te zijn dan een ander, eerder bij de finish te komen? Ja, ook in zijn leven, dat snel was maar niet jachtig, glanzend, maar niet door vernis, ijde de man die wij hier thans herdenken naar dat uiteindelijke finishdoek, de meet zoals onze Belgische vrienden zouden zeggen, en als ik hier even op doorga, dan zeg ik: van meet af aan was Paul Tellegem een animator, een terecht luidruchtige Danton die door de Robespierre die Dood heet, en die ook in hem huisde, is gevonnist. Grootheid, meer dan grootheid; dat betekent: leven als een koningstijger.’

Tja. Hoeveel aanwezigen hoorden wat hij zei? Lieten zij zich meeslepen op de tonen van zijn stem? Zweefden zij niet weg op de ijdele woorden van zijn voordracht, om neer te dalen op de fata morgana's van hun maîtresses? Wat bleef er van ons broertje over wanneer ze hem met hun allen nog dieper het graf in prezen?

Ik draaide mij een kwartslag naar Henrietta, die strak voor zich uitkeek.

‘Vertrouw je mijn rijkunst niet?’

‘O ja,’ zei ze. ‘Ik denk een beetje na.’

‘Waar denk je over na?’ vroeg onze moeder.

Henrietta antwoordde niet. Zij zat met haar handen in haar schoot. Opeens herinnerde ik mij dat ze ook zo zat toen hij net dood was en wij zaten te wachten tot we naar hem

konden gaan kijken. Toen kwam er een dominee binnen, die pa had gebeld. De man hield vast verschrikkelijk veel van kunst, maar je kon aan zijn gezicht zien dat hij met de klus in zijn maag zat. Hij ging naast Henrietta zitten, die hij nooit eerder had ontmoet, omdat pa zich eerst op latere leeftijd tot de kerk om bijstand had gewend, en vroeg of zij Paultjes 'huisgenote' was. Hij had dus kennelijk nog nooit een krant gelezen en hij dacht dat zij met ons broertje verloofd was, als hij hoe dan ook iets dacht.

'Ik ben zijn zusje,' zei Henrietta. 'Gaat u alstublieft weg.'

'Dat zal ik bepalen,' zei pa kortaf.

De dominee kondigde aan dat hij een woord van troost zou willen spreken. 'Ik zou u willen zeggen: hij is in goede handen.'

'Dat is wel te hopen,' antwoordde mijn zusje. 'Hij moet er mooi uitzien als hij opgebaard ligt.' De dominee verschoot van kleur en zuchtte.

'Ik bedoel daarboven,' zei hij. 'Maar misschien beledig ik u wel. Dat is niet de bedoeling. Gelooft u in het hiernamaals? Denkt u dat het voorgoed is afgelopen met hem?'

'Is het dat dan niet?' vroeg Henrietta.

De dominee stond op. Hij legde een ogenblik met een teder en troostrijk gebaar zijn hand op Henrietta's voorhoofd. Het was een zweterige hand. De dominee knikte naar ons en ging de kamer uit. Onbewogen bleef mijn zusje zitten. Ze zei niets. Wel liepen er tranen uit haar ogen. Dachten wij nu allebei aan dat moment? Ach nee.

'Het zal erg vervelend worden,' zei ik. 'Veel gepraat en allemaal gelul. Laten we ons maar rustig houden.'

'Ik zal laten zien dat er hier tenminste één fatsoen heeft,' zei pa.

'Alsjeblieft, vader,' zei moeder.

Ik glimlachte. Het was druk met auto's rond het stadhuis van H., maar dat was altijd zo. Verder viel het erg mee met de dranghekken, en ook een menigte was afwezig.

Alsof wij dat niet hadden geweten. Terwijl ik de auto neer-

zette, uitstapte en naar het portier aan de kant van mijn moeder liep, werden mijn gedachten weggetrokken naar een groot aantal jaren terug, een decembermiddag, toen wij met een elfjarig Paultje per taxi naar een kinderfeest reden. Het was de dag voor Sinterklaas. Bijna elke dag stond Paultjes foto in de krant. Wij waren toen allemaal trots op hem, en tegelijk een beetje bezorgd. Op dit kinderfeest zou ons broertje een onofficiële huldiging ontvangen voor zijn prestaties. Een goed voorbeeld is nooit weg. Ma had Henrietta heel mooi aangekleed. Ze droeg zelfs een strik in het haar. Maar onderweg naar de grote zaal van het Tropenmuseum begon de kleine kunstenaar te zeuren: die strik van zijn zusje moest af en ik liep met een das om, weg die das, en pa mocht niet mee op het podium en ma had hij het liefst helemaal buiten de zaal. Toen wij hem tot bedaren probeerden te brengen, zette hij het op een huilen. Hij had zulke vastomlijnde ideeën over wat artistiek en dus legaal was, daar kwamen wij al niet meer tussen. Pa beloofde dat hij hem op zijn kont zou timmeren als hij niet gauw ophield en dat hij straks het podium zou opgaan om en plein public te zeggen dat zijn zoontje met twee blauwe billen zat te huilen in de gang. Paultje huilde niet langer, hij krijste. Henrietta volgde hem van de weeromstuit. De chauffeur dreigde ons op straat te zetten, knipogend naar ma. Even later stond ons broertje toch op het podium, en wij zaten half ontkleed in de zaal, op zijn aanwijzingen. Een meneer stelde hem ten voorbeeld aan alle aanwezigen. De kinderen applaudisseerden, maar de meesten wisten niet waarom. Dat voelde Paultje. Ze klaptten voor hem, maar ze wisten niet wie hij was. Hij stond daar erg alleen op het immense podium, zwaaide even met de bloemen die hij had ontvangen en verdween achter de coulissen. Toen wij de zaal verlieten, liep Henrietta naast Paultje, met haar arm om zijn schouder. Zij was hem gaan zoeken en had hem gevonden terwijl hij de cadeau gekregen schilderdoos inspecteerde.

‘Wat ga je vanavond doen?’ vroeg ik aan Henrietta, vlak na de begrafenis, toen wij in het huis van onze ouders koffie

dronken en een broodje probeerden te eten.

Mijn zusje antwoordde dat ze naar de bioscoop ging, dat er in het Filmmuseum een oude western van Ford draaide, en dat ze er zich op had verheugd die film te zien. En 's avonds ging ze inderdaad naar het Filmmuseum, maar in de pauze had ze het benauwde zaaltje verlaten, vlak voor de western begon.

Wij liepen naar de ingang van het stadhuis, mijn zusje en ik voorop, daarachter, gearmd, onze ouders. Het was net of wij de diploma-uitreiking na een examen gingen bijwonen. Maar wij wisten beter. Wij waren naar H. gereden om afscheid te nemen van Paultje en dus van ons eigen verleden. Ons broertje had een definitieve vorm gekregen, zij het één vorm uit vele mogelijkheden en door de handen van een ander. Een tijdje hadden wij het interessant gevonden om door het leven te gaan als de erfgenamen van het tragisch omgekomen wonderkind Paultje, maar langzamerhand raakten wij iedere dag meer verweven met onze eigen levens, die nieuwe verhoudingen opleverden en ons uit het licht naar de achtergrond trokken, waarop zich het leven van gewone mensen afspeelt. Na vijf jaar mist men een dode ook niet meer zo erg. Alleen was Henrietta een deel van haar zwierigheid kwijt, en haar opvallende kleding maakte dat ze er een beetje verlopen uitzag. Ook ik praatte met steeds grotere tegenzin over overzichtstentoonstellingen van Paultjes werk. Wij zaten nog weleens in de zon op een terrasje. Bijna niemand herkende ons. Het leek of wij en de anderen, die ons vroeger aangaapten, moe van elkaar waren geworden. Tenslotte werden wij allemaal een paar jaar ouder, de tijd ging steeds verder, en de illusionaire landschappen die in bonte schakering voorkwamen op de schilderijen van ons broertje, raakten iedere dag meer van onze eigen levens vervreemd.

Met langzame slagen

De middag waarop mijn vader onder overweldigende belangstelling afscheid nam als universitair docent, beklom hij aan het eind van de receptie een verhoginkje om de aanwezigen te bedanken. Terwijl het glasgerinkel wegstierf, haalde hij een paar keer diep adem, alsof hij aan zijn eerste college moest beginnen, en glimlachte verontschuldigend. Ik wist dat dit een kleine truc van hem was om aller sympathie te winnen, hoewel hij dat gezien de opkomst en de cadeaus niet direct nodig had.

Eerst bedankte hij zijn collega's voor de jaren trouwe samenwerking en vriendschap; vervolgens richtte hij zich tot de studenten en spoorde hen aan toch vooral in gedachten te houden dat je geschiedenis uiteindelijk alleen kunt bestuderen in het perspectief van de toekomst, want wetenschap op zichzelf is zonder betekenis.

Dit was de eerste keer dat ik mijn vader over toekomst hoorde praten, en ik denk dat velen met mij onwillekeurig moesten denken aan wat zij wisten over zijn eigen geschiedenis, die een duistere plek vertoonde waarin zijn eigen toekomstdromen waren weggeraakt.

‘En nu,’ besloot mijn vader zijn afscheidsrede, ‘heb ik nog de kleine, misschien wat verrassende mededeling dat ik zal vertrekken uit de stad. Op onze eilanden, lieve vrienden, schijnt het nog zo stil te zijn dat zelfs AOW-trekkers er toekomen aan het schrijven van een boek.’

De aanwezigen lachten beleefd en pa sprak nog een paar woorden ter afronding, terwijl de dienststers nieuwe bladen met drank binnenbrachten.

‘Waarom ga je onze stad verlaten, Peter?’ vroeg de hoogleraar moderne geschiedenis aan zijn scheidende medewerker.

‘Ach’, zei mijn vader. ‘Het is misschien een gril. Ik heb er erg veel zin in. En misschien is het zo, dat ik op de een of andere manier moet.’

Wat moest hij eigenlijk?

Even later kwam iedereen afzonderlijk afscheid van hem nemen, en allemaal verklaarden ze dat ze hem benijdden, de kroeglopers riepen dit nog harder dan de jongens die elke zondag naar het voetbal gingen: voorgoed weg, wat een schitterend vooruitzicht; ga je nu je eigen groenten kweken en fazanten schieten in de duinen?

‘Nou kunnen wij je bijna niet bereiken,’ zei mijn zusje Suze. ‘Besef je dat wel?’

Hij keek haar aan en streek haar over haar wang.

‘Je kunt mij opbellen,’ zei vader. ‘Ik zal steeds naast de telefoon zitten, liefje.’

Dit afscheid vond plaats begin mei, vier maanden geleden. Al enige weken daarvoor had hij, buiten ons medeweten, het grachtenhuis verkocht dat wij twintig jaar geleden hadden betrokken, geholpen door een kleine erfenis. Wij hadden het prachtig opgeknapt en toen weer uitgewoond, vol liefde had mijn moeder de kamers het aanzien gegeven dat er ook lang na haar verdwijning min of meer aan bleef kleven. En nu: weg, fini. Een rode streep eronder.

Ik reisde per boot naar het eiland. Het was een windstille dag, bijna een unicum. Het water was glad als een ijsbaan; zelfs op het punt waar de zee tussen twee eilanden door stroomde en vat kreeg op de vaargeul, voelde ik niets dat ook maar even leek op golfslag. Er reisden weinig mensen met de boot. De vakantiegangers waren allemaal weer naar hun werk. De herfst kwam eraan om het strand schoon te spoelen en de bossen te ontbladeren. Ik kocht een worstebroodje en kauwde er traag op, leunend tegen de reling. Ik verheugde mij erop een paar dagen weg te zijn uit de stad, en ik wou er niet aan denken dat ik zondag meteen na terugkomst weer de provincie in moest om een wedstrijd te ver-

slaan. Toch had ik tegelijk het gevoel dat ik de dagen bij mijn vader iets zou missen, misschien de zekerheid van mijn café, of een geweldige gebeurtenis, de komst van de vriendin van een vriendin, die ik nooit eerder had gezien en daarna nooit meer kon vergeten.

Ik denk dat ik vooral bang was dat mijn vader in een neerslachtige stemming zou verkeren, zodat ik nauwelijks zou weten wat ik tegen hem moest zeggen. Misschien was hij het praten al ontwend, net als pelsjagers in westerns, die mij altijd ademloos aan mijn stoel kluisteren, maar ja, zo iemand kun je beter niet echt tegen het lijf lopen.

Mijn vader stond aan de haven en zei vrolijk: 'Je houdt je keurig aan je afspraken. Wat ben ik blij dat ik daar af ben.'

'Jij bent er toch ook precies op tijd?' zei ik.

Hij legde zijn hand op mijn schouder.

'Natuurlijk,' zei hij. 'Had je iets anders verwacht?'

Zijn kleine boerderij lag vlak achter de duinen. Ze was omgeven door statige oude bomen en in het gras eromheen liepen kippen en een geit. In de grote woonkamer, grenzend aan de open keuken, had mijn vader op vernuftige wijze zijn antiek uitgestald en hij had een zitkuil laten aanleggen waarin hij ook het televisietoestel had geplaatst. Het leek of hij hier al jaren gerieflijk woonde. De plaatsing van de meubels maakte een definitieve indruk. 'Zoiets als dit,' zei hij, 'had ik mij altijd voorgesteld.' Wie niet? Met een glas cognac in de hand zonk ik weg in een behaaglijke warmte. Vazen die ik mij herinnerde uit vroeger dagen hadden hier opnieuw een plaats gekregen. Na het verdwijnen van mijn moeder had hij het rommelkamertje volgestouwd met voorwerpen die hij om de een of andere reden wenste te verwijderen. Maar hij had niets weggegooid. En hier begonnen ze een tweede leven. De herkenning van al die prulletjes en lampjes gaf mij een licht gevoel van onbehagen. Eigenlijk kon zij ieder ogenblik de kamer binnenstappen om te zeggen dat het eten klaarstond. Maar dat zou niet gebeuren. Dat was misschien het echte onbehagen.

‘Ik geloof dat je je niet moet blijven verzetten tegen wat er ooit in je leven gebeurd is,’ zei mijn vader toen ik hem vroeg waarom hij de inrichting van moeder hersteld had. ‘En bovendien,’ voegde hij eraan toe, ‘toen ik ging inpakken en moest beslissen wat ik met de vuilnisman zou meegeven, ontdekte ik zoveel dingen die ik gewoon mooi vond en die waren weggeraakt. Weet je Lodi, ik voel me hier echt enorm bevrijd.’

Hij zette zich in de keuken aan het kokkerellen. Hij had een plankje vol kookboeken die ik in Amsterdam nooit gezien had. Terwijl hij met een knoflookpersje in de weer was, verzocht hij mij een bepaald duur kookboek van de fijne Franse keuken voor hem aan te schaffen, ‘want die boekhandel hier, nou ja, wat wil je eigenlijk’.

Hij plaatste nog enkele kritische opmerkingen over zijn huidige verblijfplaats en vertelde dat het moeilijk wennen was aan mensen die hun hele leven ver van een stad hadden gewoond. ‘Toch heb ik het gevoel,’ zei hij, ‘dat ik het wel voor elkaar krijg met de mensen. Als dat proces, dat je toch inburgert, zich voortzet, dan zal ik me hier straks niet eens meer kunnen wegdenken.’

‘Klinkt dat niet een beetje academisch?’ vroeg ik.

Hij knikte.

‘Het klinkt zo vals als wat,’ gaf hij toe. ‘Maar mij krijgen ze hier niet meer weg, jongen. Ik begrijp dat zelf ook nog niet helemaal.’

Het rook heerlijk in de keukenafdeling. Volgens mij deed hij tegenwoordig niets anders dan koken. Hij manipuleerde met kruiden en wijn alsof hij een opleiding voor kok had gevolgd. Het ontbrak er nog maar aan dat hij Frans tegen me sprak. ‘Dat boek dat je gaat kopen, dat is echt geweldig,’ zei hij, en hij beloofde dat hij ons met Kerstmis iets heerlijks zou voorschotelen.

‘Als jullie tenminste vrij hebben met Kerstmis,’ zei vader.

‘Ik heb zeker vrij, pa,’ zei ik. ‘Als het maar regent en sneeuwt.’

‘Met sneeuw is het hier prachtig,’ zei hij.

Hij husselde sla door elkaar.

‘Zou je zusje van dienst kunnen ruilen?’ vroeg hij.

‘Misschien heeft ze wel helemaal geen dienst!’

Hij glimlachte verlegen. Een slablad viel uit de bak, via het aanrecht op de grond. ‘Onhandigheid,’ zei hij, ‘beginnerswerk.’

Alvorens wij aan het voorgerecht begonnen sleepte hij mij mee naar zijn bescheiden wijnkelder, die hij voor een deel had meeverhuisd uit Amsterdam. Terwijl ik daar in het halftuister stond, bij het licht van een 40-wattlampje, kreeg ik nog veel sterker de gewaarwording dat mijn moeder op het punt stond ons aan tafel te roepen, terwijl wij de flessen na de borrel wegruimden. Even later ontdekte ik recht tegenover de eettafel twee minuscule schilderijtjes die ik lang geleden in ons huis had zien hangen, maar ik wist niet meer waar.

Voor het donker werd, wandelden wij een eindje door de duinen. Er was meer wind gekomen. Mijn vader wees mij planten aan waarvan ik nooit de namen had gehoord. Op de kruising van twee paden lag een dood konijn. Ik liep er snel voorbij, want het zag er geenszins fris uit. De vogels hadden het lijfje opengepikt en een deel van de inhoud over het pad verspreid.

‘Nou, als je daar niet tegen kan, kunnen we beter teruggaan,’ zei mijn vader grinnikend.

Wij beklommen een hoog duin en konden bijna het gehele eiland overzien. Het begon nu snel donker te worden. In de diepte ontdekte ik de schoorsteen van zijn boerderij, met de toppen van de bomen eromheen.

‘Ze had nooit weg moeten gaan, vind jij ook niet?’ zei mijn vader opeens. ‘Ze had het hier vast prachtig gevonden. Maar misschien zou ze nu erg veranderd zijn. Weet je dat we hier al kwamen toen we nog niet eens getrouwd waren?’

Ik wist het niet. Of was ik het vergeten? Ik wilde liever niet aan mijn moeder herinnerd worden. Zorgvuldig had ik dat deel van mijn geheugen waar haar beelden lagen opgesla-

gen, vergrendeld. De deur, die toch al op een kier was gekomen sinds ik aankwam in het huis van mijn vader, waaide verder open en de koude stroom herinneringen maakte mij neerslachtig.

Mijn vader wees mij op het topje van de vuurtoren, dat flauw te zien was in de verte. Nog even en de lichtbundel zwaaide in exacte regelmaat over het eiland.

De volgende morgen werd ik wakker doordat mijn vader het gazon bewerkte met een motormaaier. Ik stond op, kookte een ei en probeerde met behulp van veel koffie het zware gevoel in mijn hoofd kwijt te raken. Mijn vader stapte achter zijn machine langs het keukenraam en zwaaide naar me. Na het ontbijt wandelde ik dwars door de duinen naar zee. Ik probeerde over hem na te denken, maar het lukte slecht. Beelden van vroeger, van mijn jeugd tot tamelijk kort geleden, renden achter elkaar aan in bonte opeenvolging. Plotseling zag ik de schilderijtjes terug die nu boven de eettafel hingen. En ik wierp een blik in de slaapkamer van mijn ouders, met de linnenkast, en hoorde de stem van mijn moeder die riep dat ik moest opstaan; net als deze morgen kwam ik uitgeput mijn bed uit en op weg naar de badkamer passeerde ik de slaapkamer van mijn ouders, en langs de ver de kamer in stekende kast keek ik naar mijn moeder in haar kimono met een van de schilderijtjes in haar hand, schattend rondkijkend waar ze het zou hangen. Terwijl ik mij concentreerde op de plaats waar zij ze na het inwinnen van ieders advies uiteindelijk had opgehangen, miste ik haar, hoewel ik ook heel zeker wist dat ze niet opeens vlak voor mij zou moeten opduiken, om te vragen hoe het mij vergaan was in al deze jaren. De idiotie! En de pathetiek achter deze gedachten. Het ergerde mij dat ik niet wist wat er precies met mij gebeurde, dat ik mij nerveus liep te maken over iets dat niet bestond, omdat ik een beetje van mijn stuk was geraakt door de aankleding van de boerderij.

Toen ik terugkwam zat mijn vader in een stoel een boek te lezen. Hij groette vrolijk en informeerde hoe de wande-

ling gesmaakt had. Ik pakte de krant van de vorige avond en sloeg hem open. De Friese staande klok tikte flink hoorbaar. Opeens ontdekte ik dat mijn vader niet las, weliswaar lag het boek open in zijn schoot en sloeg hij af en toe een bladzijde om, maar dat was meer een soort camouflage voor nietsdoen. Ging je zo over van de ene in de andere wereld als je pas met pensioen was? Schaamde hij zich tegenover mij voor de ontbinding van zijn werkzame leven? Hij sloeg het boek dicht.

‘Het lukt niet erg met lezen,’ zei mijn vader.

Ik vouwde de krant op en leunde een beetje voorover. Mijn vader liet het gesloten boek in zijn schoot liggen, maar haalde zijn handen ervan weg, zodat het op de grond viel. Hij pakte het op, onderzocht het op beschadigingen, zocht de bladzijde waar hij was gebleven en legde er een bladwijzer in.

Ik verschoof een beetje op de bank waarop ik zat, zodat ik hem recht in zijn gezicht kon kijken en vroeg hem mij te vertellen wat er in die korte tijd met hem gebeurd was. Hij haalde zijn schouders op, lachte verlegen, wees om zich heen en zei: ‘Misschien heb ik altijd een beetje boven mijn stand geleefd. Wat betreft ambitie in mijn werk en dat soort dingen. Wat denk jij daarvan, Lodi? De snelheid waarmee ik weggroei van wat ik deed en was, die verontrust mij. Heb ik nou veertig jaar dingen gedaan waar ik me eigenlijk geen barst voor interesseer, of takel ik zo snel af? Als ik nu pas door moet krijgen dat ik mijn hele leven wat mijzelf betreft voor niets heb gewerkt, waarom heb ik dat dan niet eerder ingezien?’

Ik probeerde hem gerust te stellen door te zeggen dat hij moeilijkheden had met de abrupte overgang, en dat hij straks ongetwijfeld zijn bibliotheek zou induiken, als hij tot rust was gekomen en gewend geraakt aan de nieuwe omgeving.

‘Geloof je dat nou echt?’ zei hij.

Ik wist het niet.

Hierna vertelde hij mij uiterst gedetailleerd hoe hij de

moeilijkheden rond de verhuizing en de inrichting van zijn boerderij had overwonnen. Hij begon daarbij steeds sneller te praten, alsof hem steeds meer futiele details te binnen schoten, en daarna werd hij een beetje sentimenteel over de herkomst van zijn meubels en snuisterijen.

Ik probeerde hem op een ander onderwerp te brengen door de ligging van de boerderij ter sprake te brengen, zo vlak bij zee en toch in boerenland, als uitloper van duingebied. Hij verklaarde vol trots dat deze behuizing was wat hij zich ooit gedroomd had. ‘Toen ik voor mijn trouwen hier met je moeder op vakantie kwam, kan ik gemakkelijk dezelfde boerderij hebben zien liggen, en ik denk dat we toen tegen elkaar gezegd hebben: als we oud worden vestigen wij ons hier,’ zei hij.

Ik wilde weten of hij zich dat werkelijk herinnerde. Hij haalde glimlachend zijn schouders op.

‘Ik hield altijd al van zee,’ zei hij bedachtzaam. ‘Er gaat geen dag voorbij of ik maak een strandwandeling. Nu ik dat zeg, Lodi, herinner jij je nog hoe wij vroeger op zee wilden vissen?’

‘Ik weet het nog,’ zei ik.

‘Maar we konden geen boot vinden,’ zei mijn vader. ‘En je moeder die daar blij om was, dat zie ik zo voor me, ze was altijd bang voor water en jullie mochten eigenlijk niet zwemmen van haar; we plaagden haar ermee, weet je dat ook nog?’

‘Daar kon ze niet om lachen,’ onderbrak ik hem.

Hij zei: ‘Herinner jij je’, en er kwamen strandverhalen, sommige daarvan kende ik allang niet meer, andere daarentegen had ik al tien keer gehoord, en dit was de elfde.

Ik keek naar buiten en verlangde naar de stad, waar ik mijn herinneringen en mijn leven meestal zelf in de hand hield. Toch was ik blij dat ik niet nu, op hetzelfde moment, hoefde op te stappen.

In de voormiddag werkten wij samen in de tuin. Zijn observaties suggereerden een beginnend vakmanschap, maar zijn strikte aanwijzingen leken wat schools. Het tuingereed-

schap was in ieder geval allemaal gloednieuw, met als pièces de résistance de motormaimachine en de elektrische oplaadbare schaar om randjes mee te knippen. Soms spraken wij kort met elkaar, over het weer en de naderende herfst, die je als tuinman beter voor kan zijn, en over de kleur van de bomen en alle andere zaken die steeds onbenulliger werden, want nog steeds had hij om de vraag heen gedraaid hoe het hem vergaan was sinds hij hier woonde, en hij wist dat ik op antwoord wachtte, hij wist het net zo goed als andere keren dat ik als zijn klankbord had gediend.

Na het werk schonk hij een borrel in. Met zijn rug naar mij toe verzocht hij me om toostjes uit een keukenkast te pakken, en pâté, die achter in de ijskast stond. Ik ging staan, maar hij keerde zich snel naar mij om, zei 'laat maar', en verdween naar de keuken. Ik haalde de al ingeschonken borrels en veegde wat ik op de tafel morste weg met mijn zakdoek.

'Laat je moeder het niet zien!' zei hij opeens, vanuit de deuropening, en begon te lachen.

Hij kwam de kamer binnen, boog zich voorover, zette zijn handen op het tafeltje aan weerszijden van mijn glaasje en zei zacht:

'Ik heb haar geloof ik gezien, Lodi. Ik ben zo blij dat ik dat eindelijk aan iemand kan vertellen. Ik zou het niet uithouden als ik haar nog eens zag. Ze was een eind van mij af, de afstand was zo groot, die kon je niet overschreeuwen. Ik durfde niet te zwaaien, maar ik rende het duin af, me verbergend, gek die ik ben. Maar als ze me gezien had was ze natuurlijk gevluht. Ik voelde me zo opgewonden, jongen, en ik was ook doodsbang. Ik heb altijd gedacht dat ik haar terug zou zien. Ik heb ook vaak bedacht hoe het dan moest. Soms rijd ik naar de boot om te kijken of ze toevallig van het eiland gaat. Ik kan natuurlijk niet alle boten in de gaten houden, maar ik neem steekproeven. Misschien zit ze hier nog wel. Nou ja,' zei hij na een korte aarzeling. 'Daar ben ik niet zo zeker van.' Ik stond op en legde mijn handen op mijn vaders schouders.

'Ga zitten,' zei ik zo rustig mogelijk. 'Je hebt haar niet ge-

zien, pa. Het was een ander. Ze zou ouder zijn geworden, onherkenbaar op een afstand, met al die wisselende modes, en bovendien is ze dood, dat weten we nou toch, dat ze dood is.'

'Ik heb haar zien lopen,' zei mijn vader nadrukkelijk. 'Weet je wat het ergste is: ik weet dat natuurlijk ook allemaal wel, dat het niet waar is, en van dat ouder worden; dat betekent dat ik niet gek ben. Maar ik zag haar. Stel, stel dat een jood Hitler zag lopen. Dan zou-ie het niet geloven. Maar hij zou het aan iedereen vertellen en ze zouden allemaal bang worden en herinnerd zijn aan gaskamers en treinen en alles wat ze in de oorlog zelf niet eens wisten, en ze zouden niet kunnen slapen en denken: godverdomme, die ellende houdt nooit op, je houdt alles bij je, er bestaat geen verdelgingsmiddel tegen de herinnering.'

Hij ging eindelijk zitten en dronk zijn borrel leeg.

'We zullen rondkijken,' zei ik tegen hem, 'tot we haar tegenkomen. En dan zullen we naar haar toe gaan en zien dat het een ander is.'

'Dat is niet eens nodig,' zei hij treurig. 'Zij is een ander.'

Ik merkte dat ik zweette.

Ik kon geen middel verzinnen om zijn herinneringen een halt toe te roepen. Nu hij mij over de vrouw had verteld die op het duin stond, zo ver van hem af dat hij alleen haar omtrekken kon onderscheiden, toen hij dus min of meer had toegegeven dat hij mijn hulp nodig had, omdat hij zichzelf niet kon verweren tegen zijn verleden dat hij om de een of andere reden met alle macht had opgeroepen, hij die in verleden om zo te zeggen gespecialiseerd was, begon hij in hoog tempo pogingen te doen mij met zich mee te slepen. Ik was nog een eind van de rand van deze afgrond. En wilde daar blijven. Rustig toekijken van achter een haag manshoge vetplanten. Maar hij stond erop mij naar de plaats te brengen waar de vrouw hem was verschenen. Het was volstrekt onzinnig, maar ik beloofde hem dat ik meeding.

Later op de dag gingen wij op pad. Het werd alweer

avond. Een waterige zon ging schuil achter witte wolken. De zee was vredig, in de verte voer een coaster; dicht onder de kust drevon op korte afstand van elkaar twee loggers.

‘Hier was het,’ zei mijn vader na een lange klimpartij.

Ik keek om mij heen. Wij stonden aan de rand van een diepe zandkuil, die mij uitnodigde mij als een klein jongetje omlaag te storten.

Hij wees mij waar hij de vrouw had gezien en begon vervolgens zonder af te wachten of ik iets zou willen zeggen, over ons te vertellen, toen wij klein waren en van hem afhankelijk.

Zo stonden wij een tijdje naast elkaar. Ik voelde mij ongemakkelijk.

‘Wat stil is het hier, hè?’ zei hij. ‘Ik kreeg die keer gewoon de rillingen.’

Ik knikte.

Half glijdend gingen wij het duin af. Toen vroeg hij mij onverhoeds of ik begreep wat het betekende wanneer een man werd afgedankt. Als het arbeidsproces verder ging, maar hij niet. Gesmeten op de grote hoop bejaarden, met een ouderdomspensioen. Ik zei dat hij zich aanstelde. De vertoning begon me trouwens aardig de keel uit te hangen.

‘Luister eens, pa,’ zei ik. ‘Je moet niet zo zeiken. Straks als jij dood bent zitten de studenten nog voor honderd jaar met jouw artikelen in hun maag. Dat is toch tamelijk opbeurend.’

Hij moest lachen. En betreurde het in één adem door dat ik zelf nooit met iets anders in mijn maag zat dan met de blessures van voetballers.

‘Ik heb hier erg veel tijd om na te denken, Lodi,’ zei hij. ‘Dat zul je wel begrijpen.’

Ik begreep het best. Maar waarom was hij dan vertrokken?

‘Lodi,’ zei hij. ‘Ik weet het zelf niet.’

Ik vroeg hem nogmaals na te gaan wat deze gerichtheid op zijn eigen pijnlijke verleden op gang had gebracht. Was het dat afscheid van de universiteit? Dacht hij dat hij tegelijk

afscheid nam van zijn dekmantel, zijn bescherming?

‘Dat lijkt me heel goed mogelijk,’ zei hij, maar toen ik hem aankeek zag ik dat hij er met zijn gedachten niet meer bij was.

Toen wij thuis waren gekomen, pakte hij onmiddellijk de radiobode en keek wat er die avond op de televisie was. En toen hij dat wist vertelde hij precies waar hij de oude hoofdfilm eerder had gezien, en met wie, en hij bracht een paar details naar voren die mij verbaasden: het was een koude avond, vlak voor Pasen. Na afloop was hij iets gaan eten en zijn metgezel had ruzie gekregen met een ober.

‘Dat met je moeder was ook vlak voor Pasen,’ zei hij bedachtzaam. ‘Het is gek. Ik had nooit gedacht dat ik nog eens aan deze avond terug zou denken. Dat was meer dan twintig jaar daarvoor, Lodi!’

Maar aan welke avond dacht hij zo langzamerhand niet terug? Het leek wel of hij kriskras heen en weer reisde door het oneindige gebied van zijn leven. Wat wilde hij eigenlijk? Moest hij deze uitputtende sentimental journey meemaken, of wilde hij dat? Voelde hij zich dicht bij de dood? Daar leek voorlopig niets op.

‘Ik ging graag naar de film,’ zei hij. ‘Ik zie je moeder naast mij zitten, met een reep chocola. En pepermunt! God ja, dat was gezellig. Gek eigenlijk. Alles wat nog kwam, de oorlog en de schaarste, dat zie je later duidelijk als dingen die voorbij zijn. Passé. Maar met je moeder, Lodi, daarmee is het anders. Hoewel die toch in werkelijkheid ook passé is.’

‘Je hebt jaren over haar gezweven,’ zei ik.

Hij knikte.

‘Het is een beetje ingewikkeld,’ zei hij. ‘Ik hoef geloof ik tegen jou niet te liegen, Lodi. Ik moet zo vaak aan haar denken. Ik wil dat ook niet langer tegenhouden. Toen iedereen me toesprak op die receptie, nou ja, toen dacht ik: nu ga ik er zelf vandoor. Maar mij gaven ze allemaal een hand. Ergens staat ze naast me, dacht ik. Maar in werkelijkheid stond ik alleen.’

‘Daar ben je toch wel aan gewend geraakt,’ zei ik.

‘Ik stel mij weleens voor,’ vervolgde mijn vader, ‘dat zij ergens, ver van hier, een hondje uitlaat. Als ik daaraan denk, regent het. Ik weet niet hoe ik eraan kom. Ze loopt tamelijk snel, misschien iets te haastig om het werkelijk te laten zijn. Die hond probeert te remmen, met zijn vier poten naar buiten. Maar ze gaat onverbiddelijk verder. Ik weet niet waar het is. Ik zal me dus nooit kunnen voorstellen dat ik er bijvoorbeeld zelf heen zou reizen om haar te zoeken.’

‘Weet je dat niet?’ zei ik. ‘Nice. De dame met het hondje.’

Hij keek even voor zich uit en tikte vervolgens met een wijsvinger op de tafelrand.

‘Dat zou best eens kunnen,’ zei hij.

Hij informeerde hoe het met mijn zusje ging. Ik antwoordde dat ik haar weinig zag. Hij wilde weten hoe ze had gereageerd op zijn verhuizing. Ik zei dat ze het best vond, maar we hadden er nooit uitgebreid over gesproken.

‘Jij ziet haar ook niet veel, hè?’ vroeg hij, en ik moest het toegeven, wij waren een beetje uit elkaar gegroeid. Zij had het ook altijd erg druk.

‘Ze zal een goeie arts worden,’ zei mijn vader. ‘Je moeder was een goeie verpleegster.’

Maar mijn moeder, mijn god, dat was helemaal geen goeie verpleegster. Zij was de ellendigste verpleegster die ik me kan indenken. Zij kon niet tegen zieke mensen. Kinderkots deed haar zelf naar de wc rennen. Zij haatte het inbrengen van thermometers, ze schrok stevast als de dokter belde, en ze kon natuurlijk geen bloed zien. Als mijn vader eens ziek was - en dat kwam hoogst zelden voor -, dan schold ze hem als het ware het bed uit. Hij keek wel uit om een dagje te spijbelen, met een fijn, gemakkelijk boek en een fles drank tegen het borreluur. Pas als wij weer beter waren, keerde haar goede humeur terug en probeerde zij het huis een feestelijk tintje te geven. Dan ging zij de keuken in en kookte het lievelingskostje van de voormalige patiënt, en dan liep zij desnoods zelf naar de drankboer. Hoe kon hij dat vergeten zijn? De pogingen van ons als zieken om maar stil te zijn, om haar niet op te schrikken. Ze zat zelf doodmisselijk in een

stoel, wist niet wat te beginnen. Meestal kwam haar moeder om te koken en de zieke te verzorgen. Op het hoogtepunt van een kinderziekte of een griepaanval verdween zij naar de stad om een jurk of een paar schoenen en een cadeautje voor de zieke te kopen.

En toen verdween zij op een dag voorgoed. Wij waren zo gewend geraakt aan haar tijdelijke afwezigheid, dat wij pas laat in de avond gingen zoeken. Zo reden wij met ons drieën urenlang door de uitgestorven stad. Hij waarschuwde niet de politie. Hij verzocht mij om mijn zusje wakker te maken omdat hij haar niet alleen thuis wilde achterlaten. Ik vroeg of wij niet beter grootmoeder konden bellen, maar hij weigerde. Hij zei dat hij ons bij zich wilde hebben. Voorvoelde hij dat wij haar niet zouden vinden? Wat was er tussen hen gebeurd? Opeens bleek dat mijn vader tientallen namen kende van kroegen, en wij kregen een glimp te zien van een leven dat wij nooit hadden vermoed. Had zij wel op de maandagavonden een gymnastiekcursus bezocht? En het 'derde wereld'-clubje, was dat niet gesitueerd in een café op de Nieuwmarkt? En als zij één keer in de veertien dagen repeteerde met de toneelclub, waarom deed ze dan nooit mee aan de uitvoering? Waren al die bezigheden eigenlijk excuses voor iets anders en vertelde zij mijn vader als zij thuiskwam over haar escapades, en het merkwaardigst van alles: bleef hij maar gewoon achter zijn schrijftafel zitten nadenken over de geschiedenis terwijl zijn eigen tijd hem ontvlood?

Mijn zusje en ik zaten stilletjes achter in de auto, terwijl mijn vader als een gek de kroegen langsreed. Wij vroegen hem niets en hij vertelde ons niets. Hij liet ons daar maar zitten, in een auto vergeven van de sigarettestank. Midden in de nacht overhandigde hij ons een rol pepermuntjes, die hij ergens uit een automaat had getrokken.

'Er was niets anders,' zei hij. 'We gaan nu even in Den Haag kijken.'

Ik dacht dat hij gek was geworden. Maar mijn zusje zei opeens hoopvol dat we haar daar misschien wel zouden vinden.

‘Zei ze tegen jou dan dat ze wegging?’ vroeg mijn vader, terwijl hij zich met een schok naar ons omdraaide.

Mijn zusje schudde het hoofd en beet op haar lippen. Toch was het niet vreemd dat wij naar Den Haag reden, mijn moeder was daar geboren en wij waren er geregeld geweest voordat haar ouders twee jaar geleden vlak na elkaar stierven.

Den Haag. Honderdveertig over de verlaten weg. Zonder autoradio. Met een zwijgende vader, die regelrecht naar twee cafés reed, maar daar was zij ook niet. Toen hij de tweede keer terugkwam, legde hij met een berustend gebaar zijn handen op het stuur en zei: ‘Weet je, nu is ze misschien wel thuis.’

Hij belde ons huis, terwijl wij vanuit de auto naar de donkere cel tuurden. Meteen daarna telefoneerde hij de politie.

Ondanks het feit dat we daarna meteen terugreden naar Amsterdam, waar we alle plaatsen die hij in aanmerking vond komen, hadden onderzocht, hoopte ik dat hem een verborgen bron te binnen zou schieten, waar hij haar vandaan zou plukken om haar terug te brengen naar ons veilige huis. Wij rilden om beurten van kou en wanhoop en mijn zusje - zij was net veertien geworden - begon toen we Amsterdam binnenreden zachtjes te huilen.

‘Waarom dacht je dat ze in een café zat?’ durfde ik eindelijk te vragen.

‘Dat zal ik je nog weleens uitleggen,’ zei hij.

‘Zijn er nog meer cafés die je kent?’

Hij haalde zijn handen van het stuur en liet ze er vervolgens weer op neervallen. Het was nu vier uur. Wij kwamen thuis. Toen hij haar had toegedekt kuste mijn vader mijn zusje op de wang en zei dat ze moest gaan slapen, dat hij de politie had gewaarschuwd, dat alles in orde zou komen - wij wisten alle drie dat dit niet het geval was.

Ik was zestien. Ik wilde niet slapen. Bij de deur van mijn kamer, waar ik zou gaan waken, draaide ik mij naar mijn vader om. Ik wilde iets aardigs tegen hem zeggen. Maar ik voelde me wanhopig. En ik zag opeens mijn moeder in het water drijven.

Of zag ik dat uitsluitend achteraf?

Ik had net al die cafés gezien, en een hele verzameling dronken kerels, en ik dacht eraan hoe mijn moeder nu ver van ons vandaan met een van dat tuig in bed lag.

Ik had medelijden met mijn vader. Ik was zo moe en voelde me zo ellendig, dat ik moest overgeven. Ik hield mijn hoofd boven de wasbak, maar er kwam niets. Zij had altijd zo de pest aan kots ruimen en dan ging ze maar weg. Probeerde het weer goed te maken als de lucht geklaard was. Ook daar dacht ik op dat moment het mijne van.

‘Dit wordt een lekker vetting grondje,’ zei mijn vader tevreden.

Wij hadden uitgebloeide planten uit de tuin gehaald. Op het grasveld lag een hoop pas gestorte mest. We verdeelden die over de aarde en spitten de grond om.

Hij was verschrikkelijk vrolijk. Als de man die zojuist het tuinieren heeft uitgevonden. Hij had allerlei plannen voor bloemen en planten en struiken. Verlieft staarde hij naar de dierenstront.

Zag hij daarop in gedachten zijn bolletjes groeien? Straks zweefde hij nog weg op zijn plotseling opgekomen luchthartigheid. Vroeger was hij vaak een ogenblik zo: wanneer hij een artikel had voltooid, het orgasme van de boekenwurm.

‘Je vader is een beetje vreemd,’ zei mijn moeder op een zondagmiddag, ongeveer een jaar voor haar verdwijnen. We zaten gezellig aan de borrel. Ik had net naar de voetbaluitslagen geluisterd. ‘Je vader die weet alles van geschiedenis. Maar de toekomst, die kan hem niets schelen. Waarom studeer je niet eens in de toekomst, schatje? Dan kunnen wij ook een keer de loterij winnen.’

‘Geld is niet alles,’ zei mijn vader.

Maar onze burens, die net een vette prijs in de wacht hadden gesleept, hadden haar helemaal opgewonden (en daarna treurig gemaakt) met hun verhalen over een reis naar Egypte en de koningsgraven. Daar wilde zij opeens ook

heen, hoewel we haar er nooit eerder over hadden gehoord.

‘Hoor je wat je vader zegt?’ vroeg mijn moeder. Ik grinnikte.

‘Nee pa!’ riepen we alle drie door elkaar. ‘Gezondheid, dat is pas echt de moeite waard.’

Hij spreidde met een verontschuldigend gebaar zijn handen. Hoe kon je de loterij winnen als je nooit meedeed? Mijn moeder had al een paar glazen sherry op. Ze schonk tegen haar gewoonte in voor een derde keer haar glas vol en zei zacht en vriendelijk: ‘Het kan je niet echt veel schelen, hè pappa, hoe we erbij lopen, dat is niet belangrijk. Als er maar niets stuk is. Want stuk dat is een schande! En daarom begrijp ik eigenlijk niet waarom je op feestjes, zoals gisteravond, de grote vent moet uithangen met die rotverhalen over vreetpartijen en moorden. Of denk je dan zelf dat je in die vorige eeuw leeft, zodat het nog een hele tijd duurt voor je doodgaat in negentien zoveel?’

‘Wat denk jij?’ vroeg mijn vader.

‘Ik heb niet zoveel verhalen,’ zei ze. ‘En ik ga net als jij dood in deze eeuw.’

‘Komt het niet op hetzelfde neer?’ vroeg hij.

‘Dat zal wel, pappa,’ zei mijn moeder.

Het was de eerste keer dat ze hem pappa noemde. Later in het jaar dat hun en ons nog restte, noemde zij hem nog weleens zo, en ik dacht toen dat ze het deed om hem te pesten, maar nu geloof ik dat er ook iets van vertedering in schilde. Nadat zij was uitgesproken zaten we elkaar allemaal aan te kijken. Mijn vader stond op en liep naar haar toe om haar te knuffelen.

‘Kom op jongens!’ riep hij vrolijk. ‘Wie schenkt nog eens wat in!’

Het kostte ons veel moeite om aan een leven zonder haar te wennen. Hoewel zij ook overdag geregeld de stad introk, bleek toch dat zij het huishouden nooit had verwaarloosd. De dag dat zij verdween had zij de middagafwas laten staan. Wel had zij water in de afwasbak laten lopen, met afwasmid-

del erbij, maar de borden stonden ernaast, we hadden eieren gegeten en het geel zat aan het porselein gekoekt, samen met tomaatresten. De volgende dag stonden die borden er nog, en de politiemann die ons bezocht zei: Het is plotseling in haar opgekomen, want anders had ze de vaat wel gedaan. Wij mogen niet aannemen dat ze zo berekenend te werk zou gaan dat ze een vals spoor aanlegde. En mijn vader vroeg: Op grond waarvan neemt u dat aan? De politiemann nam dit aan op grond van zijn ervaring.

Daarna praatten wij eigenlijk niet anders dan hij: zij was hem plotseling gesmeerd, want anders had ze toch wel opgeruimd. Alsof in haar contract stond dat ze haar werk moest afmaken, ook wanneer zij weloverwogen uit zelfmoorden ging.

Mijn zusje en ik gingen na de lunch naar school. Daarna kwamen we gezamenlijk om half zes thuis. Mijn zusje was al eerder thuis geweest (we hadden allebei een sleutel), maar ze had niet naar de vaat gekeken en geconstateerd dat haar moeder, zoals zo vaak, er nog niet was en vervolgens ging ze naar een vriendinnetje, met wie ze haar huiswerk maakte.

Mijn vader kwam om zes uur thuis. Hij had de hele dag tentamens afgenomen en verkeerde in een slecht humeur. Thuis was het ook al een troep. Het bed niet opgemaakt, en de klerenkast stond open. Een paar uur later constateerde hij dat de kleren die ze die morgen aan had onder in diezelfde kast lagen. Mijn zusje keek in haar pyjama de voorraad na en zei dat moeder een lange zwarte broek en een gele trui aan had. Zo ging de volgende dag haar signalement door de ether. De foto die de televisie vertoonde, liet een lachende vrouw zien in een wijd uitstaande jurk, genomen op een feestje kort geleden, ter ere van de promotie van een van mijn vaders collega's. Zij was die avond nogal het middelpunt, wist alle vrouwen van zich te vervreemden door haar uitbundige verschijning, die hun mannen naar haar toe trok. Misschien dacht zij dat een dergelijke vertoning mijn vaders carrière goed zou doen, dat zijn collega's hem op handen zouden dragen naar een professoraat, in plaats dat

hun vrouwen hun na afloop van het feest een bestraffende tik op de verdacht gezwollen broek gaven.

‘Je vader, dat is een fantastische wetenschapsman,’ zei mijn moeder, toen hij de maandag na het feest weer naar zijn werk was. ‘Ik ben trots op hem. Zijn collega's hadden niets dan lof voor hem. Hij is nooit te beroerd om de vervelende karweitjes op te knappen. Neem maar een voorbeeld aan hem.’

‘Hè mam, het lijkt of je over een lijk praat,’ zei mijn zusje.

Wij wisten toen geen van beiden hoezeer ze gelijk had met die opmerking, want in werkelijkheid praatte ze over een lijk, zonder sarcasme, en tamelijk treurig.

‘Hij is toch ook een aardige man,’ zei ik.

‘O ja,’ antwoordde moeder luchthartig.

Sinds mijn vader op het eiland woonde, was zij teruggekomen in zijn leven. Had hij haar daar opnieuw in toegelaten, waar zij zoveel jaren figureerde op de achtergrond, als het laatste stukje van een legpuzzel die hij zich had voorgenomen te completeren? Misschien wilde dat zeggen dat hij zichzelf en hun abrupt verbroken verhouding eindelijk wilde begrijpen voor hij stierf. Deze keer waren zij zelf het hoofddoel van zijn geschiedkundig onderzoek. Hij had haar bewaard tot na zijn pensioen, als het laatste probleem, waarvan de oplossing misschien zijn hele wetenschappelijke streven als één grote misvatting zou aanwijzen. Ik was er zeker van dat hij met mij eigenlijk alleen over haar wilde praten, al deed hij nu of zijn aandacht voornamelijk op eten en tuinieren was gericht.

‘Het is een merkwaardig gevoel wanneer je hier als vreemdeling binnenkomt,’ zei mijn vader, terwijl wij voor de verandering in een restaurant op de kaart wachtten. ‘Op het vasteland zou je je misschien, ja, meer verbonden voelen met waar je vandaan komt. Als ik nu naar Amsterdam wil, moet ik zoveel voorbereidingen treffen. Een heel ander leven, Lodi. Maar je doet het omdat je hoopt dat je ook zelf een beetje verandert.’ Hij grinnikte.

‘Als het echt winter wordt,’ zei ik, ‘dan schijnt hier iedereen op elkaar terug te vallen, als het sneeuwt en stormt. Dan komt de dominee zelfs bij een zieke heiden langs.’

‘Dat lijkt me wat al te idyllisch,’ zei mijn vader.

‘Laatst las ik over onze eilanden nog in de *Haagse Posty*,’ zei ik. ‘Ze hadden het er zelfs over dat de *wereld* anders wordt als je het vasteland verlaat.’

‘De wereld zelf wordt niet anders,’ antwoordde mijn vader. ‘Hoogstens de *Haagse Post*. De wereld blijft in zekere zin steeds hetzelfde.’

Ik probeerde erachter te komen waar hij zichzelf tegensprak. Dacht hij werkelijk dat door zijn vertrek alles anders werd voor hem? Wat dacht hij eigenlijk?

‘Zoals jij en ik hier zitten,’ zei mijn vader bedachtzaam. ‘In alle overvloedigheid. Zo zaten we niet vaak vlak na de oorlog. En toch waren we gelukkig. Ik kan nu niet zo goed meer begrijpen waarom.’

‘Jullie waren niet gelukkig,’ zei ik. ‘Ga dat niet in je hoofd halen. Jullie dachten het alleen. Na vijf jaar water en brood.’

‘Vijf jaar water,’ zei mijn vader. ‘Weinig brood.’

‘Jullie hingen op jullie manier de beest uit na de oorlog,’ zei ik. ‘Want het betekent allemaal niets. Jullie konden een tijd na zonsondergang niet buiten lopen. Nou, als je dan op zaterdagavond door de stad loopt, met duizenden mensen om je heen, dan lijkt het natuurlijk allemaal heel wat.’

‘Het wás heel wat,’ zei hij. ‘Je moeder was altijd opgetogen als we 's avonds uitgingen, Lodi.’

Ik zag ze al lopen. Tussen zijn leerlingen uit de hoogste klassen, die soms net deden of ze hem niet kenden. Een avondje niet corrigeren, moeder uitlaten. Was dat niet de werkelijke reden? Hij werd in 1951 naar de universiteit geroepen, vanwege zijn publikaties in vaktijdschriften. Die had hij stuk voor stuk in avonduren en op zondagmiddagen vervaardigd, hoewel hij ook weleens met ons ging wandelen. Soms was het zo stil in ons huis dat wij hem, als hij in de kamer zat, de bladen van zijn boek hoorden omslaan. Dat kun je je toch nauwelijks voorstellen met kinderen. ‘Weer

een gedachte verder,' zei moeder glimlachend. Als hij boven op zijn kamer zat, luisterden wij naar de familie Doorsnee. Wij, de familie Carrière. Stilte voor de stormachtige verovering van het Walhalla. Wat was hij blij en trots. Eindelijk weg van die rotschool. Hij ging nog harder studeren. Zijn studenten konden hem niet bijhouden, plaatsten hem in een geleerd hoekje, als verplicht te nemen obstakel. Later werkte hij met hen in werkgroepen. Nadat mijn moeder allang was verdwenen. Toen hij op hún vragen moest antwoorden, vonden ze hem allemaal opeens aardig. Hij was ook een mens. Hij ging een keertje met een groepje kandidaten mee naar het café. Werd vrolijk en een beetje dronken. Zijn hand rustte schuchter op het bovenbeen van een studente. Al gauw brachten ze Marx mee naar college. Die hoorde ook bij de geschiedenis, en bovendien was hij hun eigen nog onvoltooid tegenwoordige tijd. Mijn vader vond het allemaal best en raakte en vogue.

Zo eindigde hij met een gedegen behandeling van het historisch materialisme. Terwijl hij was begonnen met Napoleon, een echte held, die het altijd goed doet op feestjes vanwege de anekdotiek.

Mijn vaders tragiek was dat hij de opdracht die hij van zijn studenten kreeg niet van harte uitvoerde, zodat hij afscheid nam met het behandelen van de vervreemding, terwijl hij zelf totaal vervreemd was van zijn werk. Misschien daarom wilde hij de laatste jaren nog eens ouderwets vlammen, via een onderwerp dat hij en niemand anders had gekozen.

'Ik zit maar thuis,' zei mijn moeder op een avond. 'Ik zit altijd thuis! Een soort standbeeld. En zelfs dat niet. Niemand weet wie ik ben.'

Dat was voordat mijn vader haar aanraadde dingen te gaan ondernemen, desnoods lid te worden van een club.

'Ik weet het,' mompelde hij in eerste instantie. 'Ik weet het, lieveling.'

'Maar wie ben jij?' zei ze. 'Als ze jou op straat zien lopen -

trouwens, wie ziet jou eigenlijk op straat lopen? Jij zit thuis, en ik zit thuis. En we worden ouder. En we krijgen dikke achterwerken van het thuiszitten. We worden er niet mooier op. Kijk maar naar je kinderen. Je dochter die is tien. Ze heeft vriendjes! Weet jij wel hoe misprijzend die al naar mij kijken?’

‘Onzin,’ zei mijn vader. ‘Onzin!’

‘Weet je wat ik soms denk?’ vervolgde moeder. ‘Soms denk ik dat ze die jongetjes daar speciaal voor uitzoekt. Om ze vol afkeer naar mij te laten kijken. En heb jij al eens naar de schoolvriendinnetjes van je zoon gekeken? Hoe die naar ons staren? Misschien zijn wij al dood, denk ik weleens, misschien zijn wij wel mummies die weliswaar met elkaar praten - ach,’ onderbrak zij zichzelf, ‘we zijn helemaal geen mummies.’

Mijn vader stond op om naar zijn studeerkamer te gaan.

‘Verzin jij maar fijn hoe de boel in elkaar zat,’ zei mijn moeder, terwijl ze de koffiepot van het waxinelichtje pakte, waarbij opeens de tranen uit haar ogen liepen.

Op een dag wilde ze geld hebben. Daar kwam ze mee aan onder de lunch. Ze wou meteen duizend gulden voor kleren. Ze lachte lief naar mijn vader en zei dat hij dat toch niet had. Ik informeerde bij mijn vriendjes hoe dat bij hun moeders zat, en allemaal hadden ze wel iets vreemds. De een liep 's middags weer in haar peignoir, terwijl ze 's ochtends aangekleed aan het ontbijt was verschenen, en de ander danste in haar eentje door de kamer, daarbij een afgrijselijk vals lied zingend. Een ander aaide haar zoon steeds over zijn voorhoofd als hij thuiskwam. Je hoorde natuurlijk altijd de opmerkelijke verhalen. Dat over mijn moeder, die zo kon zeuren, hield er niet bij over. Dezelfde avond trouwens ging ze met mijn vader naar de bioscoop, dat was een soort concessie van hem, en de volgende dag kocht ze één jurk in de uitverkoop. Zij was vaak erg gespannen. Dat uitte zich in overdreven gedrag. Het gekke is dat je dat pas achteraf duidelijk als zodanig bestempelt.

Als tamelijk ouderwets gezin kwamen wij elkaar in ieder

geval één keer per dag tegen, bij het avondeten. Na het verdwijnen van mijn moeder probeerde mijn vader die gewoonte te handhaven. En wij deden daaraan mee. In het begin slopen wij naar de huiskamer, waar het meisje dat hij in dienst had genomen om te koken het eten klaar had gezet. Wat zou hij ons deze keer vertellen? Een verhaal over hoe het vroeger was? Of zou hij schelden op de politie, die geen spoor van onze moeder had gevonden? Hij probeerde meestal ons te laten praten, over school en onze activiteiten daarbuiten, en via handig vragen stellen ontlokte hij ons uitspraken van onze vriendjes, die via hun ouders iets hadden opgevangen over onze tragische omstandigheden. Mijn vader zocht ons gezelschap. Hij besteedde veel geld aan het eten. Droeg het meisje op de tafel keurig te dekken. Er kwamen zelfs nieuwe tafellakens, met servetten in contrasterende kleuren. Wijn verscheen steeds vaker bij de maaltijd. Er was altijd een voorgerecht, waarvan mijn zusje soms gruwde. Vader leerde ons de Franse namen van exquisite gerechten, die hij meestal kant en klaar kocht en spelenderwijs kwamen wij achter de beste jaren van de diverse wijnsoorten. Hij gaf ons, tijdens de maaltijden, de beste opvoeding op het gebied van manieren die je je kunt indenken, niet wensen. Toen ik twee jaar later een vriendinnetje had aan wie ik voor het eerst iets vertelde over de gevolgen van het plotselinge opbreken van ons gezin, de angstige spanning waarin wij maandenlang hadden geleefd, de tientallen bezoeken van politiefunctionarissen, die ons nooit konden geruststellen en voortdurend de sfeer van het verbodene, het wederrechtelijke binnenbrachten, waren haar ouders, toen ik voor het eerst bleef eten, stomverbaasd over mijn warenkennis, die de hunne overtrof. Op dat moment was ik niet langer een kind uit een ontheemd gezin, dat deze aardige mensen graag een beetje wilden vertroetelen, maar een jonge man met stijl. Hun medelijden maakte plaats voor verbazing: sommige mensen bleken, zelfs als ze jong waren en in eenzaamheid gedompeld, hun perfecte manieren te bewaren. Dat herinnerde hen aan zichzelf. We dronken een

‘vin du patron’ aan tafel en intussen hield ik een beknopte openbare wijnles. Mijn vriendinnetje keek mij aan, met wijd open ogen. Onze liefde zou niet lang meer duren.

Wij hadden zorgvuldig de wijnkaart bestudeerd en onze keuze aan de ober bekendgemaakt. Mijn vader stuurde de eerste fles terug, met een knipoog naar mij.

Terwijl ik naar hem keek, zijn kaarsrechte houding aan tafel, de wijze waarop hij een stukje stokbrood besmeerde met boter, becroop mij het onaangename gevoel dat alles wat hij deed en zei bedoeld was om mij de dagen van vroeger in herinnering te brengen. Hij voerde een soort pantomime op. Maar misschien overschatte ik de zaak. Onze herinneringen liepen grotendeels parallel. Wij hadden haar allebei nooit kunnen vergeten.

Toen zij verdwenen was, zochten mijn zusje en ik in de eerste plaats steun bij elkaar. Zij kwam vaak haar bed uit naar mijn kamer, waar ik boven een boek zat zonder te lezen. Wij praatten over onze moeder, en na enige tijd begonnen wij verhalen over haar te verzinnen, over plaatsen waar ze nu was, aan onbestaanbare stranden. ‘Misschien is ze wel suppoost geworden in een verschrikkelijk groot museum,’ zei mijn zusje, ‘met allemaal geraamtes en monsters. Waar niemand durft te komen, hoewel je maar een dubbeltje hoeft te betalen om erin te mogen.’

‘Misschien is ze dienstster in een restaurant,’ zei ik.

‘Doe niet zo ordinair,’ zei mijn zusje.

We verzonnen schitterende dingen voor haar. Toch bestond mijn rol voornamelijk erin mijn zusje de gelegenheid te geven haar angst en eenzaamheid in fantastische voorstellingen om te zetten. Zo verscheen moeder als zendelinge in het oerwoud, waar zij wilden bekeerde tot het verbouwen van graan (mijn zusje haalde makkelijk allerlei dingen door elkaar). Of zij was nu zwemlerares aan een meer waar de lucht altijd blauw was en de grond zacht en soepel veerde, zodat je nooit iemand hoorde aankomen.

Na een paar maanden hielden we op met dat spelletje. We

raakten gewend aan het feit dat we alleen waren. We gingen de straat op, ik in het bijzonder, naar jazzclubs waar ik niet mocht komen van mijn vader, en natuurlijk vijf keer per week naar de bioscoop. Ik bleef dat jaar niet zitten, alleen omdat de leraren medelijden hadden met mijn situatie.

Mijn vader had ook zo zijn eigen problemen. Na een aantal maanden maakte zijn lichaam hem duidelijk dat hij al een tijd zonder vrouw was. Hij was niet het type dat daarop meteen naar de hoeren stapte. Hij begon te drinken. Dat deed hij niet voor hij aan tafel ging, maar daar bleef hij dan als het ware wel de hele avond zitten. Wanneer hij in een euforische stemming was geraakt, liet hij de fles met rust. Een enkele keer vatte hij het plan op net als vroeger naar zijn werkkamer te gaan, die hij nu alleen nog maar betrad om zijn tas uit en weer in te pakken.

Verder was hij een voorbeeldige man. Na enige tijd begon het drinken hem te irriteren; hij was zo door en door moe dat hij niet meer de energie bezat de kelder op te ruimen, die vol lege flessen stond. Op een avond had hij Spawater op tafel staan. Daarna verdween hij weer geregeld voor langere tijd naar zijn studeerkamer.

Toen het bericht de universiteit bereikte dat mijn vader weer beschikbaar was, gaven vele studenten zich meteen op voor een tentamen, kennelijk in de verwachting dat hij spoedig weer zou afknappen. Die eerste tijd ontbood hij zijn studenten bij ons thuis. De meesten van hen waren meisjes. Mijn slaapkamer lag naast de studeerkamer, en soms luisterde ik met mijn oor tegen de wand naar wat hij met zijn studenten besprak. Wanneer hij er een had gegrepen die eigenlijk een onvoldoende verdiende maar die hij een laatste kans wilde geven, ja, dan was ik onmiddellijk de straat opgegaan. Maar dat gebeurde nooit. Een enkele keer betrad ik zijn kamer als hij er weer een overhoorde. Hij begon dan licht te blozen, alsof hij eraan had zitten denken hoe hij zijn slachtoffer op de sofa kon krijgen. Maar in feite was hijzelf het slachtoffer. Hij dacht eraan op welke wijze hij zo'n meisje zou vertellen hoezeer hij haar nodig had. Tegelijk wist hij

dat hij te oud was, dat elke troost in mooie voornemens bleef steken. Hij wou eigenlijk vertellen dat hij zelf niet geloofde in het nut van het tentamen, dat hun kennis hem niet kon schelen, dat hij ze wou knuffelen en iets voor ze wilde kopen en verder niets. Hij wist dat hij nooit met een van die meisjes naar bed zou gaan. Hij hoopte dat er iemand zou komen om tegen hem te zeggen: luister eens, ik weet niks af van geschiedenis, maar van de rest des te meer. En ik wil een voldoende. Hoe moet ik dat klaarspelen? Hij zou geen antwoord durven geven, althans niet het enig juiste. Misschien zou de studente onmiddellijk tot actie moeten overgaan, hem om de hals vallen, als een teken dat het nu zijn beurt was om plezier te hebben in het leven. Maar hij zou ten slotte toch haar kennis willen toetsen, want hij geloofde in de universiteit, in wetenschap, in mensen met inzicht die iets aan de wereld probeerden te veranderen. Hij geloofde in de vooruitgang van de mensheid, al werd hij zelf steeds meer achteruitgeworpen, hoe ouder hij werd, zonder dat hij, academicus van professie, het gevoel had ook maar iets aan die vooruitgang te hebben bijgedragen. Nou ja, hij had zijn kinderen de goede wijnjaren geleerd, nadat zijn eigen goede jaren waren voorbijgegaan.

Wat hij hoopte, als hij mij blozend antwoord gaf op de vraag waarmee ik zijn kamer binnenviel, was dat een studente naar hem toe kwam, zeggend: ik weet alles wat je me ooit zou kunnen vragen, probeer me maar uit, maar laten we eerst naar bed gaan, ik houd van je, liefste, ik ken ook jouw geschiedenis, ik zou over jou een scriptie kunnen schrijven die jij niet met droge ogen zou kunnen lezen. Ik zal voor je zorgen. Maar ja, die studente belde hem nooit voor een afspraak.

Nadat wij gedineerd hadden en de obers aanstalten maakten het etablissement te sluiten, stapten wij in de auto en reden naar een strandopgang. Mijn vader boerde enkele malen luid en onsmakelijk. Maar dat kende ik van hem. Als hij overmatig had gedronken, raakten de remmen los en botste

het voertuig pijnlijk tegen elke stoeprand. Hij wilde beslist een luchtje scheppen. Luidruchtig begon hij een verhaal over een stel vrienden, die stuk voor stuk leraar waren geworden. Met vrouwen die natuurlijk weinig gelijkenis vertoonden met het dienstertje uit de Eiffel, met wie ze met hun zessen op een foto stonden in zijn plakboek.

Het was donker op het strand. Ik rilde in mijn dunne jek. Hij sprong van de hak op de tak, hield niet meer op met praten, deed voorspellingen over de toekomst en legde verklaringen af over het verleden, daarbij zichzelf keurig buiten schot houdend: hij hoorde er niet bij, hij stond buiten zijn studieobject. Hij kon het rustig overzien en zelfs zijn huis vol laden met herinneringen. Niets aan de hand. Hij vertoonde alleen wat haastige en slordige trekjes.

Wat dat betreft hoefde hij aan niemand meer verantwoording af te leggen. Dat was anders toen hij weer begon te publiceren na een lange tijd van zwijgen door de catastrofe met mijn moeder. Hij was beroemd en berucht om zijn nauwkeurigheid. Hij beweerde nooit iets zonder een overvloed aan controleerbare gegevens.

Daarbij hield hij meestal nog een slag om de arm. Ook dat is een manier van leven. Af en toe legde hij in een zorgvuldig gecomponeerd, zij het niet briljant geschreven artikel rekenschap af van zijn onderzoek. Toen hij ouder werd, zo tegen de tijd dat mijn moeder meer het huis begon te verlaten, nam de frequentie van zijn publikaties af. 'Ik weet te zwijgen,' zei hij eens, toen ik vroeg of er weer eens een stuk van hem zou uitkomen. Vlak voor mijn moeder uit zijn leven verdween, publiceerde hij voor het eerst sinds twee jaar een uitgebreid relaas van zijn naspeuringen naar een aantal achtergronden van de Belgische Opstand. Dit artikel veroorzaakte geen sensatie, maar zette een aantal zaken nog eens zorgvuldig op een rij. Gedegen werk, uitstekend demonstratiemateriaal, maar geen nieuwe opening.

Toch was hij zelf tevreden met het stuk. Het ging hem, waarschijnlijk door de problemen die mijn moeder opwierp, niet meer om de eerste prijs, maar om de race uitlo-

pen, iedere keer dat hij meedeed. Hij was nog niet afgeknaapt. Hij had nog iets over bij de finish, zijn prestatie kon zonder meer worden bijgeschreven in het boek der uitlopers, dat niemand ooit raadpleegt. Daarna was het vier jaar stil om hem heen.

Nadat de zaken thuis waren geregeld, begon hij weer te studeren. Maar hij hield zich nu meer dan ooit bezig met organisatorisch en didactisch werk, waarbij hij niet aan zichzelf hoefde te denken. Wel speelde door zijn hoofd de datum van een nieuwe race tegen het uurwerk. Die wedstrijd werd steeds opgeschoven. Maar nooit afgesteld. Hoe langer hij niets van zich liet horen, hoe moeilijker het werd opnieuw te beginnen. Het publiceren van een artikel werd een obsessie voor hem. Hij begon er zelfs met ons over te praten, hetgeen de eerste tijd nog wel bevredigend werkte. Hij wilde zijn theoretische beschouwingen nu zichtbaar maken, whatever that may be. Hij vroeg zich af wat dorre feiten te betekenen hadden. Kreeg je zo een inzicht in de ellende, dat wil zeggen een zodanig inzicht dat je de geschiedenis kon gebruiken voor het te lijf gaan van hedendaagse en toekomstproblemen? Hij kon het ons nauwelijks uitleggen. Hij bedoelde: mijn eigen jaartallen geven aan dat ik gewerkt heb. En ik heb twee kinderen voortgebracht. Mijn vrouw is verdwenen. Zij is nooit gevonden, en dus is zij vastgeraakt in het riet, vermorzeld door de schroef van een schip, of bedekt door bladeren en zand in een kuil. Ik ben een man die al zijn rust, zijn hoop uit handen zag gegrist. Is dat het niet waar het om gaat? Of zijn het de feitelijke data van mijn leven?

Hij zat elke avond aan zijn schrijftafel en tekende poppetjes. Hij ontwikkelde zich tot een begaafd cartoonist. Maar dat interesseerde hem niet. Hij zocht zichzelf terug. Hij wilde in de spiegel kunnen kijken en glimlachen. Hij begon toen ook werkelijke avances te maken tegenover zijn studentes. Sommigen vonden dat best interessant, en zo geraakte hij een enkele keer te bed met een jong meisje, dat al gauw ontdekte dat deze vlotte lieve leermeester bij het vor-

deren van de nacht steeds zorgelijker en vermoediger werd en alles miste van een flitsende briljante geleerde.

Toen schreef hij zijn stuk en het was een slecht stuk. Gedeeltelijk mocht het een onderzoek worden genoemd, en voor een ander deel herkauwde hij wat hij allang wist en had beschreven. Verder bestond het uit goedkope cultuurfilosofische beschouwingen, terwijl zijn stijl er nog beroerder op werd. Hij tekende het leven aan hoven waar hij nooit geweest was, terwijl ik me ook niet aan de indruk kon onttrekken dat dit soort hofleven ook al in de tijd waarin hij het liet spelen alleen nog voorkwam in slechte romans. ‘De koning zat aan tafel,’ schreef mijn vader, ‘en staarde in de diepe paarse gloed in het kristal. Hij nipte aan de wijn en schurkte zich behaaglijk in zijn stoel. Maar buiten gonsde de atmosfeer van geruchten over zijn aanstaand einde. Liefderijke handen streelden hem en de orgasmes die hij beleefde hadden niets gemeen met de schok van de naderbij sluipende dood. Hij liet zich aan dit alles niets gelegen liggen. Of voorvoelde hij zijn lot? Zweefde hij al weg naar de gelukzalige velden die zijn huisprediker hem elke ochtend voorhield? Hij omarmde een van zijn jonge maîtresses en goot wijn uit de karaf in haar décolleté. De gehorige muren lieten zijn gelach door. Maar buiten morde de menigte en het land achter hem was kaal en verrot.’

Ik geneerde mij voor mijn vader. In plaats dat hij toegaf dat hij op zijn intuïtie had vertrouwd, waar zijn ambitie om controleerbaar te zijn was verdwenen, deed hij het voorkomen alsof hij een nieuw belangrijk hoofdstuk aan zijn wetenschappelijke bestaan had toegevoegd.

In zekere zin had hij daarin gelijk.

Wij liepen tegen de wind in. Bijgeloof deed ons de gedachte aan de hand dat onze hoofden zouden schoonwaaien van kwade dampen. Na een kilometer begon mijn vader te hijgen. Wij keerden terug. Het leek of wij tegen de wind leunend werden voortgestuwd. Maar eenmaal terug in het mulle zand ploegden wij voort als vanouds.

Ik voelde mij niet onprettig. Maar mijn vader vergde met deze wandeling te veel van zijn uithoudingsvermogen.

‘Mijn god,’ hijgde hij, ‘ben ik nou gek of zijn we het allebei?’

‘Jij bent het, pa,’ zei ik. ‘Ik voel me wel lekker.’

Ik opende het autoportier voor hem en hij liet zich moeizaam op de voorbank neer. Het lampje boven de achteruitkijkspiegel wierp een flauw licht op zijn gezicht. Hij zag er beroerd uit. Een oude opgeblazen man die te veel had gegeten. Hij hijgde nog steeds zwaar.

Thuisgekomen leidde ik hem naar de bank in de zitkuil, schonk mezelf een glas cognac in en informeerde hoe hij zich voelde.

Hij maakte zijn boord los en trok zijn das naar beneden. Hij wilde rechtop gaan zitten, maar liet zich terugvallen. Zijn darmen borrelden luid.

Toen mijn moeder pas was verdwenen en wij over de eerste schrik heen waren en hij zich weer begon te soigneren, had hij lange tijd iets gedistingeerd gehad: een ongebroken, zij het op de proef gestelde geleerde. Job die de as welke hij over zijn hoofd strooit nog altijd bij de Bijenkorf koopt. Hij wuifde al het medelijden weg. En trok in dit gebaar het mededogen naar zich toe. Hij droeg zijn lot en zo zette hij anderen aan hem te waarderen.

's Avonds troffen we hem vaak heel wat minder onverzettelijk aan op de bank. Hij dommelde dan en de wilskrachtige getergde trekken waren van zijn gezicht gegleden. Hij had geen grap meer bij de hand en wilde met rust gelaten worden.

Wanneer ik hem niet had gekend als de man die nu in zijn vrije tijd onderuitgezakt naar de tv lag te kijken, dan zou ik op hem afgeknapt zijn. Tijdens de maaltijd had hij zich nog een taak gesteld. Hij wilde op de hoogte blijven van wat wij deden. Na het eten was hij uitgepraat. De façade waarvan hij zich noodgedwongen bediende was breekbaar geworden. Ik voelde mij dan meer met hem verwant.

Op dit moment zaten we beiden uitgezakt tegenover el-

kaar. Buiten nam de wind toe. In het suizen van de wind, ver van ons vandaan, bewoog het riet, en een witte gedaante schoof het water in en begon met langzame slagen de rivier af te zwemmen. Een eind verder klom zij aan land en daarna, in een volgende windvlaag, werd zij opgenomen en naar ons eiland geblazen, en daar stond zij opeens, zoals altijd, tussen ons in, en zoals altijd was zij onzichtbaar en onhoorbaar, en toch wisten wij dat zij ons aankeek, even moe en ongelukkig als wij in de dagen die volgden op haar verdwijning.

‘Ik was vanmorgen in de stad,’ zei ze op een dag. ‘En ik verdwaalde. Ik wist opeens niet meer in welke richting de Leidsestraat was. Gek hè?’

‘Wat moest je in de stad doen?’ informeerde ik.

‘Ik was aan het winkelen,’ zei mijn moeder.

‘Zomaar aan het winkelen?’

Zij lachte.

‘Zo zijn vrouwen,’ zei ze. ‘Of zijn ze niet zo? Wat zeg jij?’

‘Natuurlijk zijn ze zo,’ antwoordde ik.

‘Weet je,’ zei moeder. ‘Halen jullie straks Chinees, we hebben vast allemaal trek in Chinees.’

Ik heb vaak geprobeerd om me mijn moeder voor de geest te halen zoals zij werd afgeschilderd door mijn vader toen zij nog leefde. Dan wandelde hij met mijn zusje en mij op zondagmiddag langs de Zuiderzeedijk en vertelde ons hoe vrolijk zij was als zij met hem op vakantie ging, en hoe gek hij het vond dat ze altijd zijn sokken telde als ze weggingen en ook bij hun thuiskomst. ‘Dan was er altijd één paar meer!’ zei hij opgewekt. Hij vertelde altijd vreemde verhalen, waarin mijn moeder een grappige rol vervulde, dat wil zeggen: zelf moest hij er altijd om lachen. Zo verzamelden zij eens herfstbladeren om tussen de pagina's van boeken te drogen. En hij vertelde erbij dat thuis de kamer vol bladeren kwam en dat hij geen boeken genoeg had om ze allemaal in op te slaan.

‘Ze kon wel een winkeltje beginnen met die bladeren!’

riep hij enthousiast. ‘En neem maar aan dat het een succes geworden was ook!’

Wij knikten beleefd. Ik interesseerde mij meer voor voetballen dan voor de hobby's van mijn moeder en ik voelde me trouwens ook altijd wat gegeneerd door al die verhalen over vroeger, toen wij er nog niet waren.

Mijn zusje liet nooit iets los over haar gevoelens ten opzichte van mijn ouders. Tot mijn moeder weg was en zij niet meer kon ophouden over haar te spreken. Zij was altijd een stil meisje geweest, dat veel boeken las, tot groot genoegen van mijn vader. Moeder en zij hadden een goede verstandhouding. Ze hadden nooit ruzie en zaten vaak bij elkaar. Nu weet ik bijna zeker dat mijn zusje meer af wist van de omstandigheden waarin mijn moeder leefde. Maar zij realiseerde het zich waarschijnlijk onvoldoende.

‘Ik denk niet dat ik zal trouwen,’ zei ze veel later. ‘Ik zou het niet kunnen aanzien dat alles waarvan ik houd langzaam minder wordt en begint te kraken. En dan opeens loop je elk moment naar het kerkhof. En het ergste is als je degenen van wie je het meeste houdt gaat begraven. Weet je, Lodi, het feit dat we haar nooit hebben kunnen begraven betekent gewoon dat ze op een heel slimme manier zelfmoord heeft gepleegd. Want ze was altijd verschrikkelijk zenuwachtig als ze naar een begrafenis moest.’

‘Hoe weet je dat?’ vroeg ik. ‘Sprak ze daar weleens met jou over?’

‘God, Lodi, ik was twaalf!’

‘Je moet je iets herinneren,’ zei ik. ‘Met jou praatte ze toch weleens over bepaalde dingen.’

‘Wat voor bepaalde dingen?’

‘Nou ja,’ zei ik. ‘Dingen die vrouwen aangaan, of die vrouwen elkaar vertellen of zo.’

‘Wanneer ze ongesteld zijn geworden, bijvoorbeeld?’

‘Ik weet het niet.’

‘Ik was twaalf.’

‘Zei ze ook nooit iets rots over pa?’

‘O nee, ze prees hem tegen de klippen op.’

‘En dat ze 's avonds wegging, en al die kroegen, waarvan wij niets wisten. Ze pikte daar natuurlijk ook kerels op. Ging met ze naar bed. En dan pa, altijd aan het studeren, de halve nacht achter dat bureau. Een heel klassiek beeld van de geleerde met horentjes op. Hoorde je daar nooit wat over?’

‘Ze zat daar maar in die cafés,’ zei mijn zusje. ‘En iedere man die haar aansprak die praatte tegen een muur. En het ergste is: je komt nooit achter de oorzaken. Het is bijna niets. Wat betekent het nou nog? Een man achter een bureau. Studeren. Is dat een reden om er de brui aan te geven? Duizenden proberen iedere avond iets wijzer te worden. Wat zegt het allemaal? Dacht je dat het haar trouwens niet gelukt zou zijn hem achter die schrijftafel vandaan te krijgen als ze dat werkelijk gewild had? Als ze dacht dat hun leven daardoor anders zou worden, luchthartiger? Het is een beetje gek, Lodi, dat je zo ongecompliceerd over haar denkt, als een vrouw die maar wat aanrommelt met haar leven.’

‘Hoe wist je dat van die cafés?’ vroeg ik.

‘Dat heb ik begrepen,’ zei mijn zusje.

Zij was de enige met wie ik weleens over onze moeder sprak. Na het overspannen begin van onze bewijsvoering dat ze er zelf niet slechter op geworden was na haar daad (waarvan in ieder geval de uitwerking afschuwelijk was, en daarom begonnen wij ver van de werkelijkheid, in een land van goede luim) probeerden wij voorzichtig achter de waarheid wat betreft de inhoud van haar leven te komen. Nadat mijn zusje medicijnen was gaan studeren, zag ik haar niet vaak meer. Ook mijn vader bezocht zij maar zelden, hoewel hij haar studie betaalde. Wel liet zij door haar afstandelijke houding kleine tekens achter betreffende de schuldvraag. Zij wist meer dan wij dachten, en toen zij die kennis opdeed was zij tien, elf jaar, een kind waartegen waarschijnlijk diep in het geheim gepraat werd. Hoe zouden de wortels van deze kennis haar begrip voor de werkelijkheid verminkt hebben? Misschien was het wel andersom, bewaarde zij een zuiver beeld van onze moeder, die aan haar bedje zat zonder pose, omdat zij bijvoorbeeld dacht dat ze het toch niet begreep.

Mijn vader was inmiddels languit op de bank gaan liggen. Hij zei dat als hij zijn hoofd schuin rechtop hield, het draaien wel meeviel. Hij sloot zijn ogen en viel onmiddellijk in slaap.

Ik had hem zelden zien slapen. Wel vaak over slaap horen klagen, in zijn beste jaren, toen hij nog veel werk kon verzetten en bijverdiende met het recenseren van historische romans. Zijn bespiegelingen brachten weinig op, en de romans kwamen er altijd slecht af. Meestal handelden die stukken trouwens over één opmerking van de schrijver die hem in het verkeerde keelgat was geschoten. Goeie ouwe tijd. Waar het ratelen van de schrijfmachine onze avondgymnastiek begeleidde. ‘Ik kan niet meer uit mijn ogen kijken,’ zei mijn vader, nadat hij de krant ostentatief had opengevouwen op de bladzijde waar zijn stukje was geplaatst. O lieve idiote intellectuelen aan de klaagmuur van hun ambities. Hoorde hij mijn moeder tegen zich praten wanneer hij op de toetsen sloeg? Vergat hij niet ons voor te lezen uit ons kinderboek? De enige keer dat we hem echt moesten ondersteunen was op het vijftienvijftigjarig huwelijksfeest van zijn broer, die geen kinderen had en ons met ons vieren uitnodigde ter verhoging van de feestelijkheid. Pianist met een bord eten achter scherm. Hoempapa, de dames steeds meer aan het giechelen. Ik voelde mij een beetje gegeneerd, ik was veertien, en ik danste nu eens met een nichtje, dan weer met mijn moeder omdat mijn vader zei dat ik op dansles zat en nu maar eens moest tonen wat ik kon. Zelf kon hij niet van de glazen afblijven. Ging proevend langs de tafel, waaroverheen steeds meer gemorst werd. Alexanders Ragtime Band. De pianist had een beetje een rooie neus, en hij neuriede en stampte met zijn voet en bemoeide zich met de gang van het feest door ons op te hitsen. ‘Is dat de foxtrot?’ riep mijn moeder luidkeels, en vervolgens boog zij zich een beetje voorover en fluisterde in mijn oor: ‘Dat is de foxtrot, Lodi,’ en zij glimlachte en zei: ‘Nu mag je best weer gaan zitten.’ Iets later op het feest, toen de dronkenschap bij mijn vader ieder ogenblik kon uitbreken, waarna hij zou bewijzen dat

Napoleon niet had bestaan, zat hij een ogenblik naast mijn moeder. Hij had zijn hand met een teder gebaar tegen haar wang gelegd en vroeg haar ten dans. Terwijl zij keurig stijldansten, zoals zij het geleerd hadden, tussen de springende familieleden, begonnen zij heel onopvallend met elkaar te vrijen, terwijl zij misschien bezig waren afscheid van elkaar te nemen, toen al, maar deden zij dat niet hun hele leven? Wat trok mijn vader naar het verleden? Zocht hij er naar hoopvolle tekens? Uit zijn artikelen bleek nooit dat hij er een gevonden had. Hij danste met mijn moeder op een feest van zure wijn en vet eten. Zij streek met haar wijsvinger langs zijn neus. Ik keek naar hen en voelde mij ongemakkelijk. Zo zelden zag ik hen dicht bij elkaar.

Maar natuurlijk waren zij soms in elkaars buurt, lagen zij in één bed, wisten zij bijna alles van elkaar. Waarom waren zij bij elkaar gebleven, vlak voor de oorlog, toen Europa al begon te kraken? Voorspelde hij haar in zijn onschuld toen een fantastische toekomst, en had hij even later zoveel troost in huis dat zij bij hem wilde blijven?

Ik probeerde hun beeld in mij op te roepen. Hoe verhiel mijn interpretatie zich tot de werkelijke gebeurtenissen? Ik herinner mij dat ze de volgende dag ruzie hadden over het vele drinken van mijn vader. Hij verweet haar ordinair gedrag bij het afscheid. Mijn zusje en ik zaten er stilletjes bij, wij dronken jus d'orange. 'Ik kan net zo goed weggaan als ik me niet meer kan uiten!' riep mijn vader pathetisch, terwijl de drankzuchtige kater grommend in zijn schoot lag. Daar had je het weer: weggaan, achterblijven. Zij kusten elkaar na afloop van de ruzie en glimlachten teder naar elkaar. En ik voelde mij treurig.

Zoals gezegd werd hij op het feest van zijn broer verschrikkelijk dronken en hij bewees niet alleen dat Napoleon nooit had bestaan maar verklaarde en passant dat ook Hitler niet meer was dan de fictie van een paar overspannen joden. Het werd een beetje stil, de pianist zette luid hummend een carnavalsschlager in, mijn vader ging zitten, steunde zijn hoofd in zijn handen en zijn ogen vielen dicht. Maar

daarvoor, toen Napoleon nog niet was uitgerukt, nam hij mijn moeder in zijn armen, en zij legde haar handen in zijn hals.

Nu ik dit terugzie, in deze kamer, waar het koud wordt omdat de nacht voortgaat, terwijl mijn vader, zelfs als wij iets te bespreken hadden, dat niet zou kunnen, denk ik dat zij beiden dachten: waarom wilden wij bij elkaar wonen en kinderen maken, waarom hebben wij ons leven volgestouwd met dingen die wij stuk voor stuk zullen verliezen? En: blijf bij mij, maar je blijft niet, een van ons gaat het eerst. Het is onaanvaardbaar, maar het gebeurt. Je had nooit mogen komen, en toch kwam je, en wij wisten beiden zeker dat het voorbijging, en het was net of wij ons dat pas na een aantal jaren begonnen te herinneren.

Hij had haar nooit losgelaten. Maar wat kon hij nu nog anders doen dan de dingen die haar ooit hadden toebehoord om zich heen uitstallen? Ver van iedereen, op een plaats die wie weet hoeveel voor hem betekende in de herinnering van zijn prille jeugd.

Misschien had hij er 's avonds in zijn eigen werkkamer over zitten nadenken hoe hij zijn eigen latere geschiedenis zou moeten veranderen. De zwarte strepen van te veel afdraaien eruit halen. De oneffenheden gladstrijken. De mooie momenten eruit knippen, zoals filmoperateurs doen, ten bate van hun eigen collectie. En dan zou je de doden weer kunnen opwekken en een andere kant op sturen. Ver weg, waar je hun sterven niet meer hoeft mee te maken. De ouderdom veranderen in jeugd. Jeugd fixeren. Ja, als dat allemaal eens kon.

Maar de koning zat aan tafel en dat van die jonge maîtresses was allemaal onzin. Hij sloot zijn ogen en toen hij die even later opendeed, lager een groot open veld aan zijn voeten, helemaal voor hem alleen.

De rivier, grijs en vuil

1

Op een winderige avond in het voorjaar reed ik terug naar mijn geboorteplaats. Rijnaken ploeterden door het water op weg naar de stad waaruit ik na kantoortijd was vertrokken. Van een der schepen wapperde spookachtig witte was. Zonder merkbare aanleiding rilde ik even in mijn behaaglijk verwarmde auto.

Vlak voor ik het stadje zou bereiken, maakte de rivier een bocht. Een ophaalbrug die ik moest overgaan bleef lang omhoog, maar toch was ik de enige die wachtte. Ik stapte uit en ging staan kijken waar de schepen bleven. Maar de wind was hier zo krachtig dat ik terug moest gaan. Het regende een paar spatjes. Opeens voelde ik weerzin terug te komen waar ik ooit verdwenen was.

Even later stond de secretaris van het Nut mij op te hemelen alsof hij me bij opbod moest verkopen. 'Het is alom bekend,' zei de man, 'dat uw geschriften een faam hebben verworven recht evenredig aan hun reikwijdte.' Ik knikte maar wat, verlangend dat de lezing al voorbij was. Daarna schetste ik de ondergang van het leven in de wateren. Hier en daar overdreef ik een beetje. Vrouwen gingen staan en onderbraken mijn betoog met vragen. Ik voelde een vage onrust, alsof een mededeskundige zou opstaan om mij toe te roepen dat ik de waarheid verdraaide. Waar was ik eigenlijk op uit? Een revolutie? Op mijn leeftijd? Maar er gebeurde niets. Ik glimlachte naar een meisje op de eerste rij. Ver van ons, in het hooggebergte, stroomden lieflijke beekjes. Daar kon zij in baden, zonder gevaar voor haar huid. Ik merkte dat ik eigenlijk alleen tot haar sprak. Wachtte op de glimlach van haar instemming. Het maakte me opgewonden en ik

dwaalde af, verzon voorbeelden sprekender dan de werkelijkheid, hoewel dat bijna niet meer kon. Ik maakte grapjes als een man die weet hoe hij zich door de rotzooi heen moet slaan.

In de pauze dronk ik koffie, pratend met enkele heren. Intussen zocht ik haar, zij leek mij aardig. Maar in de benauwde drukte van de koffiekamer stond ook zij ingeklemd tussen een aantal mensen en toen ik naar haar glimlachte deed zij of zij mij niet zag.

‘Het is me wat met die vervuiling,’ zei de secretaris.

Ik knikte hem afwezig toe.

‘Was laatst nog in Gulpen,’ ging de ander verder. ‘Overall dooie forellen.’

Toen op deze wijze de dood het gesprek was binnengeslopen, wisten ook de anderen in het gezelschap daar iets over te zeggen. De voorzitter had ooit een dode vrouw gezien. Dreef op haar rug door de Biesbosch. Hij keek mij geschrokken aan, alsof hij zich aan haar, al wadend door dat kerkhof, had gestoten.

Tijdens de discussie die ik na de koffie afwerkte, zag ik haar terug. Zij glimlachte nu wel naar mij. Even kwam er een blos op haar wangen toen ik, zij het voorzichtig, toekwam aan de politieke schuldvraag. Ik had er geen behoefte aan mijn toehoorders met al te uitgesproken meningen naar huis te jagen. In mijn artikelen deed ik dat soms wel. Daarna stelde zij mij nogal bits een vraag, waarop ik wel een antwoord formuleerde maar het in haar ogen schuldig bleef. Opeens begreep ik dat ik haar teleurstelde, dat ze gehoopt had dat ik haar zou steunen, omdat zij in haar oordelen vaak alleen stond. Ik probeerde een betere indruk op haar te maken, sprak beschuldigingen uit waar ik in meer genuanceerde ogenblikken nooit achter had gestaan. Maar zij geloofde niet in mij, stond plotseling op en verliet het zaaltje.

Het feit dat zij mij in de steek had gelaten, juist hier in mijn geboorteplaats waar nooit iets anders was gebeurd, maakte mijn broze stemming breekbaarder. De voorzitter sprak in zijn slotwoord de hoop uit dat mijn gedurfde visie

zou helpen het ‘ultieme’ onheil over plassen en rivieren te voorkomen. Misschien zou ik kort genoeg leven om de ijdelheid van deze hoop te beleven. De voorzitter overhandigde mij een karton met een paar flessen Bourgogne.

‘En dat de droesem u maar onberoerd mag laten!’ riep hij jolig uit.

Buiten was het nog even winderig. Af en toe een stukje maan te zien, waarlangs de wolken joegen. De bomen met hun verse blaadjes bogen diep door in de koude luchtstroom.

Na vijf minuten gieren van de startmotor stond mijn auto nog steeds op zijn plaats. Het was tien over elf. Geen enkel licht ontstoken bij het onheilspellende gejack. Achter mij de poorten van het Nut gesloten. De laatste trein naar huis ging over vijf minuten, dat was precies vijf minuten te vroeg.

Ik was hier geboren, had er de oorlog meegemaakt en was er schoolgegaan. In 1955 vertrok ik als student naar Delft. Toch kwam ik bijna ieder weekend bij mijn ouders. Die lagen nu al jaren op het kerkhof.

Ik bleef starten tot de accu vrijwel leeg was. Daarna wist ik niets beters te bedenken dan een tussenstop in het café. In Het Rustend Hert dronk ik een jonge jenever en dacht terug aan vroeger. Dat kon moeilijk anders in dit plaatsje, waar ik slechts na lange aarzeling heen was gereisd. Ik zag mij zitten aan een zelfde tafel en luisterde met half gesloten ogen naar de commentaren van mijn vrienden, maar spoedig hoorde ik uitsluitend nog het monotone stemgeluid van Nicolas.

2

Dat Nicolas Heldring zo levensgroot in mijn herinnering verscheen, verwonderde mij niet in het minst. De hele avond had hij immers al op wacht gelegen. Toch had ik hem niet speciaal gezocht, hoewel ik kon vermoeden dat hij hier als enige nog woonde. Ik had ertegen opgezien dat ik hem tegenkwam. Ik wist niet wat ik tegen hem moest zeggen. Maar bij het naderen van het café schemerden zijn omtrek-

ken al door de spaarzame verlichting van het duister. Opeens besepte ik hoezeer ik had gehoopt dat hij mijn lezing werkelijk bezocht zou hebben. Ik had hem laten zien hoe ik de mensen om mijn vinger wond. Alleen al door het laten trillen van een lip een hele zaal kon laten lachen. Ik had hem willen onderdompelen in jaloezie. Maar hij had het voorzien! Hij was wijzer.

Ik nam nog een jonge. Kwart voor twaalf. Ik kon niet al te lang meer wachten met het bellen van mijn vrouw. Maar mijn gedachten waren ver van haar. Opeens ergerde het mij dat ik hier vastzat en dat mijn beste vriend van vroeger, de enige die ik hier kende, niet allang klaarstond.

Ik probeerde mijn gedachten te verzetten. Haalde het gezelschap van vanavond terug in mijn geheugen. Mijmerde, maar nu niet langer met een licht verlangen, over het meisje dat mijn ijdelheid geweld had aangedaan. De ober slofte op mij toe met een vol kelkje. Ik bood hem aan iets op mijn rekening te drinken. Daarna gebruikte ik er een op kosten van het huis.

Inmiddels waren de biljarters uitgespeeld. Trokken zelfverzekerd de cafédeur naar zich toe en stapten weg uit de illusie van hun meesterschap. Legden de armen om elkaars schouders en trokken zingend in de richting van de kade boven de rivier. Soms werd die beschenen door een volle, gele maan. Ze gingen op de ongelijke stenen zitten en gaven zich over aan een luidkeels beleden melancholie, die hen tot volle tevredenheid stemde en wapende tegen het daglicht en de aanblik van hun vrouwen op het kussen naast hen.

Althans zo verging het Nicolas en mij toen wij nog ongetrouwd waren. Hoe oud waren wij toen? Niet ouder dan achttien. Acht jaar lag de oorlog achter ons. We waren nog niet eens van school. Dachten erover naar Parijs te gaan. Maar een jaar later zaten we al bijna vastgeroest in onze argeloos gekozen studies. Nicolas studeerde Nederlands in Amsterdam. Hij voelde zich niet thuis in een stad. Wist niet waar hij heen moest, als hij al ergens heen *wilde*. De eerste maanden vond ook ik mijn draai niet goed in Delft. Toen ik

die eenmaal had gevonden, duurde het niet lang meer of de molen vloog met een daverende knal van zijn spil. In de luchtverplaatsing die daarop volgde verdween Nicolas voorgoed uit mijn leven. Hij was toen alweer een jaar met Ellen. Ook naar haar gingen mijn gedachten terug. Zij moest nu tweeënveertig zijn. Hoe zou ze eruitzien? Als een vlezig madonna op een reproductie in de verzameling van haar man?

‘Ik ben hier geboren,’ zei ik na een volgend glas tegen de ober.

‘Als het tegenzit moet ik er sterven,’ antwoordde hij.

Zelf was hij bij de mijnen opgegroeid. ‘Limburg,’ zei hij met een trilling in zijn stem. Ze hadden zijn familie uit de schachten weggehaald. Zijn oudste broer vulde nu schappen in een supermarkt. Hij keek mij aan met een geschokte blik. ‘Soms dromen ze nog van de mijnen,’ zei hij. Op mijn uitdrukkelijk verzoek schonk hij zich nog een pils in. Tapte er meteen een voor mij. Zette een jonkie ernaast als garnering. Ik was zijn laatste gast. Moest binnenkort mijn vrouw gaan bellen, maar een baldadige onverschilligheid, die ik in dank aanvaardde, hield mij ervan terug. Ik dacht er even aan hoe zij in bed lag met een boek. Ridders rammeiden de poorten van haar verbeelding. Zelf zat ik liever hier.

‘M'n ouwe,’ zei de ober peinzend, ‘ging op het carnaval steevast als minister-president. Verkneukelde zich bij een kabinetscrisis. Zag zo'n man als mombakkes, meer niet.’

Hij lachte zonder plezier. ‘Vader,’ zei de ober, ‘vond het niet leuk in het donker.’

Ik keek op mijn horloge. Het kostte mij meer moeite dan daarnet de wijzerplaat scherp te krijgen. Het was tien over half een. Ik kon gaan slapen in mijn auto. Of een hotel nemen. Daarvoor was het altijd vroeg genoeg. Het enige hotel lag aan het water. Vroeger kwamen wij er na het drinken altijd langs, keken omlaag in het donker, begonnen over Seine-bruggen, stelden ons voor dat we wegvoeren. We hadden er ook veel gezwommen, toen de melaatsheid nog niet onder de wateren zweefde.

Plotseling wou ik vertrekken. Ik nam afscheid van mijn gastheer. Daarna trok ik met een resoluut gebaar de cafédeur naar me toe en stapte de buitenlucht in.

De kademuur lag er nog net zo. In de diepte trok de wind voren door het water. Behalve de wind en het water tegen de boorden was de omgeving geluidloos. Het spaarzame, steeds opnieuw dovende licht kwam van de maan die telkens even opdook. Ik ging op de kademuur zitten en deed mijn kraag omhoog, maar de kou nestelde zich in mijn botten. Wat deed ik eigenlijk?

Vroeger zat ik hier met Nicolas Heldring, die de wereld zeker zo goed doorhad als ik, hoewel hij daar wat minder luidkeels prat op ging. Toch viel er vaak een lange stilte tussen ons, waarin onze gedachten wegdreven, en de mijne roeiden op tegen een stroom van onbegrip. Ik was nog maar net met mijn studie begonnen toen ik in de politiek verzeild raakte, te midden van mijn studiegenoten een exclusief genoeg. Wel was het zo dat in de nieuwe kring, die mij met een stapel lectuur verwelkomde, het begrip 'exclusiviteit' naar Siberië verbannen was. Spoedig kon ik mij al niet meer voorstellen dat ik tot voor kort alleen mijn eigen bevrediging had nagestreefd. De ontdekking van de uitgebuite massa's bezorgde mij een soort morele aardschok, met een niet onprettige nawerking. Zonder dat laatste had ik het nooit uitgehouden in de partij. Ik vond het heerlijk in die dagen langs de Delftse grachten te lopen in de diepe overtuiging dat ik straks mijn solitaire bestaan voorgoed zou inruilen voor gezelligheid en solidariteit.

Ik woonde op een kamer in de binnenstad. Stookte een potkacheltje en confereerde met partijgenoten, die de proletariërs zo liefhadden dat zij zich opwierpen als hun herders.

Bij de gelegenheden dat wij samen waren, begon ik tegen Nicolas eerst heel voorzichtig over het licht dat was gaan gloren. Ik vond maar weinig weerklank bij hem. Hij zag er allereerst de lol niet van in, om over het belang maar te zwij-

gen. Ergerde zich aan massa's. Had er geen oog voor, behalve als hij in een goedkoop restaurant lang op zijn eten moest wachten. Nicolas' interesses lagen in de renaissance. Daar vernam hij zoveel voor hem nieuwe dingen dat hij geen belangstelling had voor de nieuwigheden van zijn eigen tijd.

Midden jaren vijftig, Nicolas, teruggetrokken in een bibliotheek, ontdekt het verleden. Krijgt een tien voor zijn tentamens historische letterkunde. Nog geen decennium geleden was een episode van de geschiedenis afgesloten waaruit geen nieuwe wereld was voortgekomen. De technici waarmee ik dagelijks omgeven was, hadden daar evenmin oog voor als de studenten in de letterkunde met wie Nicolas zijn dagen sleet. Om mij heen gonsde het van bedrijvigheid. De slimsten kregen snel door dat grote technische mogelijkheden zich openden. Hier en daar ondernam al een van mijn collega's een studiereisje naar Amerika. Nicolas' beloofde land lag in Italië. Het was met hem een merkwaardig geval. De hele week zelfs voor zijn zojuist verworven vriendin onbereikbaar, en op vrijdagavond plotseling de stad uit om aan zijn sociale verplichtingen te voldoen. Daar zaten we, eerst nog samen, plotseling gedrieën langs de waterkant. Probeerden een soort gesprek op gang te houden dat ons alle drie interesseerde.

‘Als we eens een auto huurden,’ zei Ellen, die de dochter was van een vriendin van Nicolas' moeder.

Geen van drieën hadden we een rijbewijs. Omdat zij evenwel uitstapjes wilde maken, verzonnen we een ander middel om aan deze wens tegemoet te komen. Zo zagen onze plaatsgenoten ons op zondagmorgen, slechts gewapend met een kleine rugzak, naar het station gaan. Twintig kilometer met de trein en terug lopen. Rusten op de stille plekjes langs onze rivier. ‘Ik geloof dat ik maar eens een klein half uurtje op onderzoek uitga,’ riep ik opgewekt maar met de pest in tegen de gelieven. ‘Wat moet je dan zo nodig onderzoeken?’ informeerde Ellen. Ja, voor mij was dat natuurlijk ook de vraag.

Zij overreedde mij vaak in hun gezelschap te blijven tijdens onze obligate rustpauzes. Misschien kwam dat wel omdat zij was opgegroeid in een internaat en de lucht van deze kille bunker haar nog parten speelde. Toen zij zou gaan studeren, stierf haar vader. Haar moeder nam haar met zich mee naar ons stadje, waar een paar bejaarde familieleden van haar woonden. Ellen zag een leven als studente niet meer voor zich en trok zich terug tussen het semi-antiek van een bric-à-brac winkeltje. Tussen de gebruiksvoorwerpen van weleer zag zij er aardig uit, ondanks haar gevulde verschijning breekbaarder dan de koopwaar. Haar moeder maakte in een hoog tempo nieuwe kennissen. Ellen had er meer moeite mee de voor haar nieuwe volwassen wereld te omhelzen. Toen Nicolas haar ontdekte, probeerde zij zich wat vrijmoediger te gedragen dan ze gewend was. Dat was ook wel nodig, want Nicolas vergat soms dat hij haar niet kon wegleggen als een boek. Zij klampte zich op een bescheiden wijze aan hem vast en regelde de huishoudelijke beslommeringen voor onze tochtjes. Misschien was wandelen niet direct datgene waarvan ze op de meisjesslaapzaal had gedroomd. Misschien had ze zoveel over een verlosser moeten aanhoren dat ze Nicolas daarvoor aanzag, nadat ze zich uit angst voor toeschouwers tussen de snuisterijen had verborgen.

Ik vond haar sympathiek, hoewel het enige tijd duurde voor ik ook weleens een gedachte aan haar wijdde als ik haar niet zag. Ik wisselde met haar veelal over dagelijkse onderwerpen van gedachten. Ze was dol op films. Ze had geleerd dat films de prentenboeken waren van de duivel. Misschien leek het er voor een buitenstaander op dat Ellen met mij ging in plaats van met Nicolas. Maar bij tijd en wijle liet zij ons trouwhartig blijken dat zij toch de voorkeur gaf aan hem. ‘Mag ik je zakdoek even, ik geloof dat ik moet snuiten.’ Zelfs dat wist ze niet zeker. Ellen koos haar kleine tekens vaak op de momenten waar een kleine stilte viel. Pas later begon ik te vermoeden dat het haar bedoeling was dat vooral ik ze niet over het hoofd zag. Ze was Nicolas het een en an-

der verschuldigd. Althans dat vond ze. Ze gebruikte hem niet als springplank. Ze hadden haar ingeprent dat springen slecht was. Altijd had ze genoeg moeten nemen met de kruimeltjes. Nu haar zoveel meer in de schoot was gevallen omklemde zij krampachtig dit onverwachte geschenk. Nu had ze eindelijk iets van haarzelf, en daarvoor moesten de verleidingen van veel opwindender geschenken wijken. Maar ze had natuurlijk ook altijd gehoord dat er weinig viel te lachen onder de zon. Ze zei dat haar vader een vrolijke man was geweest. Maar de nadruk viel daarbij op geweest.

Het eerste jaar dat Nicolas haar kende, wilde hij haar meteen meenemen naar Florence.

‘Ik heb toevallig altijd van Florence gedroomd,’ zei Ellen lief.

Zij liet niet weten wat zij verder droomde. Niet aan mij. Zij hield niet van het uitwisselen van intimiteiten. In onze gezamenlijke contacten bleef zij in al haar uitspraken met haar handen boven de dekens. Ik wist niet hoe zij was als zij met Nicolas alleen zat. Misschien luisterde zij aandachtig naar zijn gedichten, die hij soms op onze tochtjes vrijwel onhoorbaar voorlas. Wat mij betreft sloten de beelden die hij neerschreef soms verrassend aan bij mijn verbeeldingswereld. Dat kwam omdat mijn denken in die dagen vol ruisende verten was geraakt. Korenschoven tot de horizon ontroerden mij. Wuivende halmen en boeren met de rode zakdoek om de hals. Een gelukkige wereld stelde ik mij zo voor. De lucht stond er onbeweeglijk boven. Staalblauw. De koperen ploert jutte de aren op tot barsten. Wie dacht aan honger in zo'n landschap? Ik herinner mij een langzamerhand opkomende vage jaloezie wanneer ik afscheid nam van Nicolas en Ellen. Gelukkig maakte ik mijzelf met succes wijs dat ik in deze fase van de revolutie nog iets anders had te doen. Was het onbewust mijn opzet om deze naïveteit toch vooral in stand te houden? Ik was nooit werkelijk van plan iets met Ellen te beginnen. Kwam dat voort uit een soort loyaliteit tegenover mijn vriend? De passie die hij tentoonspreidde paste in een vingerhoed. Het leek wel of hun

verhouding was gebaseerd op bezorgdheid, vooral bij Nicolas, met de nadruk op zichzelf. Eens legde Ellen een ogenblik een hand tegen mijn wang en zei: ‘Zou het jou wat kunnen schelen, Hugo, als de wereld plotseling verging?’ ‘Ik zou het zonde vinden,’ zei ik, en zij deed er verder het zwijgen toe. Toen bedacht ik dat het woord ‘zonde’ niet het juiste was geweest. Maar ik vond het kinderachtig om erover te beginnen. Toch was misschien een benadering via de begrippen die haar jeugd hadden verduisterd de beste weg naar de zijpaden waar haar onzekerheden zich angstig tegen elkaar aangedrukt voor het licht verscholen.

‘Een autootje zou toch wel handig zijn.’

Het was allemaal nogal vredig. Het wachten was nu tot ik een partijgenote op de kop tikte die wist wat een kameraad toekwam. Voorlopig had ik het nog steeds bijzonder druk. Kamerverkiezingen stonden voor de deur. De wereld was vol potentiële aanhangers. Onze partijvoorzitter in Delft had een broer die in een radiozaak werkte. Samen knutselden ze een geluidsinstallatie op een besteleend, waarna de combinatie werd uitgetest op een stuk open weg. Tientallen spreuwen klapwiekten plotseling omhoog toen ik op valse toon de Internationale ten gehore bracht.

Op een zaterdagmiddag, nadat we Delft al twee keer hadden platgeschreeuwd, reden we naar mijn geboorteplaats, waar de partij ook wel een ruggesteuntje kon gebruiken. In samenwerking met onze partijsecretaris had ik een korte maar duidelijke tekst opgesteld die, daar waren wij van overtuigd, een maximaal rendement zou opleveren. Dat kwam ook inderdaad zo uit. Toen Nicolas mijn stem zijn zolderkamer hoorde binnengalmen, terwijl hij volgens zaterdag patroon de Hollandse meid in Ellen probeerde aan te wakkeren, raakte hij volkomen van zijn stuk. Razend werd-ie! Terwijl hij gesprekken over politiek tot nu toe altijd had ontweken, rende hij nu van zijn kamertje naar beneden en begon aan een wilde achtervolging van ons autootje. Twee straathoeken verder had hij ons te pakken.

Hij rukte het portier open, griste de microfoon uit mijn hand en schreeuwde erin: ‘Allemaal onzin, allemaal boerenbedrog!’ met een hysterische, overslaande stem, die op de lachspieren werkte van de paar kinderen die op straat speelden. Toen hij de hilariteit om zich heen zag, terwijl ik sprakeloos naar hem zat te staren zonder dat ik het benul had om in actie te komen, boog hij zich over mij heen en gaf de chauffeur een stomp tegen zijn arm. ‘Oplichters!’ schreeuwde hij, maar de microfoon had hij inmiddels losgelaten.

Opeens stonden er niet alleen kinderen om ons heen. Ook enkele bekenden bevonden zich te midden van het oloopje. Die dachten wellicht dat er een film werd opgenomen. Of dat we iets instudeerden voor een studentenfeest. Waarom zouden ze ook begrepen hebben dat hier een vriendschap zijn einde vond?

Nicolas liep een paar meter van de auto weg en begon onder begeleiding van een hoop gebaren de omstanders op onze fouten te wijzen. ‘Waarom lazeren jullie niet op met je vuile communistische leugens?!’ schreeuwde opeens een mij onbekende man die ergens achteraan stond. Enkele kinderen begonnen schaapachtig te lachen. Maar zij waren de enigen. ‘Waarom ga je niet terug naar Rusland?!’ riep een meisje met een vlinderbril.

Ik was zo stom te zeggen dat ik nooit in het beloofde land geweest was. ‘Waar lul je dan over, boerenhufter,’ riep dezelfde man van daarnet. De menigte zag er vanuit mijn standpunt nu bepaald onplezierig uit. ‘Laten we die auto omkiepen,’ stelde een dame voor. ‘Communisten hebben geen auto nodig!’

We konden niet zomaar wegrijden omdat een tweetal mannen zich voor de motorkap had geposteerd. ‘Nou zijn jullie niet zo flink, hè!’ riep een jongen die op vechten uit was. ‘Straks sturen ze ons naar Siberië,’ meende een ander. ‘Net als de joden in een concentratiekamp!’

Nadat ik van de eerste schrik was bekomen, voelde ik geen angst. Ik wilde best naar buiten om desnoods de hele

middag met deze mensen te debatteren. Maar al gauw begreep ik dat hun argumenten in hun vuisten zaten. Ik keek Nicolas aan, die nog altijd naast de auto stond met krijtwit weggetrokken gezicht. Ik wist niet wat ik zeggen moest. Zou hij het goed hebben gevonden als ze ons gemolesteerd hadden?

We hadden een oud en gammel autootje. Plotseling liet de chauffeur de motor loeien. Even sprongen de mannen voor de koplampen opzij. Toen liet mijn metgezel de koppeling opkomen. De besteleend huppelde naar voren. Handen grepen naar de luidsprekers die met zoveel zorg en moeite op het dak waren gemonteerd. Ze scheurden er maar één een stukje los. Ik keek om. Met revolutionair elan pruttelden we weg uit het kapitalistische bolwerk. De plaat met de Internationale lag op de draaitafel achter mij. Door het onstuimig rijgedrag schoot de arm over het schellak, waardoor ons lijflied onherstelbaar werd verminkt. Ik wist op dat moment nog niet hoezeer die kras symbolisch werd voor de ontwikkeling van mijn eigen houding tegenover de partij.

Dezelfde avond schreef ik Nicolas een brief. Ik herinnerde aan onze langdurige vriendschap. Vroeg mij af waarom de politiek daartussen moest komen. Wees hem erop dat hij nooit met mij had willen praten, zodat ik niet begreep waarom hij nu zo opgewonden was. Ik schreef dat zijn houding mij teleurstelde. Dat die teleurstelling sterker was dan de schok die hij bezorgde. Ik begreep niet waarom hij zich ver hield van zijn eigen tijd. Hoe ver lag de oorlog nu nog achter ons? Ten slotte vroeg ik wat hij dacht over de vrijheid, waarvan niet alleen zijn eigen renaissance voorbeelden bood. Ik schreef 'zijn eigen renaissance'. En daarmee dreef ik definitief een wig tussen ons. Opeens besepte ik hoezeer ik onze uitstapjes zou missen. Want ook Ellen zou ik nu wel niet meer zien. Ik voelde mij verward en onzeker, en intussen was het geluidswagentje alweer gerepareerd.

3

Drie maanden later zag ik hem voor het eerst terug. Hij luierde languit op het enige terras aan het water dat onze geboorteplaats te bieden had. Het was op een vrijdagmiddag. Ik had net een fikse ruzie achter de rug met de secretaris van mijn afdeling, die mij had beschuldigd van dromerijen. Ik was twintig, dus nog niet te oud daarvoor. En ik moet ook toegeven dat ik de beschuldiging tot in de kleinste onderdelen toe gestand deed. Ik droomde, misschien als gevolg van mijn waterrijke studie, over lieflijke boorden, waarlangs ruiters trokken op weg naar uitgestrekte haciënda's. Steeds weer ruiters, was dat een soort machtsdroom? Ik had nooit op een paard gezeten. In de nachtelijke stilte was het suizen van de wind, het knapperen van kampvuur, de schorre verre roep van een nachtvogel, het kraken van hakhout en het gesis van slangen. Hoe idyllisch en ver van mijn bed! Ik had juist een paar tentamens afgelegd. Brak mij er sinds kort het hoofd over wat mij aantrok in een partij waar zoveel discipline van mij werd verwacht. Ik ging steeds meer nadenken over de vreemde, wellustige dromen waaraan ik mij overdag te buiten ging. Een en al warmte, en exclusiviteit. Was alles wat er met mij gebeurde een volkomen toeval? Had ik net zo goed tegen een rijke vrouw kunnen oplopen, om op die manier mijn machtsdromen als landeigenaar met een buitenverblijf te kunnen verwerkelijken? Was het hoogstens een grillige speling van het lot die mij had afgehouden van het onderzoeken en reguleren van een eigen rivier, vol fantastische waterplanten en op de oevers elkaar vredig verscheurende dieren? Wat had de discrepantie tussen mijn luie, genotzuchtige dromen en mijn agressieve getoeter in het openbaar te betekenen? Mijn boekenkast gaf daar in steeds dezelfde toonaard wel een paar antwoorden op. Maar die antwoorden bevielen me niet meer zo goed als eerst. Waarschijnlijk had de scène met Nicolas daaraan een bijdrage geleverd. Ik was er overigens nog niet aan gewend om zelf de vragen die ik opwierp te beantwoorden. Daarnaast vond ik het ook wat te veel voor de hand liggen om mezelf

geborneerdheid te verwijten. Was ik nou het soort mens dat rustige dorpjes opschrikt met zijn provocerende gedrag en dan thuiskomt en verlegen informeert of hij een aardappeltje mee kan eten? Wel geneerde ik mij als ik terugdacht aan mijn verhitte alleenspraken tegenover mensen die al van de prins geen kwaad wisten, laat staan van de tsaar.

Daar zat Nicolas. Benen op het stoeltje voor hem. De vlees geworden zelfverzekerdheid. Ik stapte van mijn fiets nadat ik hem vanaf de weg schuin links van mij had zien zitten. Ik voelde een zekere schroom, en ook een geringe weerzin jegens mijzelf, die hem persoonlijk nooit enige schade had berokkend. Waarom haalde ik niet een megafoon om hem het water in te schreeuwen? Onhoorbaar liep ik naar hem toe, tikte hem op de schouder en riep opgewekt: 'Meneer hoeft zeker niet meer te studeren!'

Hij keek niet eens even om. Zei, terwijl hij het glas pils dat voor hem stond ter hand nam: 'Wij hebben niets te bespreken.'

En ik kon vertrekken.

Daarmee vergrootte Nicolas het raadsel.

Sinds de bewuste middag was ik zo weinig mogelijk thuis geweest bij mijn ouders. Ook Ellen had ik al drie maanden niet gezien. Wel dacht ik vaak aan haar. En ik stelde mij voor hoe woedend zij was geweest op Nicolas. Ze had hem uitgekafferd, hun verhouding op het spel gezet. Maar uiteindelijk besepte zij dat hij haar financieel een aantrekkelijke toekomst had te bieden en dat zij als winkelmeisje niet spoedig opnieuw een academicus aan de haak zou slaan. Maar dat was allemaal speculatie. Zij liet niets van zich horen. Nadat Nicolas mij op het terras had laten staan, raakte ik in een dermate opgewonden toestand, dat ik naar de straat fietste waar zij werkte. Ik stapte de winkel binnen. Zij kwam snel naar mij toe. Ging voor mij staan en zei: 'Waarom hoor ik nooit iets van je, Hugo?' Ik haalde mijn schouders op en vroeg of ze nog wist wat Nicolas gedaan had. 'Mag ik vanavond bij je komen?' zei ze na een korte aarzeling. Ik voelde me ontzettend opgelucht.

's Avonds kwam zij mij vertellen hoe verschrikkelijk ze de situatie vond. En nog eens vroeg ze waarom ik in godsnaam niet naar haar toe gekomen was. Het merkwaardige van haar bezoek was dat ze Nicolas zoveel mogelijk buiten het gesprek hield. Zij wist ook niet waarom hij zo fel gereageerd had. Ze zei dat hij ontzettend kwaad kon worden en dat ze dat al meer had meegemaakt. Daarna begon ze over zichzelf. Maakte grapjes over de stilte die was ingevallen nu ik niet meer met hen meeding. Ze maakte een treurige indruk, kwam naast mij zitten en zei: 'Waarom ga je niet de politiek uit, Hugo? Er zijn zoveel andere dingen voor jou.' Ze legde nadruk op het laatste woord. Even ging het door me heen dat ze niet kwam om Nicolas en mij weer aan elkaar te lijmen maar juist om hem los te laten, en dan voorgoed, samen met mij. Ik vroeg waarom ze mij nooit gebeld had. Ze zei dat het onmogelijk geweest zou zijn, dat ze niet wist wat ze moest zeggen, dat ze als het uitgekomen was ons allebei was kwijtgeraakt. Waarom was ze zo bang ons te verliezen? Ik begon steeds minder te geloven dat ze Nicolas beschouwde als belegging voor de winterdag. Zo ongecompliceerd zaten die dingen niet in elkaar. Ik legde mijn arm om haar schouder en vertelde dat ook ik verlangde naar de dag waarop de politiek was afgeschaft. Het klonk alsof die dag nabij was. Daarna kuste ik haar en zette mij aan de uitvoering van een werkzaamheid waarin ik in mijn fantasie zo geroutineerd was geraakt. Zij bloosde een beetje toen ik de knoopjes van haar jumper begon los te maken, maar ging er toch gemakkelijk voor zitten. Plotseling besepte ik hoe fijn dat juist met haar was. Dat we die malle gefrustreerde idioot niet nodig hadden. Ze giechelde en suggereerde hoe ze er had bij gezeten toen ik die middag langskwam met mijn bazuin. Ik zei dat ik hier vaak aan gedacht had. Ik ook, zei ze, natuurlijk, ik ook. De vanzelfsprekendheid van ons samenzijn maakte me vrolijk. 'Wat zal-ie op zijn neus kijken!' riep ik, terwijl ik het laatste knoopje lostrok. Toen keek zij naar mij, mijn verhitte gezicht, en zij zag zichzelf zitten, realiseerde zich god weet wat. Ze stond opeens op, begon zich in

te pakken, zei: 'Jezus jongen, dit loopt uit op niets.' Daarna begon ze te huilen. Ze dacht zeker dat ik haar na afloop zomaar zou laten gaan. Ik verzekerde haar dat ik haar nooit zou laten schieten, maar mijn woorden bleven in mijn keel steken.

4

Toen zij weg was kwam ik langzaam tot rust. Ik ging naar Het Rustende Hert en begon mij te bedrinken. Net voordat ik dronken werd, besepte ik dat ik mij bijna aan haar had vastgelegd. Ik begreep dat dit geenszins mijn bedoeling was. Daarna zette ik mijn drankzucht in de vrijloop.

Een drietal dagen later arriveerde er een brief van Nicolas op mijn Delftse adres.

'Het is mij helaas niet onbekend gebleven,' schreef hij, 'dat je mijn verloofde in een intieme situatie hebt gelokt. Misschien is dat de manier waarop jullie communisten de wereld aan je denken te verplichten: wroeten in andermans leven. Helaas had ik ook daarvan vroeger soms een voorgevoel, en het is daarom jammer dat ik ondanks dat je gezelschap tot voor drie maanden heb getolereerd. Het spijt mij dat alles op een dergelijke manier is gelopen. Je begrijpt natuurlijk dat ik mij al langer heb geërgerd aan je gezwets. De oorlog ligt nog maar net achter ons, de graven zijn nog vers, en alweer proberen jullie het vuurtje op te stoken tot een nieuwe wereldbrand. Probeer daar eens aan te denken als je aan de borsten van andermans vrouw zit te trekken!'

Deze brief herlas ik vele malen. Niet alleen om de laatste zin. Er vielen mij nog enkele andere passages op die mij woest maakten, evenals het begrip 'wereldbrand'.

Hoe stelde hij zich mijn omgeving voor? Hij moest eens naar een partijvergadering komen. Vriendelijke pijprokers met windjeks. Misschien een beetje fanatiek, maar niet op het vlak van menselijke relaties. En wat die enkele vrouwen uit onze kring betreft: die stonden niet meteen klaar om het partijkader hun tieten aan te bieden. Wij praatten heel wat af, maar onze actieplannen waren volkomen legaal. De

meeste avonden trouwens sloegen wij stuk met literatuurstudie. Daarbij kwam onze kennis van het Duits uitstekend van pas.

Ik schreef Nicolas geen antwoord. Voelde me terneergeslagen. Op een heel andere manier dan hij waarschijnlijk bedoelde, had zijn brief invloed op mij. Als ik naar ons groepje keek begon ik te begrijpen dat de revolutie nooit doorgang kon vinden. Wij zouden worden afgeschoten als konijnen. Ook begon ik mij aan het gedrag van onze partijsecretaris te ergeren. Hij was de enige die zelfs als hij droomde oogkleppen op had. Zijn fantasieën gingen de beperkte kaders van de leer nooit ook maar een handbreed te buiten. Ik begreep dat ik eenzaam was geweest toen ik als student aankwam. Dat ik een klankbodem bij hen had gezocht. Dat de klanken die ik uitzond en de echo's die van hen terugkwamen nu bijna niet meer van elkaar te onderscheiden waren. Dat maakte mij bang. Ik had teksten geschreven en die door een microfoon geroepen. Maar de teksten die de stilte van mij hoorde waren heel anders. Tijdens een proces van een paar maanden begon ik in te zien dat de ideeën van mijn politieke vrienden aansloten bij de koude en de ongezelligheid van mijn kamertje, de onbegrijpelijkheid van de eerste colleges, de geringe aandacht voor andere dingen dan technische bij mijn medestudenten. Daar kwam Nicolas weer even om de hoek kijken met een stapel boeken! Vanaf het moment dat ik in Delft kwam had ik zoveel moeite alle nieuwe indrukken te verwerken, dat ik geen rust meer vond voor het lezen van een stuk verbeelding, waarmee ik mij vroeger altijd had weten te ontspannen. Al deze verklaringen voor mijn besluit uit de partij te treden, maakten mij nog ontevredener over mijzelf. Ik vond ze armoedig. Misschien waren het alleen maar uitvluchten. Voelde ik werkelijk niets voor een gemeenschap van gelijken. Ik achtte mij maar hoogst zelden gelijk aan een ander. Meestal schatte ik mezelf bij voorbaat hoger. Nu raakte ik in verwarring over mijn oneerlijkheid, waarvan ik de elementen niet op een rijtje wist te zetten. Waarom kon ik niet voor mijzelf acceptabele argumenten

bedenken om eruit te stappen? In ieder geval stond ik op een dag op straat. Het was kort voor de Russische inval in Hongarije. Ik kon niet zeggen dat ik met groot genoegen mijn nieuwe vrijheid ademde. Ik genoot een beschermd bestaan, dat uitsluitend af en toe op een zeer dikke draad balanceerde, wanneer ik het een of andere examen moest doen. Ik voelde me voornamelijk leeg en dodelijk vermoeid. Het kostte me de grootste moeite aan het werk te blijven. Ik zakte onmiddellijk voor een tentamen. Voor het eerst! Zie je nu wel wat voor funeste invloed politiek heeft op je studie? Ik ging een dagje vissen met een oom die in de Wormer woonde. Ontdekte dat ik niet van vissen hield en dat turen naar een dobber me zenuwachtig maakte.

Toen mijn voormalige partijgenoten Hongarije binnentrokken, was ik juist voor een paar dagen in mijn geboorteplaats. Zoals overal in Nederland ontstond ook daar een enorme opwinding, en velen voelden zich geroepen op de bres te klimmen die ze daarvoor niet eens hadden zien liggen. Je mocht zelfs wel spreken van een nationale histerie. In mijn geboorteplaats woonde een armoedige boekverkoper, die bekend stond als een communist. Hij verkocht *De Waarheid*. 's Avonds, een dag na de inval, trok een bende opgeschoten jongens, aangevuurd door enkele volwassenen, naar zijn winkeltje en keilde er de ramen in. De doodsbanige eigenaar verschool zich met zijn gezin in hun woninkje boven de winkel. De menigte brulde om de vuige communist. Het was vlak bij mijn huis. De man kende ik vaag, ik had weleens een boek bij hem gekocht. Het lawaai van de straatjeugd, voor wie communistje-pestten weer eens een ander spelletje was, dreef mij de straat op. Daar stond ik, in de achterhoede, en ik zag alleen maar rook. Waren de vlammen nu maar hoog boven de huizen uit gesprongen om de angst voor wereldrampen luister bij te zetten. Het was zo'n lullig vuurtje. Beschaafde vlammetjes lekten uit tweederangs romannetjes, die nu in stapels uit de winkel werden aangevoerd. Ik voelde me niet schuldig, of ellendig. Met sprakeloze verbazing keek ik toe hoe de mensen zich

opwonden. Ook ik vond het een 'laffe streek' van de Russen. Tot een rationeler verklaring kwam ik niet. Maar van de hysterie walgde ik. Een tijdje later werden er ook in ons plaatsje een paar Hongaarse vluchtelingen opgenomen. Onmiddellijk werd voor woonruimte gezorgd. Zo hoorde het ook. Ze werden ontvangen als trofeeën die waren veroverd op de vijand. Toch konden enkele plaatsgenoten het maar moeilijk verkroppen dat zij nu langer moesten wachten op een woning. Een van hen sprak sinds de opstand niet meer tegen mij. Verklaarde mij tot een melaatse. Ik trok mij wat de politiek betreft geheel terug in de stilte. Stortte mij in een ander soort leven dat ook zo zijn trofeeën kende, en natuurlijk zijn katers. In 1960 haalde ik mijn ingenieurstitel en solliciteerde naar een baan als waterbouwkundige in Chili. Vroeger had ik gedroomd van een rivier. En ruiters die met hun bestofte laarzen naar hun haciënda's galoppeerden. Tussen de metershoge cacteeën. Dat viel dus allemaal tegen. Ik dronk veel meer dan goed voor me was. Werkte me overdag in het zweet. Na drie jaar had ik het allemaal gezien. Mijn contract liep af. Ik hoefde niet meer terug naar mijn geboorteplaats. Mijn ouders waren naar een bosrijke omgeving verhuisd en ik moest ze binnen een half jaar een voor een begraven.

5

Tussen het verlaten van het café en het moment dat ik de rivier bereikte, waar ik korte tijd pauzeerde, was er weinig tijd voorbijgegaan. Eenmaal geconfronteerd met de zwarte zorgvuldig afgedekte vlek die Nicolas in mij had achtergelaten, passeerden zoveel beelden uit mijn jeugd de revue, dat het leek of ik naar een oud journaal keek waar bij wijze van verrassing ikzelf degene was die handjes schudde, glimlachte en steeds dezelfde erewacht inspecteerde. Deze laatste nu werd gevormd door de bonte stoet toen nog jeugdige en opgewekte figuren, die ik zo'n vijftien tot twintig jaren terug had leren kennen. Ook Zuid Amerikanen bevonden zich in deze rij die de dienstplicht vervulde ter wille van mij. Van-

daar dat een opgewekte muziek, vol bongo's en oorverdovende trompetten, tegelijk met de beelden door mijn hoofd schetterde. Het was mogelijk dat de jonge jenever een solide ondergrond gelegd had voor deze surrogaatfestiviteiten. Een opgewonden gevoel ging door mijn buik als ik eraan dacht dat ik op vijf minuten gaans was van de man die mij in de steek liet toen ik met mijn leven experimenteerde. Natuurlijk kwamen de herinneringen ook niet uitsluitend met vrolijke achtergrondmuziek op mijn geheugenscherm. Er was ook commentaar, en dat werd - tegen wil en dank - gesproken door mijzelf. In dit commentaar werd Nicolas afgeschilderd als een figuur die weldra uit de rij gelicht zou worden omdat hij de zaak had verraden. Is dit nu wel voor honderd procent waar? voegde een tweede commentaarstem, die ik evenmin besteld had, eraan toe. Had je niet de opzet te kwetsen, verkeerde je niet in de veronderstelling dat hij toch weerloos was tegenover jou? Zette je de versterker niet juist voor zijn deur op z'n hardst en week je toevallig ook niet een beetje van de tekst af? Wou je hem misschien opjutten, hem tot actie verplichten? Riep je niet toevallig 'Aan de boom met alle kapitalisten!' in plaats van 'Gelijkheid voor allen'? De eerste commentaarstem deed of hij niets gehoord had. En dat was terecht. Hij wist niet precies meer wat er was geroepen.

Ik kon het me niet meer herinneren. Dat was vreemd, bij zo'n cruciaal punt in mijn leven. Ik was er altijd van uitgegaan dat ik niet had overdreven voor Nicolas' deur en daarna had ik als verklaring voor zijn gedrag aangevoerd dat hij zich door mij bedreigd voelde en in de waanzinnige veronderstelling verkeerde dat we hem de bibliotheek uit zouden sleuren om hem te dwingen pamfletten van de straat te bezemen. Had ik met zoveel elan de nieuwe wereld tegenover hem verdedigd dat hij angst had dat hij vermorzeld zou worden? Was dat maar waar. Hij wou me er niet over laten praten. Zei dat hij niet meedeed aan die flauwekul.

Op een afstand van zoveel jaren leek het alsof mijn vete met hem was ontstaan in niemandsland. Alsof ik nu de op-

dracht had gekregen die plaats te voorzien van een naam.

Ik inspecteerde de wacht, die wat slaperig werd. En intussen praatte het commentaar maar door. Vanzelfsprekend. Om woorden zat ik nooit verlegen. Langzaam liep ik in de richting van het hotel. Daar waren de lichten gedoofd en de deur zat op slot. Ik had geen zin om aan te bellen. Ik wou helemaal nog niet ergens naar binnen.

Inmiddels was ik in een cirkel om mijn auto heen getrokken. Toen ik het opnieuw probeerde, startte hij nog steeds niet. Ik bleef een tijdje achter het stuur zitten. In de volstreekte stilte kantelde de nachtelijke straat op zijn zijde en begon daarna voor mijn ogen te draaien.

Nadat ik mij enkele ogenblikken had overgegeven aan die mallemlen, kwam de wereld tot rust. Ik voelde een lichte misselijkheid, maar ook die trok langzaam weg.

Opeens vond ik het een ondraaglijke gedachte dat mijn vrouw daar ver van mij in slaap gevallen was boven een boek, terwijl ik geheel onvrijwillig mijn jeugd bijeenveegde en er weinig eenheid in ontwaarde.

Opnieuw ging ik de auto uit, met in elke hand een fles. Eerst liep ik in de richting van een telefooncel die ik wist te staan. Mijn vrouw nam op met slaperige stem. Alsof ze mij niet wist te plaatsen. Ik verzon een verhaal. Daarin sleutelde een monteur nu al meer dan een uur aan de wagen. Maar de levensgeesten waren nog niet opgewekt. Aan haar kant van de lijn was het stil. Ik zei dat ik het koud had. Oververmoeid was en draaiërig. Dat het plaatsje stonk als een riool, en dat ik haar morgenvroeg zou bellen. Hierop antwoordde zij dat het goed was. En zo stond ik om half twee opnieuw op straat met mijn cadeau gekregen flessen. Opeens werd het me duidelijk waarom ik ze bij me had. Ik ging nog een keer de cel in en zocht in het telefoonboek onder de H. Daarna slenterde ik opnieuw de rivier langs, maar nu in de tegenovergestelde richting. Ik raakte onder de bekoring van mijn wandeling, misschien was het vooral de gedachte dat ik morgen weg kon die een romantische beklemming op mij legde: van-

nacht in ieder geval moest ik hier blijven. Er stonden langs het water vooral zeventiende-eeuwse huizen. Wat had hij het goed voor elkaar! Ik voelde even het soort tevredenheid dat mij bevangt wanneer een favoriete sportman heeft gewonnen. Daar was het huis. Ik herkende het meteen! Hier wist ik blindelings de weg. Het had een hoge stoep. Op deze stoep hadden wij vroeger wel gezeten.

Er woonde in die dagen een notaris in het huis.

‘Lijkenpikkers!’ kraaide Nicolas vol walging. ‘Wat zou een *beschaafd* mens niet van zo'n schitterend pand kunnen maken?’

Daar was ik nu wel benieuwd naar. Vooral een verlicht raam op de eerste verdieping intrigeerde mij. Zo was het Klein Duimpje vergaan! Warmte, veiligheid, een goed glas onder vrienden, en natuurlijk die zevenmijlslaarzen om naar huis te rennen.

Ik aarzelde. Toen liep ik de treetjes op en belde aan.

6

Zij was twintig jaar ouder geworden. Kraaiepootjes tekenden op haar gezicht de eerste lijnen van een landkaart die niemand wilde raadplegen voor zijn vakantie. Ze was ook in omvang toegenomen, maar niet bovenmatig. Zij droeg een gewatteerde duster en hield een sigaret tussen haar vingers. Ze staaarde mij een tijdje met half toegeknepen ogen aan, alsof ik pas heel langzaam in haar herinnering een naam kreeg. Daarna deed zij een stap naar voren, trok me aan mijn mouw naar binnen en drukte haar hand even tegen mijn bovenarm.

‘God,’ zei ze. ‘En ik had echt naar die lezing willen komen, weet je dat?’

Ze maakte een hulpeloos gebaar, alsof ze mij niet hoefde te vertellen waarom ze uiteindelijk toch weggebleven was. Ze ging me voor de trap op naar de kamer waar het licht scheen. Aan het balkenplafond hing een kroonluchter. De inrichting vertoonde sporen van voorbije tijden. Het was duidelijk dat ze die volgden en misschien al eens een vakan-

tie hadden overgeslagen na de aankoop van een prijzig stuk.

‘Wat gek dat Nicolas er nu niet is,’ zei Ellen.

Ik nam tegenover haar plaats. Wist niet meteen wat te zeggen. Glimlachte naar haar en bedacht dat het al tegen tweeën liep en dat de studententijd ver achter mij lag.

‘Je zult wel dorst hebben,’ zei Ellen.

Opeens zag ik dat ik met de flessen in mijn handen zat en met een verontschuldigend gebaar plaatste ik ze op het rooktafeltje voor mij. Zij keerde zich om en pakte een fles whisky die op een soort dressoir achter haar stond. Vervolgens duwde ze nerveus haar peuk uit in de asbak, maakte een gebaar in de richting van de fles en schonk ons in alsof het onze laatste was.

Even later stond ze in de keuken bitterballen te frituren om mijn plotselinge komst, waarmee ze niet goed raad wist, te vieren. Ik kwam haar achterna, legde een hand op haar schouder en vroeg of het misschien beter was als ik wegging. Maar daar kwam niets van in! Ze zond mij een lieve, zij het wat vermoeide glimlach toe. ‘Je moest eens weten hoe ik aan je heb gedacht de laatste dagen,’ zei Ellen.

Ik wilde haar niets vragen over Nicolas. Het stond mij tegen dat ik haar misschien zou dwingen de geheimen van haar huwelijk te onthullen op een ogenblik waarop ze daar geen zin in had. Terug in de kamer gaf ze mij de uitgeknipte aankondiging van mijn lezing. Ze had er dus echt over gedacht om te komen, maar op de valreep viel het besluit om het huis te verlaten toch net iets te zwaar. Of was er een andere oorzaak? Was Nicolas ziek? Ik wachtte tot ze het mij zou vertellen. Intussen hapte ik juist iets te schielijk in een hete bitterbal.

‘En hoe vind je mij geworden?’ vroeg Ellen. Ze ging wat meer rechtop zitten. Voor de tweede keer die avond moest ik aan haar borsten denken, hoewel ze nu veel warmer waren opgeborgen dan de laatste keer.

‘Je ziet er goed uit,’ zei ik met pijn aan mijn tong.

‘En ik heb nog wel een kind gekregen,’ zei ze, alsof ze de

bevalling net achter de rug had. Maar die lag al zeventien jaar terug.

Opeens wist ik niet hoe ik verder moest. De straat oprennen. Maar wat dan? Als ik haar uit bed gebeld had zou ik me hoogstens hoeven te verontschuldigen. Maar deze vrouw zette het niet zo maar in haar eentje op een zuipen.

‘Hoe is het in de bibliotheek?’ vroeg ik met tegenzin.

‘Hij is er alweer vijf jaar weg,’ zei Ellen.

Ik stond op en liep naar het raam. Buiten gierde de wind. Ik probeerde de rivier te zien. In de ruit voor mij spiegelde de kamer. Daar schroefde Ellen de dop van de fles. Maar mij kreeg ze vannacht niet meer dronken. Ik keerde me om, liep naar haar toe, nam de fles van haar over en vroeg wat er hier in godsnaam aan de hand was. Ze pakte mijn hand vast, nam die in de hare en keek mij langdurig aan. Twintig jaar tussen twee aanrakingen. Twintig jaar. Twee dochters en een zoon. Ziekte, dood en zoveel grappen als een mens nodig heeft om tussen alle valstrikken door te laveren.

‘Ga liever zitten,’ zei Ellen. ‘Vind je het erg als ik je over ons vertel?’

Dus daar stond Nicolas weer. Twintig jaar terug. Ik was net de straat uit met mijn geluidswagentje en zij had haar kleren bedachtzaam op orde gebracht. Toen hij na een uur of twee terugkwam, verviel hij in stilzwijgen. Sprak niet tegen haar over de affaire. Die vernam ze pas een dag later van een buurvrouw. Daarna probeerde zij hem te laten praten over zijn woedeuitbarsting, maar ze miste de techniek om hem uit zijn tent te lokken. Nadat hij een einde had gemaakt aan onze vriendschap, trok hij zich meer op zichzelf terug, zonder dat hij dat opvallend naar buiten toe liet blijken. In gezelschappen veranderde hij juist van tactiek en probeerde steeds veelvuldiger een grapje. Alleen met Ellen hield hij soms een avond lang zijn mond. Zij was vanzelfsprekend gewend aan zwijgen. Vroeger had zij nooit iets anders mogen doen. Zij was gebaat geweest bij iemand die haar heel zorgvuldig uit de geestelijke sacristie waarin ze haar voor-

goed hadden willen wegstoppen, had weggeleid om haar aan het volle licht te laten wennen. Maar Nicolas gedijde het beste bij halftonen. Zo stonden zij tegenover elkaar. Zij kwamen ieder uit een andere wereld en toch hoefden zij elkaar niets te vertellen. Dat was natuurlijk een misvatting. Misschien hunkerden zij er allebei naar dat een van hen een verlossend woord zou spreken. Een beweging zou maken die de verdediging van de wereld zou opensplijten. Maar er bestond helemaal geen wereld die zich speciaal voor hen had afgesloten. En dus wachtten zij tevergeefs, Nicolas in zijn renaissance en Ellen in de pronkkamer die hij voor haar had bedacht en waarvoor zij zelf mocht sparen tot hij klaar was voor zijn kandidaats, waarna zij meteen trouwden.

‘Het is een beetje gek,’ zei Ellen. ‘We kregen nooit nieuwe vrienden. Wel veel bezoek. Soms vier keer in de week. Ik geloof niet dat het hem erg dwarszat. Hij praatte ook nooit meer over jou. Hij had me een paar keer afgebekt toen ik over je begon. Ik geloof dat het een soort opluchting voor hem was dat hij jou aan de kant had gezet. Maar ik vond het verschrikkelijk. Nu denk ik soms dat hij dat wist en er in stilte van genoot.’

Dat was niet een aardig beeld dat zij daar schetste van haar echtgenoot.

‘Die spullen hier waren altijd zijn enige hobby,’ zei Ellen. ‘Alleen een werkster, die kon er nooit af.’

Ik vroeg waarom ze niet bij hem was weggegaan.

‘Naar jou toe?’ vroeg Ellen.

De geringe omvang van haar wereld maakte me voorzichtig met een antwoord. Moest ik haar zeggen dat ik haar eerder was vergeten dan ik Nicolas van me had afgezet? Ik keek haar aan en plotseling vroeg ik me af waarop mijn zekerheden stoelden. Nooit had ik meer met iemand kunnen lachen dan met haar. Wat was dat feitelijk in mij? Wilde ik werkelijk mijn beste vriend niet kwetsen? Of lag het aan het onvermogen mijn gevoelens uit te spannen en te laten gaan? Zoveel tekens had zij mij gegeven, maar ik had die nauwelijks verborgen seinen niet verstaan. Was ik werkelijk zo

bang dat de geoliede wereld die ik voor mij wenste in te richten vol complicaties en doornige doolhoven kwam?

‘Misschien had je naar mij terug moeten komen,’ zei ik tegen Ellen.

‘Maar je vroeg me niet,’ zei ze. ‘Je vroeg me niet echt. Je pakte me alsof je de hoofdprijs had gewonnen op een fancyfair. Een verzetje, en niets meer. Maar toen ik thuiskwam wist ik dat al niet meer zeker. Ik liep over straat en mijn knieën trilden. Ik zette een keurig gezicht en wilde alles stilhouden voor hem. Maar hij had het meteen door. Dat was mijn schuld. Ik durfde niet meer naar je terug. Stel dat het echt een incident was, Hugo, waar moest ik dan naar toe?’

Ik dacht aan mijn vrouw die op mij wachtte. Ik had haar leren kennen toen ik terugkwam en een baan kreeg bij Rijkswaterstaat. Wij waren nogal snel getrouwd. Wij konden het goed met elkaar vinden. Dikwijls had ik haar ter plekke begeerd en gekregen. Ik had nooit erg naar haar verlangd.

Toen dacht ik opnieuw aan Nicolas. Hoe hij zich had teruggetrokken op zichzelf, niet bereid tot enig compromis, misschien wel doodsbenuwd voor een hereniging.

‘Hij heeft mij losgelaten,’ zei ik tegen Ellen. ‘Hij spoelde me door als een drol.’

Ze zweeg even en liet het beeld op zich inwerken.

‘Je hebt gelijk,’ zei ze bedachtzaam. ‘Maar jij hebt hem ook laten schieten. Jij hebt net zo goed gedacht: laat maar, zo een kan ik verder niet gebruiken. Is het niet?’

Een lichte woede kwam in mij op. Ellen glimlachte verlegen.

‘Je wordt kwaad,’ zei ze. ‘Je bent nog net als vroeger. Je zult nooit iets toegeven. Dat was vaak een aardig trekje in je. Maar ook wel een beetje gemakzuchtig. Je vond het fijn als we allemaal naar je luisterden. En het kon je niet schelen waarom Nicolas zo vaak zijn mond hield.’

Ze zweeg opnieuw.

‘Je was altijd geestig,’ zei ze. ‘Maar je was net zo alleen met jezelf bezig als hij.’

‘Je krijgt nog eens tbc van al dat rondhangen in bibliotheken,’ hoorde ik Ellen zeggen in mijn geheugen. Ik verwonderde mij erover dat mij dat te binnen schoot. Ik kon mij trouwens niet voorstellen dat ze zoiets ooit tegen hem had durven zeggen.

Ze vroeg me of ik haar iets wilde vertellen over mijn leven. Maar daar had ik weinig zin in. Op de een of andere manier leek me dat ongepast. Alsof dat leven niets te maken had met wat hier gebeurde. Alsof het verzwegen moest worden. Ter wille van wat? Chinees vuurwerk. Geknetter. Foto's van de kinderen. Maar als de laatste sterren doven, is ook de illusie weg.

‘Eigenlijk haat ik ze, de meubels hier,’ zei Ellen, rondkijkend. ‘En dan onze vakanties, Hugo. Kerken, bouwvallen en cherubijnen. Alsof hij daarmee naar bed wilde!’

Ze zat enigszins ineengedoken tegenover me. Haar rode duster hing een beetje open. Ze boog zich naar voren om een sigaret van de tafel te vissen en bood mij een blik op rijpe vruchten van het vorig jaar.

Nicolas kreeg in de gegevens die zij over hem verschaftte langzaam een beetje meer vorm. Dat wil zeggen: het beeld dat ik bewaarde veranderde van kleur. Eerst liet ze hem grauw worden, een bleke huiskamergeleerde met breekbare humeuren. Een man die zich had afgesloten omdat hij met de werkelijkheid niet goed overweg kon. Maar dat beeld was wat al te gemakzuchtig in elkaar gezet. En de begeleidende tekst vermeldde niet waarom hij zo geworden was.

Hoewel ik nogal moe was, probeerde ik onder haar bijna onafgebroken praten door terug te gaan in onze jeugd. Wij zaten naast elkaar in de klas, tot aan de scheiding van alfa en bèta. Hij was toen al een veel stillere jongen dan ik en het irriteerde mij soms dat hij, hoewel wij samen huiswerk maakten en in de weekends bij elkaar zaten, af en toe alleen eropuit trok en dan terugkwam vol suggesties omtrent daden die ik alleen in mijn fantasie durfde uitvoeren.

‘Waar zat je toch zaterdagmiddag?’ zei ik op een druilerige maandagmorgen.

‘O,’ zei hij, ‘eventjes naar Amsterdam.’

Waarom had hij mij niet mee gevraagd?

‘Ik ging *plotseling* naar Amsterdam,’ zei Nicolas.

Opeens sprong hij weg uit zijn geboorteplaats, via een lift van een oom, en zwierf een middag en een avond door de stad. De oom zat in de papiergroothandel. Hij gaf Nicolas een paar tientjes. Wie kreeg er dertig gulden van zijn oom?! Nicolas glimlachte vaag en vertelde aarzelend hoe hij over ‘de wallen’ had gelopen. Meer kreeg ik niet uit hem los. Wat hij voor het geld gekocht had? Opeens werd hij afwezig. Hij glimlachte nog eens, nu tamelijk vermoeid. ‘Echt leuk was het ook niet,’ zei hij zacht. ‘Het was eigenlijk vervelend.’

In die dagen was hij redacteur geworden van het schoolblad. Zelf schreef hij er zelden in, en dan nog meestal uiterst melig. Opeens verscheen een interview van hem met een bekende dichter. ‘Waarom schrijft u?’ ‘Heeft u iets mee te delen?’ De dichter had een dochter die bij hem in huis woonde. ‘Haar bevallige verschijning maakt de kamer lichter. Is dat inbeelding?’ Dit laatste liet hij over aan de beleefdheid van zijn lezers.

Met het interview vijzelde hij zijn gezag binnen de redactie op. Hij was als het talent dat één geniaal boek heeft geschreven en daarna wanhopig zwijgt. Anderhalf jaar later kreeg ik te horen dat de dichter bevriend was met Nicolas' oom en dat het weinig moeite had gekost om tot hem door te dringen. Trouwens: wat moest je onder dat laatste eigenlijk verstaan?

Ik bewonderde hem wel, al had ik mijn bedenkingen. Zelf had ik een zekere faam verworven als causeur. Ik vond het prettig als hij zijn instemming betuigde met het een of andere verhaal. Meestal stelde hij zich uiterst kritisch op. Mensen die hij niet mocht, maakte hij vaak af met een enkel woord. Verschillende meisjes uit de klas waren bang voor hem. Die had hij misschien op dansles uitgebreider mededelingen over zijn tochtjes naar de stad gedaan.

Hij kwam meer bij mij thuis dan ik bij hem. Zijn vader

was overleden kort nadat Nicolas tien werd. Zijn moeder behoedde hem uiterst zorgvuldig. Ze kwam graag een praatje met ons maken. Ik hield niet van praatgrage moeders. Hij deed meestal een beetje geringschattend over haar. Relatieveerde haar moeilijkheden bij de opvoeding van hem en zijn jongere broer, door haar af te schilderen als een uiterst beperkt en bemoeiziek wijf dat het gemis van een man wilde goedmaken via haar kinderen. Feitelijk sabelde hij haar even genadeloos neer als alle anderen.

Inmiddels praatte Ellen door. Ik voelde me wat beter op mijn gemak, de sfeer was meer ontspannen. Ze haalde oude, vrolijker herinneringen op. De meeste verhalen was ik lang vergeten. Ik verwonderde mij over de kracht van haar geheugen. Ze vertelde me hoe aardig ze mij had gevonden. Hoe gemakkelijk ik haar had kunnen krijgen. Zij idealiseerde mij en onze verhouding. Alsof wij als gekken naar elkaar hadden verlangd, met dat grote bitse struikelblok tussen ons in. Het stemde mij wat ongemakkelijk dat zij mij niet in normale proporties kon zien. Af en toe onderbrak zij het gesprek om iets te eten voor mij te maken. ‘Dat deed ik toch vroeger ook,’ zei ze, alsof speciaal mijn honger door de jaren heen had standgehouden. Maar de nacht ging verder en het drinken ook. Ik zette mij ertoe wat zij klaarmaakte te eten.

Toen zij weer eens uit de keuken was gekomen, ging zij naast mij zitten. Er zat genoeg drank in mij om haar wat slonzige verschijning te vergeten. Ik legde mijn arm om haar schouders.

‘Gek,’ zei ze, ‘dat we zo zitten. Als een waarzegger me dat gisteren voorspeld had, zou ik me een ongeluk gelachen hebben.’

Ik kuste haar op de wang en trok de overslag van haar duster naar voren.

‘Bekend terrein,’ zei Ellen, met een treurige stem.

‘Niet al te bekend,’ antwoordde ik.

Ik liet mijn hand over haar borsten glijden. Zij huiverde. Maar toen ik de ceintuur van haar duster begon los te maken, werd zij opeens onwillig, keek me verschrikt aan en

boog zich snel voorover naar haar glas.

‘Jezus, Hugo,’ zei ze. ‘Dat was twintig jaar geleden.’

Niet al te lang voordat ze met Nicolas was getrouwd.

Ik informeerde of ze weleens iets had met een ander.

‘Niet zomaar,’ antwoordde ze ontwijkend.

Zij zag er breekbaar uit. Ik wist niet of zij werkelijk aan die scène tussen ons van twintig jaar geleden dacht. Misschien hoorde dat bij de bezwering en diende ik te antwoorden dat enkel en alleen het heden van belang was. Ik had medelijden met haar, een verkeerde basis. De spanning die ik even had gevoeld, vloeide weg. Wat waren wij bezig uit te richten? De een vertelt opwindende verhalen, een ander suggereert een treurig leven. Maar in werkelijkheid volgen wij blindelings ons eigen cirkelvormig voetspoor door een dorre zandvlakte.

Toen Nicolas een achttal jaren op de bibliotheek had doorgebracht, kreeg hij een baan op het ministerie. Hij moest elke dag vroeg op om de forensentrein te halen. Zijn dochter was inmiddels elf; er stond een foto van haar in de kamer waarop ze ongeveer die leeftijd had. Lief lachend in de tuin met oma op de achtergrond.

Nadat Nicolas van werkkring was veranderd, kwam hij in de avonduren vaak veel later thuis dan daarvoor. Hij nam zitting in commissies, en het was feitelijk een wonder dat ik nooit zijn naam was tegengekomen in de krant. Inmiddels groeide zijn dochtertje op. Pogingen tot het verwekken van een tweede kind mislukten. De dochter ging evenals haar vader naar het gymnasium. Liet zich de eerste jaren tegenover de familie voorstaan op haar kennis van de vervoeging van ‘rosa’. Wat voor dromen zetten zich in deze enige vertegenwoordiger van de volgende generatie Heldrings vast bij het moeizaam vertalen van Caesar? Als pa thuiskwam was hij uitgeput. Maar nooit te moe om nog een rapport in te zien. Waarvoor deed hij dat allemaal? Toch niet voor het salaris? En wat voor eer bracht dit gebuffel hem nou helemaal?

‘En in de zomers, Hugo,’ zei ze, terwijl ik mijn arm opnieuw om haar heen had gelegd, ‘in die vervloekte zomers

moesten we nog steeds mee naar Italië, maar je kon aan hem zien dat het hem niet meer zoveel deed. Hij had het contact verloren met z'n kerken en beeldjes. Maar dat vertelde hij ons niet. We wisten het. En toch wilde onze dochter dat hij haar alles uitlegde.'

Nicolas stond daar dus zonder renaissance waarin hij zich zo had thuis gevoeld. Waarom zocht hij zekerheid in het verleden? Waarom was hij getrouwd met een vrouw die zich evenmin voor hem interesseerde als hij voor haar? Omdat ze hem met rust liet? Omdat ze hem niet kon overtreffen? Waarom had hij nooit doorgekregen dat zij zich alleen maar inhield omdat ze bang was voor haar volledige ontplooiing? Misschien maakte dat haar wanhopig. Aan hoeveel gemiste kansen herinnerde het haar? Wie weet hoeveel keer zij zich had voorgenomen haar slagvaardiger zusters te volgen. Maar ze geloofde niet in zichzelf. Ze hadden haar altijd verteld dat ze een vrouw was die beschermd moest worden. Vertelde Nicolas haar ooit iets anders? Maar niemand had haar ooit in bescherming genomen toen zij dat nodig had. En zij had het zo vaak nodig gehad. Ze was getrouwd en daarmee opgeborgen. Zelf had zij voldoende bescherming in huis om haar wereld te verwarmen. Maar deze wereld was verbonden met die van degenen om haar heen. En juist hen kon zij moeilijk bereiken. Haar pogingen tot het schenken van liefde strandden op onbegrip bij anderen voor de onhandigheid waarmee zij haar tekens van genegenheid liet uitgaan.

En toen solliciteerde Nicolas vanuit zijn zorgvuldig opgebouwde evenwicht naar Den Haag. Nu kon hij zich niet meer afsluiten van de werkelijkheid. Hij kreeg te maken met politieke gevoeligheden die hij zich nooit had kunnen voorstellen. De cultuur werd hem toegeworpen als een bot en hij boog zich over subsidieaanvragen alsof hij nooit iets anders had gedaan. Hij maakte de overgang in een handomdraai. Gedroeg zich vrolijker dan ooit. Praatte zelfs op zondagmorgens, tijdens het ontbijt, over zijn nieuwe werkkring.

Had hij eindelijk zijn draai gevonden? Was hem een licht opgegaan omtrent de geneugten van het heden? Of trok hem de uitoefening van macht aan, die hem opeens uittilde boven wat hij vroeger representeerde?

Binnen de kortste tijd maakte hij promotie. Bracht het tot een der hoogste posten op het ministerie. Vergaderde steeds vaker met de minister. Dacht er nu zelfs over zijn vakantie door te brengen op het strand. Nog wel niet in Torremolinos, en altijd nog op een exclusief eiland vol culturele brokstukken in het achterland, maar hij liet zijn rapporten thuis evenals de boeken van gesubsidieerde schrijvers.

‘Toch zat hij midden op dat eiland nog altijd op zijn eigen eilandje,’ zei Ellen. ‘En hij kon urenlang zijn mond houden. Ons dochtertje had nooit gedacht dat vakantie zo vrolijk kon zijn. Ze verdween onmiddellijk met allerhande zuidelijke types en soms kwam ze pas tegen de ochtend thuis. Maar wij konden dat niet controleren. Ze had een eigen kamer met een eigen bad. Ze was veertien, maar ze zag eruit alsof ze twintig was. Ik sprak Nicolas streng toe over haar. Ik wilde dat hij zich met haar bemoeide, ja de vader voor haar speelde. Want hij was het nooit echt. Ik denk dat hij zich in zijn werk begroef omdat het hem aanzien verschafte en de mogelijkheid zich steeds ver van ons te houden.’

Hij was nu in Parijs voor een congres. Ik vroeg mij af op welke wijze hij zich buiten de vergaderzaal amuseerde. Ik kon mij hoogstens indenken dat hij tegenover zijn collega's suggereerde hoe vrolijk het er in de nachtelijke uren toging.

‘Waar is je dochter?’ vroeg ik Ellen.

De moeder haalde machteloos de schouders op.

7

Ellen zat in de kamer en wachtte op de thuiskomst van haar dochter. En omdat ik niet de kou kon ingaan en evenmin kon vragen waar de logeerkamer was, wachtte ik samen met haar. Het werd steeds later, maar de dochter kwam niet opdagen. Plotseling moest ik denken aan het meisje in het

zaaltje van het Nut, dat in mij geen medestander vond. Ik probeerde haar voor de geest te halen, maar dat lukte maar half. Ze leek niet op de foto's van Nicolas' dochter, en het zou ook al te toevallig zijn geweest wanneer zij uit een stil protest tegen haar vader de lezing van diens enige vriend had bezocht. Ze vierde natuurlijk ergens vrolijk feest. Of ze gaf zich over aan de onhandige liefkozingen van de een of andere nietsnut. De gedachte daaraan wond me op, en maakte me tegelijk woedend. Waarom die beunhaas wel en ik niet. En misschien was hij wel helemaal niet onhandig.

‘Ze spreekt nooit over haar vader als we alleen zijn,’ zei Ellen. ‘Ze maakt zich altijd van hem af. Maar dat is andersom ook zo geweest, Hugo. Hoewel,’ zei ze, ‘ik vraag mij af of ik haar niet te veel naar mij toe trok.’

Ik vermoedde dat ze allebei niet precies wisten hoe zij aan de heffing die het bezit van een kind hun had opgelegd, moesten voldoen. Maar toen ik besepte wat dat inhield wist ik het niet meer zo zeker. Ze hadden het vast geprobeerd. Waarom zouden ze geen pogingen gedaan hebben iets van hun gezamenlijke leven te maken?

‘Als ik je zo aankijk,’ zei Ellen, ‘dan heb jij het nog altijd beter voor elkaar dan Nicolas. Jouw kinderen zullen nu wel gezellig thuis zijn en slapen.’

Dat ze thuis waren, wist ik met zekerheid. Niet of ze dat gezellig vonden.

Ze keek mij vragend aan. Ze wilde dat ik zei dat ik evenmin mijn leven zag zitten. Daarna zou niets ons in de weg staan om elkaar te beminnen. Maar ik had geen troost in huis. Ik had haar niets te bieden.

‘Zal ik vragen of hij je opbelt?’ vroeg ze om de stilte te verdrijven. ‘Hij zou naar je lezing zijn gekomen. Hij is zo veranderd.’

Ik knikte haar vriendelijk toe.

‘Ik weet zeker dat hij je zal opbellen,’ zei ze. ‘Eindelijk de kogel door de kerk.’

Ik wist het niet zo zeker.

‘En je zult mijn dochter willen zien. Ik ben bang dat ze vannacht niet thuiskomt.’

De nacht was een flink eind gevorderd. Het werd al een beetje licht. De rivier werd grijs en vuil. De wind was gaan liggen.

‘Dag Hugo,’ zei ze toen ik wegging. ‘Ik voelde me zo vreemd weet je, zo veilig.’
Ik sloeg mijn armen om haar heen en kuste haar.

Terwijl ik in de richting van een garage liep, herinnerde ik mij hoe ik eens een verhaal las waarin de hoofdfiguur na problemen met zijn auto in een lichtzinnige verhouding verzeild raakt met een meisje bij wie hij aanbelt om gebruik te maken van haar telefoon. Als hij de volgende morgen in zijn auto stapt, ziet hij dat hij door z'n benzine heen is. Zijn vrolijk avontuur kan op rekening geschreven worden van onachtzaamheid.

Van onachtzaamheid was in mijn geval geen sprake. Er viel heel wat te repareren aan mijn auto. Het kostte de monteur meer dan een halve dag hem rijvaardig te maken. In de tussentijd dwaalde ik door de straten van mijn jeugd.

Genoegens van weleer

1

Mijn vader vertelde dat het een geweldig feest zou zijn. En dat je er kon eten wat je wilde. Er zouden meer dan honderd lampions hangen die almaar bleven branden. Bovendien mochten we lang opblijven, zo lang als we wilden. Er kwamen daar nog veel meer kinderen. Iedereen nam zijn kinderen mee. Het feest werd in de tuin gegeven van een huis zo groot dat je erin verdwaalde. Wij zouden slapen op de zolder. Dat was ook een ruimte zo uitgestrekt dat je elkaar niet tegenkwam als je niet wilde. Wij namen onze eigen slaapzakken mee. Als we zin hadden konden we daarin kruipen, op een beschut plekje tussen de andere kinderen.

‘Je zal zien, dat wordt nog je eigen wilde feest midden in het grote,’ zei mijn vader met een knipoog.

‘En als we moeten plassen?’ vroeg mijn zusje Bonnie.

Mijn vader dacht dat daarvoor wel een oplossing voorhanden was.

‘Wat doen ze als het er gaat regenen?’ zei Bonnie.

Ook regen gaf volgens mijn vader geen enkel probleem. Ze zouden een enorm, doorzichtig zeil uitspreiden over de tuin.

‘Zelfs over de bomen?’

Over bomen en struiken, en de vogels die eronder zaten bleven ook meteen droog en zouden uitbarsten in vrolijk gekwetter. De mensen die dat feest voor ons hielden, vertelde vader, die waren zo rijk dat ze hun eigen hemel konden maken. De lampions zouden de warme tuin verlichten en zorgen dat alles gezellig werd. We zouden nieuwe vriendjes ontmoeten en met hen door de tuin lopen en alles opeten en -drinken, verstoppertje spelen, dat ging uitstekend in het

halfdonker, en we zouden ons verkleden als rovers, want volgens vader stonden er kisten vol uitheemse kleren.

‘Het is daar een paleis gelijk,’ zei hij, terwijl hij Bonnie op zijn schoot trok. ‘En als je de tuin uitloopt en over een duin klimt, dan kom je uit op het strand.’

Hij had er zelf ook zin in. Hij tilde mijn zusje op en bracht haar naar mijn moeder, die bij het raam zat en een tijdschrift las.

We reden naar het feest met tante Suze en oom Herman. Oom Herman werkte op dezelfde bank als vader, en daarom waren beiden uitgenodigd. Ze woonden in dezelfde straat, we zagen ze haast elke dag.

‘Als het maar niet gaat waaien met die blote armen,’ zei tante Suze tegen mijn moeder. Vader keerde zich om en verzekerde dat hij er desnoods zelf voor zou zorgen dat zij het niet koud kreeg.

We zaten met ons vieren op de achterbank. Oom Herman stuurde. Hij was een beetje jonger dan mijn vader, en misschien hadden ze daarom nog geen kinderen. Misschien had hij het te druk voor kinderen. Er stonden altijd lange rijen klanten voor het loket dat hij bediende. Soms bleef hij met mijn vader overwerken in de stad. ‘Je was weer aardig vrolijk toen je thuiskwam,’ zei mijn moeder 's morgens. Het was waarschijnlijk prettig werken op de bank.

‘Zeg Suusje,’ zei mijn vader, ‘mag ik straks in het donker naast je lopen met mijn lampionnetje?’

Tante Suze moest giechelen. Oom Herman keek recht voor zich uit op de weg.

‘We houden het nooit droog,’ zei hij.

Dat was nu precies wat ik hoopte. Want ik wilde dat dak weleens over de tuin zien schuiven. En ik dacht eraan hoe al die plotseling gevangen vogels van schrik op de hoofden van de feestvierders zouden schijten. Ik grinnikte.

‘Waar grinnikt Walter om?’ vroeg moeder.

‘Walter ziet al voor zich hoe ik met mijn natte kaarsje door die tuin zwem,’ zei oom Herman. ‘Ik bedoel als dat dak

het begeeft.’ Hij schaterde, net als mijn vader.

Het was een heel eind rijden. Langzaam werd het donker, toen opeens snel. In de kofferruimte lagen de slaapzakken. Mijn zusje zat met haar duim in haar mond tegen mij aan geleund.

Na een tijdje zei oom Herman dat de kust in zicht kwam. Buiten was het nu volkomen duister. Maar hij wist zonder aarzelen de weg. Hij vroeg mijn moeder of ze bang was te verdwalen.

‘Hoe kan ik bang zijn met jou in de buurt. Herman?’ zei mijn moeder, en zij kneep hem even in zijn bovenarm.

Ik herinnerde mij dat het huis vlak bij zee lag. Misschien konden we morgenochtend naar het strand. Het was begin september. Soms waren de dagen nog behoorlijk warm.

Het huis waar de directeur van de bank woonde, lag achter aan een weggetje in de duinen. Aan weerszijden van de rijweg stond een lange rij auto's. Mijn vader zei dat we ‘niet vroeg’ waren.

‘Dat is juist sjiek,’ zei tante Suze. ‘Ik ben trouwens mijn hele leven overal te laat gekomen.’

‘Bij mij alleen kwam je te vroeg,’ zei oom Herman, met een raar verdraaide stem, zodat we allemaal moesten lachen.

We stapten uit. Het waaide een beetje, maar dat hoorde bij de zee. We namen onze slaapzakken onder de arm.

‘Als we straks wegrijden is het al licht,’ zei mijn vader.

Plotseling begreep ik dat er van een tochtje naar het strand niets zou komen en dat ze ons wakker zouden maken en ons met slaapzak en al op de achterbank zetten.

‘Wat zullen we eruitzien om een uur of zes,’ zei tante Suze.

Mijn vader en oom Herman lachten opnieuw. Ze lachten zelfs nog toen we bij de voordeur kwamen. Daar stonden nog meer mensen en mijn vader en oom Herman begonnen om het hardst tegen de man te praten die vooraan stond.

‘Dat is die zeikerd van een Wingelaar,’ zei tante Suze zacht tegen mijn moeder.

‘Waarom is dat een zeikerd?’ wilde Bonnie weten.

Mijn moeder legde gauw een hand tegen haar mond en siste zacht.

‘Ah meneer Wingelaar!’ riep tante Suze. ‘Wat een verrassing!’

Meneer Wingelaar gaf haar een kushand en zei dat ze er prachtig uitzag.

‘Als-ie z'n poten deze keer eens thuishield,’ zei mijn moeder zacht, en tante Suze giechelde.

Er waren nog meer kinderen in de tuin, maar ik telde er niet meer dan zes. Een dienstmeisje had onze slaapzakken aangenomen en ze had ons de zolder gewezen, waar een aantal matrassen was neergelegd. Inmiddels waren onze ouders al verder gegaan. Ze zeiden dat we ze direct wel zouden zien en dat we naar vriendjes moesten zoeken, die trouwens ook wel zouden uitkijken naar ons. De zolder was verlaten. Er brandde een peertje dat aan de hanebalken hing. Het dienstmeisje vroeg of we straks zelf de weg naar boven konden vinden. Ik wilde in Bonnie's belang weten waar de wc was.

‘Als je erg nodig moet,’ zei het dienstmeisje, ‘dan mag je hierbij mij. Anders beneden.’

Achter in de zolder bevond zich een afdeling voor het personeel. Tussen twee kamers was een badcel aangelegd.

‘Vertel het maar niet aan iedereen,’ zei het meisje glimlachend. En toen voegde ze er bedachtzaam aan toe: ‘Vertel het ook eigenlijk maar wel.’

Ik voelde me langzamerhand in een prettig humeur komen. Het zou nu leuk zijn wanneer allerlei kinderen de trap opstormden om zich uit te kleden en in plaats van slapen spelletjes te doen. Tegelijkertijd wilde ik ook de tuin zien, met zijn regendak.

Het dienstmeisje bracht ons naar beneden. Achter het huis was het een drukte van belang. Er hingen inderdaad lampions, die zacht heen en weer schommelden in de wind. Nergens zag ik mijn ouders, noch oom Herman en zijn

vrouw. Ik gaf Bonnie een hand en zocht met haar een weg tussen de volwassenen door naar de tafels met snoep. Maar dat bleek een vergissing. De tafels die er stonden waren beladen met glazen en drank. Een ober arriveerde met een schaal vol hartigheid. Op dat moment ontdekten wij de andere kinderen, die net als wij rondkeken naar dingen die ze lekker vonden. Wij sloten ons aaneen, als een bende, maar we schreeuwden niet en vroegen uiteindelijk heel beleefd of er ook iets voor de kinderen te eten en te drinken was. Nadat we een soort popcorn hadden bemachtigd, probeerden we een spelletje te doen, maar overal liepen volwassenen, het werd een beetje koud en niemand had er echt zin in. Opeens klonk er een zacht geraas boven ons hoofd. En daar was het uitschuifbare dak. De lampions schommelden nu veel wilder, hier en daar doofde er zelfs een. De vogels vlogen meteen op toen het dak over de tuin schoof; het kwam trouwens helemaal niet hoog. Waarschijnlijk daardoor werd het meteen een stuk warmer.

Mijn zusje en ik dwaalden een beetje af. De andere kinderen vielen ons tegen. Een paar van de grotere jongens speelden boksprong. Daarbij slaakten zij belachelijke kreten. De anderen stonden er schaapachtig bij te lachen.

Bonnie en ik liepen ongemerkt een eindje van het groepje weg, en als vanzelf dwaalden we door de uitgestrekte tuin, waar nu enkele open plekken waren gevallen. Vooral bij de tafels met voedsel en drank stonden de mensen op een kluitje. In een ver verwijderde hoek van de tuin, achter een vijvertje, speelde een orkestje. Een paar jonge mensen dansten er met de armen om elkaar. Zij droegen spijkerbroeken en gekleurde, zijden hemden. Op hun neuzen stonden zonnebrillen zo groot als wagenwielen.

‘Wat mooi,’ zei mijn zusje. ‘Wat mooi zijn die, hè Walter?’

Wij luisterden naar de langzame muziek. Ik huiverde opeens en trok Bonnie tegen mij aan. Daarna liepen wij langzaam verder.

Opeens hoorden we gegiechel en de stem van oom Herman, die lachend uitriep: ‘Nou heb ik je helemaal!’, en meteen zag ik dat hij mijn moeder bedoelde. Ze stonden achter een paar struiken dicht tegen elkaar aan. Ik wist best waarom Herman zijn handen onder haar jurk hield. Ik wist ook dat het ongepast was om te blijven kijken, maar ik kon mij niet verroeren. Daarbij begon ik hevig te trillen, alsof een machine mij door elkaar schudde.

Ik wilde mijn zusje meetrekken, maar ik stond als aan de grond genageld. Mijn benen trilden nu zo hevig, dat ik nauwelijks kon lopen. Daarbij leek het of mijn tong opzwol en mijn mond geheel vulde. Ik stond daar maar en kneep mijn zusje in haar hand, zonder dat ik in staat was haar weg te voeren. Het leek of ik met een onzichtbare draad vastzat aan mijn moeder. Maar ik voelde hoe de draad steeds strakker werd gespannen en direct ging breken. Ik zei tegen mezelf dat het me niets kon schelen. Ik vond mij kinderachtig en belachelijk tegelijk. Ik wou naar haar schreeuwen en toch wist ik dat ik dat nooit zou doen.

Ik stond daar in die tuin die niet voor kinderen gemaakt was en mijn zusje zei kribbig dat ze verder wou lopen. Ze had niets gezien. Ver van mij, gescheiden door bomen en struiken, maakte mijn moeder zich voorzichtig los uit de omarming. Het leek wel alsof zij aan de rand stond van een groot veld, dat doorschoten werd door riviertjes. Ik kon haar niet bereiken. Ik kon niet eens zwemmen.

Ik wreef door mijn ogen en keek. Nu haalde zij vlug een kam uit haar handtas en keerde zich van oom Herman af, alsof zij hem niet wilde kennen.

‘Wat is er toch?’ vroeg Bonnie kribbig.

Ik probeerde iets te zeggen, maar nog steeds was mijn stem op de loop. Ik schudde mijn hoofd en probeerde mijn schouders op te halen. Met schrik dacht ik eraan hoe dat nu moest met mijn tong, die mijn mond vulde, maar opeens kon ik hem weer bewegen.

Voorzichtig liep ik met Bonnie in de richting van de kleine vijver. Er waren nog maar een paar kinderen. Een moe-

der liep met haar zoontje aan de hand in de richting van het grote huis. Ik herkende in de jongen degene die als bok had gefungeerd. Nu moest hij naar bed. Ik klemde mijn handen op elkaar, om niet te hoeven huilen. Ik had zoveel zin mezelf te laten gaan, dat ik steeds woedender werd en hardop vloekte.

Maar ik kon de riviertjes tussen mij en de ouderen, onder wie mijn moeder, niet laten verdwijnen. Ze stroomden door mijn hoofd en brachten me in verwarring. Ze leidden mij steeds terug naar dat beeld waaraan ik niet mocht denken, maar het denken eraan hield niet meer op.

Ik zag nog zoveel meer dingen die me beurtelings warm maakten en koud, opgewonden en treurig.

Het bandje pauzeerde even. Het geroezemoes van stemmen drong mijn hoofd binnen en leek er niet meer weg te gaan. Bonnie wilde even uitrusten op een bankje. Zij drukte zich tegen mij aan en fluisterde dat ze het koud had, maar nu toch niet meer naar bed wilde, omdat ze de kinderen niet leuk vond, evenmin als de zolder.

Op dat moment zagen we vader. Hij had zijn arm om tante Suze en perste haar stevig tegen zich aan. Daarna bleef hij opeens staan en draaide haar naar zich toe. Hij legde een hand tegen haar borst en kuste haar. Ik durfde mij niet te verroeren. Ik stelde mijzelf gerust door mij in te prenten dat dit bij het feest hoorde en dat het een spelletje was waarin volwassenen behagen schepten. Dat het niets te betekenen had en dat het allemaal al vaststond voordat we ontzettend vrolijk wegreden van huis.

Mijn zusje begon zacht te snikken. En alsof het zo was afgesproken zette tegelijk het bandje een nieuw optreden in met een roffel van de drummer op zijn trommels. De jongens in de spijkerpakken stonden alweer klaar om te gaan dansen. Toen de drummer niet meer van ophouden wist, barstten zij uit in gejuich. Dit merkten vader en Suze niet. Zij stonden met de armen om elkaar heen en kusten elkaar. Pas na een lange tijd liet hij haar los; zij lachten tegen elkaar zonder iets te zeggen. Eerst daarna keek mijn vader rond,

ontdekte ons en zwaaide. Hij zwaaide! Maar hij kwam niet naar ons toe. Het leek of hij ons herkende maar niet wilde spreken. Hij zag ook niet dat mijn zusje huilde.

Terwijl ik toekeek hoe mijn vader en tante Suze zich omdraaiden en de dansvloer opliepen, schoot mij iets te binnen waar ik nooit eerder over had nagedacht. Het was op een regenachtige zaterdagmiddag. Mijn vader en Bonnie waren in de auto naar oma en ik speelde bij een vriendje. Terwijl wij loden soldaatjes bombardeerden, kwam zijn moeder binnen en zei dat ze me naar huis ging brengen, omdat haar vader naar het ziekenhuis moest. Ze reed mij met ontzettende haast naar huis en zette mij af bij de voordeur. Ik liep om het huis heen en ging binnen door de achterdeur. Toen ik de gang inliep, kwam juist Herman de trap af. Mijn moeder volgde hem in haar kimono. Ik wou meteen gaan uitleggen waarom ik zo vroeg terug was, maar ze hadden daar geen van beiden belangstelling voor. Herman stond wat vreemd te kijken onder aan de trap en vroeg of ik vanmiddag veel geleerd had op school.

‘Het is zaterdag, idioot!’ riep mijn moeder. Daarna zei ze: ‘Wat fijn dat je het lek gevonden hebt. Herman,’ en meteen begonnen ze verschrikkelijk te lachen.

‘Je moet maar niet tegen pappa zeggen dat oom Herman onze badkamer gerepareerd heeft,’ zei mijn moeder even later. ‘Pappa vindt het vervelend te horen dat er dingen kapot zijn in huis.’

Ik wilde overal naar toe, behalve naar die zolder, die groot en donker voor me opdoemde. Ik trok Bonnie mee naar de dansvloer, waar Suze en mijn vader vrolijk dansten.

‘Hebben jullie plezier?’ vroeg vader met een rood aangelopen hoofd. ‘Willen jullie nog niet naar bed?’

‘Weten jullie dat de zee hierachter is?’ zei Suze.

Ze glimlachte, maar niet tegen ons.

‘Er is hier niet veel voor de kinderen, Frits,’ zei Suze. Maar hij hoorde het niet, omdat hij in zijn eentje met zijn heupen stond te draaien op de maat van de muziek.

Ik nam mijn zusje mee naar de achterkant van de tuin.

Die werd gevormd door een rij bomen. Achter die bomen was een hek, precies op de plaats waar het dak ophield. Dit hek stond een eindje open. Misschien waren er meer gasten doorheen gegaan en het duin ingelopen. In het donker zouden ze wel allemaal met hun armen om elkaar heen staan.

‘Ik wil niet in het donker,’ zei mijn zusje. Maar ik gebood haar mee te gaan. Ik wist heel zeker dat het goed was de tuin uit te lopen en naar de wind vanuit zee te luisteren, die daar niet langer overstemd werd door muziek. Ik voelde me opgewonden en tegelijkertijd verdrietig. Het was net zo'n gevoel als toen mijn hondje was doodgereden. Ik kon niets verzinnen om het knagende gevoel in mijn maag te verdrijven. Ik dacht dat het met Bonnie net zo was. Misschien nog wel erger. Zij was tenslotte pas acht.

Vanaf het hek volgden we een zandpad dat tegen het duin op liep. Het was een hele klim, soms gleden we een eindje terug. De duinenrij was breed. Maar het geluid van de zee werd steeds sterker.

Toen wij op het topje van het laatste duin waren gekomen, wist ik opeens niet meer waarom ik mijn zusje hierheen had meegenomen. Op datzelfde moment werd ik bang en had ik wel willen schreeuwen. Maar mijn ouders waren veel te ver weg om mij te horen en mijn zusje kneep zo stevig in mijn hand dat ik mijn tanden op elkaar zette en bleef staan. Toen we omkeken zagen wij de lichten van het huis en de tuin die een wolk van licht vormden boven het feestterrein. Voor ons lag het strand en daarachter, onzichtbaar, de zee. Een dichte damp hing boven het zand. Dicht tegen elkaar aan bleven wij zo een paar minuten voor ons uit kijken. Langzamerhand werd ik een beetje rustiger, wende aan het gebulder van de branding en aan de nevel die precies leek te beginnen waar wij ons bevonden. Ik was niet langer bang. Het trillen in mijn benen was trouwens overgegaan. De weg terug leek licht en makkelijk begaanbaar. Zo konden wij rustig en onopgemerkt de zolder bereiken, en een gevoel van opluchting maakte zich van ons

meester bij het vooruitzicht dat we dit feest konden verlaten.

Plotseling stootte Bonnie mij hard in mijn zij. Ik vloekte opnieuw, maar op hetzelfde ogenblik zag ik waarvan ze was geschrokken. Uit de nevel, recht voor ons, kwam een dame. Ze droeg een lange jurk en toen zij op een paar passen afstand van ons was gekomen, kon ik de lichtblauwe kleur ervan vaag onderscheiden. Zij had lang blond haar en lange wimpers, en aan haar armen droeg zij handschoenen tot aan de elleboog. Zij was zo mooi dat ik mijn adem inhield. Tegelijkertijd verwarde het mij dat ik alles aan haar in één oogopslag, in het duister, zo helder onderscheiden kon. Alsof zij lichtgevend was. Ik had zin om naar haar toe te rennen, haar een hand te geven, met haar mee te gaan. Want toen ik zag dat zij doorliep, besprong de angst mij opnieuw. Ik geloof niet dat zij ons zag. Het leek alsof het mulle zand haar niet in het minst hinderde.

Toen zij ons in feite al voorbij was, keerde zij zich opeens om, alsof zij iets vergeten was, en opnieuw verdween zij in de nevel. Het geraas van de zee nam toe, alsof er een trein recht op ons afreed. Bonnie begon mij mee te trekken. Nog een keer tuurde ik in de grijze massa voor mij of ik haar zag lopen. Maar zij leek voorgoed verdwenen. Ik keerde mij resoluut om en rende samen met mijn zusje duinafwaarts in de richting van het licht.

‘Jij zag haar toch ook, hè Walter?’ vroeg mijn zusje toen wij terug waren binnen het hek.

Ik stelde haar gerust. Ik had haar ook gezien. Als je haar alle twee had gezien dan moest ze wel echt zijn. Ik dacht aan haar. Ik verlangde naar haar. Ik had opnieuw zin om te huilen en ik hoopte dat ook zij zou huilen, zodat ik mijn mond tegen haar natte gezicht kon drukken. Maar ze kwam alleen voorbijlopen en zij zag mij niet. Misschien zocht zij wel net als ik naar iemand die nog niet vergeten was dat zij bestond.

Toen wij op de zolder lagen, begon het te regenen. De druppels maakten een tikkend geluid op het dak.

2

Deze korte episode uit mijn leven heb ik na een vervagingsproces van veertien jaar uit mijn geheugen opgediept. De tijd heeft aan de herinnering het een en ander veranderd. Dat maakt de reconstructie misschien nog waardevoller. Bovendien komt daar nog iets bij, dat misschien het beste vergeleken kan worden met de restauratie van een onder stof en vuiligheid verdwenen schilderij. Door de een of andere oorzaak komt het, bijvoorbeeld tijdens een grote schoonmaak, boven water en omdat het aansluit bij de mode van de tijd belandt het, in plaats van op de vuilnisschuit, in de werkruimte van een restaurateur. Nadat deze er zijn best op heeft gedaan, blijkt het schilderij een nieuwe glans te hebben verkregen, die de luister van zijn vorige bestaan overtreft. De tijd heeft de kracht van de voorstelling verdiept: wat toen naturalistisch werd weergegeven is nu een melancholisch signaal van weleer.

Zo vond ik mijn eigen tableau vivant terug, waarvan ik het bestaan eigenlijk was vergeten. Maar ik was niet bezig aan een grote schoonmaak.

Natuurlijk wilde ik wel weten hoe zo onverhoeds de toegang tot een van de eerste straten in mijn geheugen was blootgelegd. Ongetwijfeld speelde hierbij de zee kust een belangrijke rol. De zomer liep op zijn einde. De meeste vakantiegangers waren alweer aan het werk. Kinderen zaten op school en betreurden de vergankelijkheid van het vrije bestaan. Alleen de oudere mensen flaneerden over de boulevards. De zon bleef steeds vaker weg. Maar voor krakende botten is dat niet een onoverkomelijk bezwaar.

Het was een gloeiend hete zomer geweest. Soms was mijn kamer in de binnenstad gelijk een oven. Benzinestank vulde de ruimte en bleef hangen. Moeders sjokten lusteloos achter blinkende kinderwagens.

Zojuist was ik teruggekomen van vakantie, tijdens welke ik mijn vriendin was kwijtgeraakt. Met haar had ik een maand lang aan het strand gelegen. Wij hadden in kleine, halfdonkere restaurants gegeten. Toch zag zij het opeens

niet meer zitten. Zo was het altijd met haar gegaan. Elke minnaar had na een paar maanden nog net zoveel nieuws waarde als de krant van de vorige dag.

‘Ik geloof echt dat het niet langer gaat, Walter,’ zei Nora, tijdens het nuttigen van een ijskoude gazpacho. En ze voegde eraan toe: ‘Ik kan er ook niets aan doen.’

Diezelfde avond wandelde ik met haar langs het strand. Overal lagen vrijende paartjes. Ik wist dat ze er geen bezwaar tegen zou hebben als ik haar onder het maanlicht wenste te beminnen. Die afdeling viel buiten het gebied waarin zij plotseling verhoudingen ‘niet meer zag zitten’. Ik was erg aan haar gehecht geraakt. Ik had haar leren kennen in de boekhandel waar mijn zusje werkte. Ze verkeerde in de veronderstelling dat boeken haar veel konden leren. In die gedachte had ik haar niet al te veel gesterkt. Ik kon niet werkelijk bedenken waarom ze zich opeens zo haastte van mij af te komen. Ze gaf toe dat dit voor haar net zo de vraag was. Dat ik mij nog even voortreffelijk jegens haar gedroeg als twee maanden daarvoor. ‘Maar ik houd niet meer van je,’ zei Nora, en vervolgens opperde ze hoopvol: ‘Jij houdt toch ook niet van mij?’

Ik verzekerde haar dat dit nu juist wel het geval was. Dat ik mij niet snel vergiste wat betreft het optreden van dit zeldzame gevoel. Over gevoel deed ze vanaf dat moment heel schamper. Alsof het niet bestond. Ze begon een betoog over bedrog. Ze had een bevinging van totale eerlijkheid. Tijdens deze oprisping vertelde ze mij wat ik fout deed. Ik deed alles fout. Ik was een volstreckte monomaan. Ik wilde haar veranderen in literatuur. Ik liet haar in mijn geweldige zelfzuchtigheid opdraven in allerlei standen, alleen maar om haar reacties te kunnen beschrijven. Op dat moment dacht ik even dat ze gek was. En als gevolg daarvan hilde ze een nacht lang in mijn armen. Ze vertelde mij over haar vroegere vrienden, bij wie zij een soort absolute veiligheid had gezocht. Maar steeds wanneer zij dacht dat die verworven was, werd zij bang voor zichzelf, voor de ontgoocheling, en rende zij verder naar een ander.

‘Waarom probeer je het niet eens met een beetje minder?’ stelde ik voor. Maar daar begon zij niet aan. Als je met minder begint kun je het wel vergeten. Ik wilde weten wat ze niet wilde vergeten. Toch niet de eeuwige jeugd?

Ze antwoordde dat ik over dat soort dingen niet moest praten, dat dit nu net weer wat voor mij was, dat gelul over toekomst en hoe slecht het met ons afliep.

‘Het loopt helemaal niet slecht af!’ schreeuwde ik razend. ‘Het zou me overigens een waar genoegen zijn als het slecht met je afliep!’

Wij hadden gedurende korte tijd veel om elkaar gegeven. En wij hadden veelvuldig onze verhouding, onze verwachtingen voor de toekomst en onze mislukkingen van vroeger doorgepraat. Nu namen wij afscheid in de wetenschap dat wij dit beiden nauwelijks konden verdragen. Dit gebeurde twee weken geleden. Vanaf dat tijdstip hadden mijn gedachten steeds gecirkeld rondom haar.

Wat ik mij afvraag is of de ervaringen met Nora mijn geheugen hadden aangezet tot het prijsgeven van mijn belevenissen als twaalfjarig kind. Ik zou dit voor zeker hebben aangenomen, wanneer er de dag voordat ik het verhaal begon te schrijven nog niet iets anders was gebeurd.

Een hele morgen had ik achter mijn werktafel gezeten zonder dat mij iets zinnigs te binnen schoot. Toen ik de verloren dag besepte, ging ik naar de bioscoop. Daar was het zo benauwd dat ik knikkebollend de film uitzat en daarna terugkeerde naar huis. Op de mat lag de post, die deze middag laat bezorgd was. Behalve een paar rekeningen was er een ansichtkaart van mijn zusje. Zij bevond zich op dat moment in Noordwijk, waar mijn ouders een appartement hadden gehuurd. Het was een erg droevige kaart. De vuurtoren stond erop en aan de voet daarvan begon de boulevard. De foto was uit zee genomen. Onder aan de kaart schuimde de branding. Geen moeite had de fotograaf te veel geleken om een belangrijk deel van de badplaats vast te leggen op het celluloid. Haat geeft de mens nu eenmaal vleugels. Het was

een ronduit smerige foto. De zee leek op de ontlasting van een zieke hond. De vuurtoren en de hotels rechts daarvan waren ook al uitgevoerd in een technicolor die deze bouwwerken onthechte van de werkelijke wereld. De lucht was uitgevoerd in lila.

Ik begreep onmiddellijk dat mijn zusje deze kaart heel zorgvuldig voor mij had uitgezocht. Dat waardeerde ik in haar. Geen moeite was haar ooit te veel om haar walging tegenover de toeristenkermis van de voormalige strandjutters uit te drukken. Ik stelde mij voor met welk een verbeterd trek op haar gezicht zij aan een tafeltje zat, terwijl ze deze tekst schreef op de achterkant: 'Groeten. Worsten, petjes, bier.'

De cryptische mededeling vervat in deze tekst probeerde ik onmiddellijk in verband te brengen met de fantastische kleuren aan de voorzijde van de kaart, maar de tekst bracht mijn oorspronkelijke interpretatie van de voorstelling aan het wankelen. Het was natuurlijk zeer goed mogelijk dat zij een verdere ironisering van de vakantiegenoegens om zich heen op het oog had. Maar voor worsten en vooral petjes was het toch wat laat in het seizoen. De petjes stonden allang weer in de fabrieken van het Ruhrgebied. God strooit zijn overdaad over de stranden uit, maar neemt het na verloop van tijd gelukkig ook weer in.

Misschien moest ik het kleiner zien en sloeg de tekst op mijn vader, die speciaal in zijn vakantie niet viel weg te branden van de kraampjes met rolmopsen en gebakken vis. Het leek mij echter ook aannemelijk dat de tekst samen met de foto haar eigen situatie moest verbeelden: opgesloten in een flat tussen onze in verval geraakte ouders, om bij te komen van de spanningen via het inademen van frisse buitenlucht. Wat wil je eigenlijk nog meer? Misschien wilde Bonnie haar man terug in zijn oorspronkelijke staat, toen er nog veel te lachen viel en geen afstand in de stad te groot was om te overbruggen. Een laatste mogelijkheid was dat geen van mijn gissingen klopte en dat het in Noordwijk ook nu nog wemelde van goedkoop vakantievolk en dat zij elke avond de flat ontvluchtte om zich tussen de bierdrinkers te men-

gen en zich uit afschuw voor haar situatie te laten gebruiken.

Ik legde de kaart weg en ging bij een glas pils zitten nadenken. Zoals gewoonlijk had het mij geen enkele moeite gekost verklaringen te bedenken voor iets dat raadselachtig op mij afkwam. Maar de oplossingen die ik deze keer gevonden had bevielen me niet, te meer omdat ik nu werkelijk wilde weten wat er aan de hand was. Na enkele flesjes ijskoude pils voelde ik me lusteloos en niet in staat eten klaar te maken. De zon stond nog altijd wazig geel aan de lucht. Geen wolkje te bekennen. Ik hoopte dat het ging waaien. Mijn broek plakte aan de lederen stoelzitting. Ik had moeite mijn gedachten te ordenen. Door de problemen met Nora was ik die van mijn zusje een beetje vergeten. Ik had haar vanzelfsprekend afgeraden met mijn ouders mee te gaan. Had haar gewezen op de verveling, de eindeloze herhaling van gespreksonderwerpen, de voortdurende verwijten: ‘Ook bij jou zal wel wat scheef gezeten hebben.’ ‘Als een man zo vreemd gaat doen is er natuurlijk ook wel wat loos met zijn vrouw.’

Denk erom, had ik gezegd, als je dat hoort wil je de straat op, en daar lopen er nog veel meer die zich vervelen en op zoek zijn naar al het plezier van de wereld, maar daarvan is er niet meer dan eersteklas vlees in een bamibal.

Was het haar bedoeling dat ik overkwam? Wat kon ik aan haar toestand veranderen? Ik nam nog een pils en viel boven op de krant in slaap. Een uur later had ik pijn in mijn rug. Ik pakte de ansichtkaart van tafel en staarde ernaar. Ik dacht eraan hoe vaak ik vroeger mijn zusje had beschermd en haar had toegedekt als ze ons weer eens ergens anders onder dak hadden gebracht.

Nu kon ik niets meer voor haar doen. Dit was haar eigen leven. Ik had haar er niet eens voor gewaarschuwd omdat ik de situatie waarin ze verkeerde niet had voorzien.

Met mijn hand op de kaart viel ik opnieuw in slaap. Toen ik wakker werd probeerde ik mijn opzet van die morgen verder uit te werken. Ik zette mij achter mijn schrijfmachine

en begon te typen. De schaduw van mijn zusje lag levensgroot op het papier. Maar hij viel samen met het schaduwbeeld van Nora. Ik had geen zin om langer in mijn huis te blijven. Daarom belde ik de spoorwegen en informeerde hoe laat de eerstvolgende trein naar Leiden ging, met busaansluiting Noordwijk.

3

Mijn zusje en ik waren nooit onafscheidelijk geweest. Daarvoor verschilden wij net iets te veel in leeftijd. Wel kwam zij nadat ik het huis was uitgegaan vaak bij mij langs en praatte dan een uur of wat tegen mij aan. Dit laatste zette zij in verhevigde mate voort nadat zij was gaan studeren.

Het opmerkelijkste bezoek in de reeks bracht Bonnie mij acht maanden geleden. Zij was ontzettend vrolijk, kustte mij, riep dat ze het koud had en zei:

‘Jezus, Walter, wat gaat het toch slecht met mijn studie.’

Dit laatste verwonderde mij niet in het minst. Het lag in de lijn der gebeurtenissen besloten. Zij had, sinds zij twee jaar geleden ons ouderlijk huis had verlaten, geen rust gevonden om te gaan zitten achter een boek waarvan haar leermeesters besloten hadden dat ze het uit het hoofd moest leren.

‘O ja,’ zei Bonnie even later. ‘Volgende week ga ik trouwen.’

Deze mededeling kwam als een volkomen verrassing.

‘We willen geen dag laten voorbijgaan,’ zei Bonnie.

Wat bedoelde ze met dat voorbijgaan? Zij en haar vriend, die ik niet kende, konden ook zonder getrouwd te zijn de hele dag bij elkaar in bed kruipen en elkaar aardige dingen toevoegen, net zolang tot de verveling een van hen ertoe dreef hun liefdesnestje te verlaten om op de hoek een krantje te gaan kopen. Dit was evenwel een uiterst simplistische voorstelling van zaken. Haar vriend Peter was zeeman, althans: hij was op het ogenblik varensgezel. Daarvoor was hij in opleiding geweest voor gevechtsvlieger, hij had economie gestudeerd en daarna, toen hij in al die dingen was mislukt,

filosofie. Dit laatste had hem regelrecht tot het monsterboekje gebracht en nu zwierf hij alweer gedurende driekwart jaar over de wereldzeeën. Hij was net met verlof. Tijdens dat verlof had hij, behalve de beslissing mijn zuster te huwen, een besluit genomen dat zijn leven ging veranderen: dit was zijn laatste reis. Hij nam zijn echtgenote mee.

Dit nu was gemakkelijker gezegd dan gerealiseerd. Het is geenszins de gewoonte dat lichtmatrozen hun vrouw meenemen aan boord. Daarom besloten zij hun gezamenlijke optreden voorlopig tot trouwen te beperken. 'In ieder geval gaat de tijd dan sneller, als hij weet dat iemand op hem wacht.' Ik dacht dat er een andere relatie bestond tussen op iemand wachten en het zien verstrijken van de tijd. Ik besloot dat ik Peter wilde zien alvorens ik mij ermee zou belasten voorzichtig onze ouders op de hoogte te brengen van de onverhoedse uitbouw der familie.

Peter vond ik buitengewoon sympathiek. Dat viel eigenlijk een beetje tegen. Ik had haar liever willen waarschuwen dat dit huwelijk zou uitlopen op niets. Bij voorbaat had ik al een aantal argumenten klaar, maar die sloeg Peter mij onmiddellijk bij opkomst uit handen. Hij was een lange jongen, met lichtblauwe ogen en een rozig gezicht. Hij begon te zeggen dat ik hun besluit wel wat overhaast zou vinden. 'Jullie schrijvers denken vast beter na over de dingen.' Hij liep mijn boekenkast langs en als gedreven door een wichelroede wendde hij zich rechtstreeks naar de plaats waar mijn eigen boeken stonden en pakte er een van de plank.

'Je wilt het me zeker niet uitlenen?' zei Peter. 'Zelf zou ik iemand die mijn eigen boek wou lenen van de trap af smijten.'

Waar had ik deze woorden meer gehoord? Natuurlijk, in mijzelf! Zou Bonnie hem hebben voorgezegd hoe hij zich ten opzichte van mij diende te gedragen? Hoe roerend. En met welk een subtiliteit volgde hij haar raadgevingen op.

'Nou ja,' vervolgde Peter. 'Eigenlijk weet ik van je zuster dat je dit soort vragen haat. Ik wil niet overdrijven.'

Ik had natuurlijk nog wel extra exemplaren van mijn vier

gepubliceerde boeken, voor het geval ik ooit kinderen zou hebben, maar daar zag het nu even niet naar uit. Ik kon mij trouwens niet aan het gevoel onttrekken dat Peter werkelijk belang stelde in mijn werk, omdat ik de broer was van zijn aanstaande vrouw, die hem waarschijnlijk verteld had hoe vaak wij ons in onze jeugd tot elkaar hadden moeten wenden. Misschien hoopte hij via mij een weg naar haar te vinden, verondersteld dat zij nog niet geheel een open boek voor hem was, of juist wel een open boek met een paar misgedrukte pagina's. Dat dacht ik allemaal. Peter op zijn beurt kon aardig vertellen over zijn reizen. Ik hield niet van reisverhalen. Ik verzon dat soort belevenissen liever zelf. Maar hij kon op een overdreven manier de meest futiele zaken opblazen, zodat ze belachelijk en lachwekkend werden. Het zeevolk deugde voor geen stuiver in die verhalen van hem. Driekwart van de bemanningen leed eenmaal op de wal aan impotentie. Onbewoonde eilanden bleken tot overmaat van ramp bordelen. Bordelen onbewoonde eilanden, waar de amechtige reiziger pijnlijk geconfronteerd werd met zijn treurig lot.

Wij beleefden een genoeglijke avond. Na enig drankgebruik vroeg ik Peter wat hij van mijn zusje vond en of hij echt zo overhaast wou trouwen, terwijl zijn schip ook deze reis weer koers zette naar allerhande exotische havens.

‘Ik houd van haar,’ zei Peter. ‘Laat ik het anders zeggen: ik zit aan haar vast als een anker aan het koraalrif.’

Ik had weinig verstand van ankers, en nog minder van koraalrif. Ik begreep dat hij zich in hoge mate tot mijn zusje aangetrokken voelde. Ik wilde hem waarschuwen voor liefde op het eerste gezicht. En ook op het tweede. Daarna wilde hij weten wat ik zelf van Bonnie dacht.

‘Ze bewondert je nogal, geloof ik,’ zei Peter. ‘Weet je dat ze het steeds over je heeft? Als ik je niet zo aardig vond zou ik de pest aan je hebben.’

Hier naderden wij een moeilijk punt. Want ik geloofde hem niet. Ik vond dat hij wat al te gemakkelijk over Bonnie praatte. Het ergerde mij dat hij de subtiele wijze waarop

onze levens met elkaar verbonden waren geweest, gemakzuchtig omschreef met die eenzijdige bewondering.

Omdat Bonnie en ik veel op elkaar aangewezen waren, hadden wij elkaar in onze jeugd moeten ontzien. Dat is een onnatuurlijke situatie in het geval van kinderen. De angst een ander pijn te doen had ongetwijfeld onze latere relaties met anderen beïnvloed. In al onze uitingen bouwden wij de bescherming in die wij ook hanteerden ten opzichte van elkaar. Wij waren kinderen van ouders die ons met alle geweld wilden hebben en daarna ontdekten dat de wereld nog zoveel andere dingen omvatte. Naar dat andere gingen zij op stroomtocht, een hele toer, en daarom renden zij met de jaren steeds amechtiger achter hetzelfde aan. Eerst bestonden er nog allerlei aardige vooruitzichten op het slagen van hun missie. Zij kozen vrienden en betrokken die in hun spelletjes. Zij gaven zich over aan de willekeur van andere echtparen en keerden stevast chagrijnig en teleurgesteld naar huis terug. Het is niet zo eenvoudig genoegens te vinden die je werkelijk op het lijf zijn geschreven, zonder dat dit lijf gaat rimpelen en blauwe plekken vertoont.

Onze ouders hadden een niet geringe aanleg voor het oplopen van butsen. De in mijn jeugdherinnering genoemde tante Suze was in haar tijd een jonge, vrolijke en vooral speelse vrouw, die het in het geheel niet erg vond wanneer mijn vader op intieme wijze haar lichaam verkende met zijn vingers. Maar met niet meer dan tien. Terwijl mijn vader zich voorstellingen maakte van het paradijs waarin hij de vervolmaking van zijn wereldse dromen zou vinden, wijdde Suze zich alweer aan de geneugten van de cosmetica. Herman was in die dingen doortastender dan vader, hetgeen mijn moeder op zijn waarde wist te schatten. Van het viertal keerde mijn vader altijd weer met een opgekropt gevoel van mislukte verwachting naar huis. Ik ken dat gevoel. Het hangt aan mij nu ik dit schrijf.

Het aardige van de relatie tussen Herman, Suze en mijn ouders was dat zij niet van elkaar wisten welke combinaties zich bij tijd en wijle vormden. Dit schijnt ongelooflijk. Maar

op een dag ging er iets mis met een afspraak. En toen kwam het uit. Dit veroorzaakte een enorme consternatie. Mijn vader schreeuwde door het huis dat hij het een schande vond dat zijn vrouw achter zijn rug om met een ander naar bed ging. Gedurende enkele dagen was er een zenuwachtig heen en weer geloop tussen beide huizen waar de ontucht was gerijpt en daarna trad er een serene rust in. Mijn vader had inmiddels een poging ondernomen Suze over haar laatste schroom heen te krijgen, omdat hij vond dat hij vergeleken met zijn vriend flink achterlag en nu met groot rechtvaardigheidsgevoel de zaak in evenwicht wenste te brengen. Daarvan was Suze niet gediend. Ze had het best gevonden dat hij haar uiterst plezierig bezighield, maar zij kende haar grenzen, die waren gesteld door de trouw. Uiteindelijk barstten ze alle vier in tranen uit en beloofden elkaar het verleden te begraven. Mijn vader dacht daarbij al aan een nieuwe toekomst. Buiten kantoortijd begon hij op bescheiden schaal te experimenteren met datgene waarvoor hij bij Suze de basis had gelegd.

Ook mijn moeder trok lering uit haar ervaringen en vertrok voor enige maanden naar haar ouders, die oud waren en slechthorend.

‘Je mamma, die is die arme opa aan het verplegen,’ zei mijn vader met trillende stem.

Inmiddels bewoog mijn moeder zich in de demi-monde van een minuscuul provincieplaatsje, waar ze haar jeugd had doorgebracht. Ze kenden haar daar niet meer terug. Eerst hield zij zich nog onledig met het lezen van boeken, om achter de werkelijke geheimen van het leven te komen. Mijn literaire aanleg heb ik van haar. Zij wilde een verklaring vinden voor de discrepantie tussen haar levenslust en de gebrekkige aandacht voor haar zeker niet saaie kinderen. Ze begon met plaatselijke dames over vrijheid en geborgenheid te discussiëren, tot ze allemaal beschaafd lallend van de sherry vol opwindende gedachten huiswaarts keerden.

Na een paar maanden kwam mijn moeder terug. Ze zei dat ze erg veel van ons hield, dat ze dat nu meer begreep dan

ooit. Ze omhelsde mijn vader en die twee begonnen na deze herbezinning een leven van samen het huis uit en de culturele boer op. Toneelabonnementen, premières van films. Het kon niet op. Een enkele keer kwamen Herman en Suze nog weleens op bezoek. Die hadden inmiddels voor gezinsuitbreiding gezorgd. Herman was van baan veranderd. Hij zat nu als directiesecretaris bij een grote handelsfirma, en daar voelde hij zich niet gelukkig. Ze werden allemaal ouder. En het leggen van nieuwe contacten werd steeds moeilijker. Ook het onderhouden van de oude was geen sinecure. Om maar te zwijgen over het opvoeden van hun kinderen, het controleren van huiswerk, het zich opofferen om spelletjes te spelen en het zich bepakt en bezakt naar vakantieoordn met faciliteiten voor kinderen te begeven.

Toch waren mijn ouders erg aardige mensen en niet zonder gespreksstof of afgeleefd. Zij hadden weinig tijd voor ons, maar daar stond tegenover dat zij niet banaal waren, nooit over te laat thuishkomen zeurden en gul waren met zakgeld.

Onze vrienden waren dol op mijn ouders. Ze kregen ze alleen niet al te dikwijls te zien.

Dit alles vormde dus de buitenkant. De binnenzijde was een stuk kouder. Het leek wel een omgekeerde vulkaan: de gloed van magma op de hellingen, de kale rots van binnen. Maar wee degene die erin valt. Om niet te spreken over ons, die eruit voortkwamen. Wij waren kinderen van de koude, die een enkele keer vanaf de buitenkant werden verwarmd. Degene die de meeste aandacht voor mijn zusje had, was ik. Geen wonder dat zij mij bewonderde.

Toen ik een jaar of zestien was begon ik fantastische verhalen te schrijven. Bonnie was te jong om deze verwarde gedachtenstromen te kunnen volgen. Toen mijn werk meer vorm begon aan te nemen, merkte ik dat zij vaak ongevraagd inzage nam van mijn schriften. Misschien hoopte zij dat ik haar een zeker begrip kon verschaffen voor de achtergronden van onze situatie: een gezin met op vaste tijden slaande ruzies. Een verzameling oudejaarsfeesten die altijd

eindigden in bonje en een dronken chaos. Een moeder die zich steeds fanatieker begon te verdiepen in filosofieën waarin de niet-exactheid tot een dogma was verheven. Alsof een dansende tafel de waarheid over leven en sterven kon onthullen. Een persoonlijke geest de laatste metafysische nieuwtjes zou komen vertellen. En dat alles omdat ze ouder werd en de overgang naderde, moest toezien hoe haar jeugd haar verliet zonder dat er kans op bestond dat zij enigszins harmonieus de middelbare leeftijd zou ingaan. Zij kon elk ogenblik op een wankel ladder worden betrapt, onhandig balancerend bezig een touw aan te leggen rond haar nek.

Op een van de verjaardagsfeesten, nadat er veel drank was gemorst en niet alleen bij het afruimen, waarbij de scherven van kapot gevallen glazen overal heen waren gesprongen, trof ik mijn zusje aan, terwijl ze tegen de muur leunde in de kamer. Mijn vader liet zijn laatste gasten uit. Moeder kwam met een kwaad gezicht de kamer binnen, overzag de gebruikelijke ravage, riep, gelijk gewoonlijk, ‘godverdomme wat een beestenstal!’ en bleef even besluiteloos staan. Daarna nam zij een halfvolle wijnfles van de grond en transporteerde die naar de keuken. Toen ze terugkwam was ze bezig haar blouse open te knopen. De inhoud daarvan was in de loop der jaren aanmerkelijk verslapt. Ze begon zich altijd alvast uit te kleden als ze opruimde na een feest. Alsof nu niets er meer toe deed, waarbij aan de andere kant een behoefte aan efficiency haar in beweging hield: al opruimend afschminken en vlug onder de dekens. De auto van de laatste gasten claxonnerde. Daar stond Bonnie en ik zag dat ze huilde. Ze huilde geluidloos en bijna zonder tranen. Ik liep naar haar toe en legde mijn arm om haar schouder. Ik trok haar tegen mij aan en drukte haar hoofd tegen mijn borst. Mijn moeder kwam binnen en zag ons. ‘Wat is dat nou weer?!’ schreeuwde ze uitzinnig. ‘Kun je weer niet tegen laat opblijven, kind?’ Ik wist dat het niet een kwestie was van laat opblijven en dat ook de wanorde in de kamer hierbuiten stond. Bonnie en ik hadden de hele avond tussen de gasten gezeten. Wij hadden verteld over onszelf, op de beleefde

toon waarmee altijd iedere ondervraging begon. Na korte tijd vertelde iemand het eerste sterke verhaal dat we allemaal al kenden. Clans zonderden zich af. Kalende heren begonnen de vrouwen van hun vrienden scabreus te bejegenen. Daar hadden de dames op gewacht. Mijn zusje keek dit alles aan en langzamerhand dreven wij beiden weg uit het gezichtsveld van de mensen in de kamer. Wij werden teruggeworpen op onszelf, daarom begonnen wij drank in te schenken en smeerden we samen toostjes. Als het op dansen aankwam, probeerden wij ertussenuit te knijpen. Dan kenden de ouderen ons plotseling weer wel, want Bonnie was een lief meisje en al die handige zakenlieden en zogenaamde ooms die lustten best een lief meisje, terwijl de tantes op hun beurt weleens een artistieke jongeman met strak gesneden broek tegen het korset wilden persen.

Bonnie hilde en ik troostte haar. Ik zei dat ons nooit zoiets zou overkomen. Daarmee legde ik een claim op een vrolijker en vooral ook veel rustiger toekomst.

‘Ik wil hier weg,’ zei Bonnie.

‘We moeten eigenlijk voorgoed weg,’ zei ik zacht.

‘Waar zullen we heen gaan?’ vroeg Bonnie.

‘We kopen een tuin met een prieel,’ zei ik. ‘Herinner je je nog? Vlak bij het strand.’

Ze lachte en kuste mij op mijn mond. Daarna stak zij haar handen uit de mouwen om de vuilnishoop die gedurende het laatste uur was ontstaan, te verwijderen.

Bij dit laatste moet ik even terugkomen op mijn zojuist verworven maar nog lang niet officiële status van schrijver. Op zichzelf is zoiets niet in het minst belangrijk, behalve dan voor de gelukkige zelf. In ons geval echter speelden de produkten die ik afscheidde, bij de problemen die wij het hoofd moesten bieden, een belangrijke rol. Nooit kwamen mijn ouders tot een eensgezind besluit dan na eindeloze debatten waarbij de rol van boodschap vaak gespeeld werd door een porseleinen bord. Op die wijze kwam geregeld het punt van scheiding aan de orde. Wij zaten bijvoorbeeld gezellig bij elkaar en mijn moeder begon een discours over de

geneugten van het vrije leven, waarbij zij al gauw terecht kwam op de ellendige beperktheid van het lot dat haar aan mijn vader had gekoppeld. Er trad vanzelfsprekend een zekere gewenning op, een herkenning van bepaalde clausen, en soms pauzeerden zij een ogenblik, applaudisseerden voor elkaar en voerden een korte verzoening op in bed, waarvan desnoods de gehele omtrek mee mocht genieten. Maar het spel leidde, geheel volgens de regels, altijd tot verlies voor een van hen. Deze verliet dan met deuren smijgend het huis, of slikte een paar pillen te veel. Gelegenheid om tot rust te komen was er weinig. Maar zoals het lagere diersoorten betaamt, pasten wij ons aan de leefomstandigheden aan. Toch dobberden Bonnie en ik vaak radeloos rond op de golven van de weltschmerz van onze ouders, of wij raakten verzeild in de branding van hun haat tegen iedereen die het zo op het oog beter voor elkaar had in het leven dan zij, mensen die meer geld verdienden, of die zich bij hun beperkingen hadden neergelegd.

In die sfeer begon ik te schrijven.

Echte schrijvers koesteren zelden de wens 'het te worden'. Zij zijn het. Zo was het ook met mij. Behalve de beteugeling van mijn buitensporige erotische behoeften en mijn angsten, waarin ook de puberteit nog eens flink rondroerde, vormde het verlangen de werkelijkheid in te wisselen voor fantasie een belangrijke drijfveer. Als er nu iets was dat mijn zusje intrigeerde was het juist dat. Verhaaltjes op zichzelf konden haar niets schelen. Maar dat ik een werkelijkheid in elkaar zette die elders speelde, en dat in die werkelijkheid mensen elkaar probeerden te bereiken en desondanks steeds verloren, dat hield haar bezig. Ze wilde de drijfveren van die figuren begrijpen, weten waar de lekkage zat waardoor de paradijsvloek ook in die zo op het oog idyllische werelden was binnengedruppeld. Het wilde er bij haar niet in dat je iets anders dan je eigen leven ging verzinnen dat toch als twee druppels water op je eigen omstandigheden leek. Ik had daar zelf niet veel oog voor. Ik was eigenlijk meer opgetogen dat ik mij zo duidelijk van anderen wist te onder-

scheiden via een vermogen dat zij niet in mij konden begrijpen.

Toen Bonnie de kamer ging opruimen legde zij zich neer bij de dingen die er al waren. Wij konden daar niets aan veranderen. Uiteindelijk veranderden ze ons.

Op dit punt keer ik terug naar haar overhaaste huwelijk met die alleraardigste Peter.

Bonnie wist niet hoe zij het had toen zij voor het eerst in haar leven een man ontmoette die haar volkomen ademloos deed luisteren naar zijn verhalen. Op charmante wijze wist hij de suggestie te wekken dat de werkelijkheid zijn fantasie stevig omklemd had, terwijl hij toch van zijn verhalen genoot. Het was nu eenmaal niet allemaal droefenis in de wereld en het was goed dat hij er was om daar nog eens met nadruk op te wijzen. Daarbij wist deze geofende zeeman ook in erotisch opzicht hoe hij Bonnie het want in moest krijgen, zodat zij een drietal drukke maar zeer ongecompliceerde weken beleefden, die resulteerden in de gang naar het gemeentehuis. Daarna wachtte er nog slechts de zakdoek aan de kade en het duimendraaien achter de brievenbus.

‘Mijn liefste,’ schreef Peter vanaf zijn eerste bestemming, ‘wat is het hier warm. Is het bij jullie ook zo warm? Hier is het niet om uit te houden. Was je maar bij me.’ Enzovoort. Enzovoort. Ze had nog nooit zulk opwekkend proza gelezen, hoewel driekwart van de brief een klaagzang was over het voedsel aan boord, de grillen van de derde stuurman, en een tweetal Chinezen dat met messen rondsloop. Als je Peter mocht geloven. Bonnie bewaarde zijn brieven in een relikwiedoos. Uit elke haven viel overigens hetzelfde te melden. Het schip nam plotseling een lading aan waardoor de terugreis twee maanden vertraagd werd. Aan het begin van die twee maanden ontmoette zij Harrie. Deze was kleiner uitgevallen dan Peter. Als het op vechten aankwam tussen die twee zou hij het ruimschoots afleggen. Hij was al een beetje aan het kalen en droeg een zilverkleurige bril. Als je hem hoorde praten, wist je bijna met zekerheid dat de wereld in wezen heel eenvoudig in elkaar stak. Hij was geen

verzinner van fantastische verhalen. Hij vertelde bij voorkeur de waarheid, zoals hij die zag. Deze waarheid bestond er allereerst uit dat hij met Bonnie naar bed wilde, dat zij ‘iets in hem had losgewoeld’, waarvan hij wel wist dat hij het had maar niet in zo ruime mate. Bonnie verlangde naar een man. Die brieven waren allemaal hetzelfde. Eigenlijk gek dat die jongen niet aan de wal was gebleven en in de w w gegaan. Wat wilde hij eigenlijk met zijn leven? Er een groot spektakel van maken, een romantisch nomadenbestaan? Harrie had de zaken beter voor elkaar. Hij had een vaste baan als sociaal-pedagoog. In bed ging hij enorm tekeer. Mijn zusje was plotseling onafscheidelijk van hem. Aan de buitenkant hadden ze wel iets van elkaar. Aardig en tamelijk modebewust, zonder in uitersten te vervallen, allebei een beetje egocentrisch en belust op hun eigen genot. Tijdens het liefdesspel kwamen zij elkaar weleens tegen.

Ik vraag mij af of Bonnie werkelijk zo'n honger kende, of dat niet een toegift was op het spel dat zij had leren spelen. Ik stond nogal argwanend tegenover haar geëxalteerde levenslust. Vaak genoeg hadden wij zwijgend naast elkaar een wandeling gemaakt wanneer bij ons thuis de Babylonische spraakverwarring weer eens losgebarsten was. Wij hoefden elkaar niets te zeggen. Wij hadden vooral behoefte aan stilte en rust, maar opeens begonnen we dan allebei druk tegen elkaar in te praten. Dan werd ook onze stilte dreigend en definitief. Het leek erop alsof wij ons bevonden aan het begin van een pad tussen huizehoge golven, en dat wij niet mochten weigeren dat pad op te gaan, hoewel wij wisten dat straks de zeeën met groot geraas op ons zouden storten. Dat soort angsten wierp ons op onszelf terug, terwijl thuis pa en ma alweer boven op elkaar lagen te hijgen in een uiterste poging het definitieve orgasme te bereiken, waarna een heerlijk groen veld zich voor hen zou uitstrekken waaroverheen zij alleen maar hoefden te wandelen, zonder de spanningen van het dagelijks bestaan en de kennissen die met hun venijnige tongen klaarstonden om het veld met molshopen van geroddel tot gevareng gebied te verklaren.

Harrie was een episode, Peter de eerste akte van een stuk waarvan zij het bestaan pas ontdekt had. Toen hij terugkwam was deze prelude net achter de rug. Maar zij waren nog getrouwd. En mijn zusje voelde zich eenzaam. Ze besloten dat zij opnieuw aan elkaar zouden proberen te wennen. En zij vergaten dat zij de eerste keer gewend waren op het moment dat zij elkaar in de ogen keken. Ze huurden een flatje van Peters opgespaarde geld. En toen zaten ze hoog boven de grond. Elke avond wanneer Bonnie thuiskwam van haar werk in de boekhandel, zag zij haar man zitten tussen vier muren en het was duidelijk dat hij voorgoed genoeg gezworven had over de wereldzeeën en dat zelfs een tochtje naar het stadscentrum te veel van zijn zenuwen zou vergen. Hij wachtte elke avond op mijn zusje en verklaarde haar zijn liefde. Dat is voor een keertje wel leuk. Maar niet als een soort bezweringsritueel. Na twee maanden wilde zij zich van hem losmaken. Dat viel niet in goede aarde. Peter kreeg geregeld huilbuien en hij zei dat hij bang was en dat hij was gaan varen om zichzelf een ruggesteun te geven. Maar het was mislukt. Hij begon stevig te drinken en vertelde voortdurend dat verhaal over die twee Chinezen, die met messen rondslopen over het schip en het op alle blanken gemunt hadden, zodat je niet kon gaan slapen tenzij iemand de wacht hield. 's Avonds in bed hoorde hij klopsignalen. En het klotsen van water tegen de patrijspoorten van hun flat op de achttiende verdieping. Hij schrok af en toe op en ging een half uur lang zitten luisteren. Misschien hoopte hij wel dat die twee Chinezen kwamen binnenzetten, opdat hij kon bewijzen dat hij gelijk had, waarna hij zich als genezen had mogen beschouwen.

Langzamerhand durfde Bonnie niet meer na haar werk naar huis. Hij vroeg haar boeken voor hem mee te nemen over karate. Het was niet zo'n bijzonder verhaal. Maar Bonnie zat aan hem vast, durfde hem niet alleen te laten, en toch deed zij dat toen het haar te erg werd. Op dat moment durfde zij 's nachts allang geen oog meer dicht te doen, uit angst dat hij zich over haar heen zou buigen met een mes en haar

zou aanzien voor die twee Chinezen.

Toen het zover met haar was gekomen, konden mijn ouders weer eens een rol gaan spelen in haar leven. Ik ging naar ze toe en verklaarde hun de situatie. Met dat huwelijk waren ze toch al niet gelukkig geweest. Ze toonden een en al aandacht. Ook zij waren ouder geworden en rustiger. Zij zagen ervan af te begrijpen waarom Bonnie met die jongen was getrouwd. Wel begrepen ze onmiddellijk dat hier een taak voor hen was weggelegd, en omdat zij toch met vakantie gingen naar Noordwijk, nodigden zij Bonnie uit om met hen mee te gaan. Wat haar ook aan de kust te wachten stond, Peter zou zij niet aantreffen tussen het nazomerse badvolk.

4

Bonnie zat in Noordwijk en vergezelde onze ouders op hun strandwandelingen, tenzij zij zich van kennissen hadden voorzien, zodat zij iedere avond zat opgescheept met oudere echtparen die het over vroeger hadden en hun verledens via een overmatige hoeveelheid drank probeerden te verlevendigen ten behoeve van elkaar. God wat hadden ze allemaal een lol gehad. En een succes! Bonnie was nu tweeëntwintig. Zij kon een grappig verhaal over Chinezen vertellen. Ik zat in de trein over haar na te denken en vroeg mij af of ze mij nodig had, of zij er wellicht behoefte aan had met mij langs de zee te wandelen, zoals vroeger. Zij moest haar leven opnieuw opbouwen. Voor die taak hadden zoveel mensen gestaan. En al die mensen waren er even moedeloos aan begonnen.

Het was een ongemakkelijke reis naar haar toe. In de trein kon ik mij nog terugtrekken in de eerste klas, maar eenmaal in de hotsende bus besepte ik de waanzin van mijn plotselinge visite. Met mijn ouders had ik niets te bespreken. Toch zouden ze mij niet snel laten gaan. Ik mocht zelfs rekenen op uitroepen als ‘Wat gezellig!’, ‘De hele familie compleet’, en nog zo wat leuzen waar ze in geloofden bij gebrek aan grondig zelfonderzoek. Ik was nu eenmaal op weg. En het

was nog steeds verstikkend warm. Ik hoopte dat de zee verkwikking kon brengen.

De wandelaars over de boulevard slenterden op hun gemak langs de zee. Het zou natuurlijk mogelijk zijn dat ik vanaf de positie die ik had ingenomen op een terras plotseling mijn zusje zag voorbijkomen, vergezeld door mijn ouders, of door een heer die ik niet kende. Terwijl ik daar achter een kop koffie zat, bedacht ik dat het toch wel enigszins van overspannen gedrag getuigde om zo hals over kop die vermoeiende reis te ondernemen, op grond van een kaart die misschien ironisch was bedoeld, hoewel ik haar ten slotte had uitgelegd als een noodkreet.

Ik zat naar de langslopende mensen te kijken en bedacht dat het me eigenlijk niet veel kon schelen of ik mijn zusje wel of niet zou ontmoeten. Ik was allang blij dat ik uit die zweet verwekkende stad weg was. Waarom zou ik eigenlijk niet bij mijn ouders aanbellen om normaal de nacht door te brengen in hun vakantieflat, die vanzelfsprekend op meer dan drie mensen was ingesteld? De andere mogelijkheden waren dat ik een hotel probeerde te vinden of meteen terugging. Ik had best zin in een tochtje langs het strand.

Ik haalde de ansichtkaart die Bonnie gestuurd had nog maar eens uit mijn zak. Daar stond het: ‘Groeten. Worsten, petjes, bier.’

Ik draaide de kaart om: nog dezelfde kitscherige toestand op het plaatje, maar nu zat ik als het ware midden in de werkelijkheid ervan. Ik tuurde naar de afbeelding van de omgeving die mij in zich had opgenomen en moest toegeven: niet zonder reden, deze visie van de fotograaf. Eigenlijk had hij een puntgave interpretatie gegeven van de werkelijkheid zoals ik die op dit ogenblik onderging.

Ik legde de kaart voor mij neer en haalde mijn opschrijfboekje te voorschijn. Daarin noteerde ik enkele invallen, waarvan ik hoopte dat ze tot een verhaal zouden leiden.

Ik denk zelden na over de herkomst van ideeën. Maar toen ik de aantekeningen nog eens overlas, probeerde ik on-

willekeurig de aanleidingen te achterhalen waardoor ze naar de oppervlakte van mijn geest waren gekomen. Daarbij speelde de ansichtkaart een belangrijke rol.

De voorstelling op de kaart herinnerde mij aan een gebeurtenis uit mijn jeugd. Eerst was ik mij daarvan nog niet bewust. Maar plotseling werden de beelden zichtbaar. Ik zag mij lopen op een feest dicht bij zee. Ik zag de lampions weer voor me, de gezichten van de mensen. Ik zag ons in de auto zitten toen we naar het feest toe reden en de landerige tocht terug door de regen, de volgende ochtend.

Ik zal nu allereerst het vervolg weergeven van wat mij in Noordwijk overkwam. Inderdaad bracht ik, na een korte strandwandeling, een bezoek aan mijn ouders en zusje. Ze zaten op het balkon en keken uit over de zee. Ze waren blij dat ik kwam en mijn vader lanceerde ook werkelijk uitspraken als 'Het hele stelletje bijeen'. Daarna werd hij ernstiger en zei: 'Gek dat je ouder moet worden om dit alles te waarderen.' 'Wat dan?' vroeg mijn moeder. 'Datje met z'n vieren bent,' zei vader, 'en dat iedereen die nu aanbelt inbreuk zou maken op de intimiteit.'

Bij het woord 'aanbellen' keek Bonnie verschrikt op.

'Nou ja,' vervolgde vader glimlachend, 'een paar Chinezen kunnen er natuurlijk altijd bij.'

Wij lachten. Mijn moeder kwam achter mij staan en vroeg wanneer ik weer eens naar de kapper ging, want kort haar was dezer dagen immers opnieuw in de mode. Mijn ouders zeiden allebei dingen die ze vroeger nooit hadden geopperd; ik voelde me een beetje wee bij de sentimentaliteit die ze tentoonspreidden, maar het ontspande me toch ook. Mijn vader pakte de glazen en moeder ging bedrijvig een bed voor me opmaken.

'Waarom kom je hier niet werken met die hitte?' informeerde ze.

Ik wist het niet op dat moment. Ik was niet van plan om te blijven. Om eerlijk te zijn was mijn gelukzalige stemming alweer flink ondermijnd. Ik voelde me nogal een vreemdeling, ondanks de geweldige inspanning die mijn vader zich

getroostte een onverbreekelijke sfeer van wederzijds vertrouwen te creëren. Bonnie was als enige een beetje zwijgzaam, maar bepaald niet treurig of hypernerveus.

‘Wat bedoelde je toch met die petjes, worsten en dat bier?’ vroeg ik.

‘Nou,’ zei ze. ‘Je kunt wel merken dat je al een hele tijd niet aan de Nederlandse kust bent geweest.’

‘Moet je zien wat voor een kaart ze gestuurd heeft,’ zei ik tegen mijn moeder, en ik liet haar Bonnie's gezicht zien.

‘Wij zijn gisteren met een schip mee de zee op geweest,’ zei mijn moeder. ‘Leuk hoor, dat strand van zo ver.’

‘Had je soms een foto van Ed van der Elsen verwacht?’ vroeg mijn zusje. Ze keek mij niet-begrijpend aan. Ik stelde mij voor hoe ze gedachteloos een gezicht van de standaard had gepakt.

's Nachts kon ik niet goed slapen. Ik moest voortdurend denken aan mijn eigen vakantie en de gelukkige dagen die ik had doorgebracht met Nora. Ik vroeg mij voor de zoveelste keer af of ik de zaak verkeerd had aangepakt en of ik te veel verborgen verleiders van het type ‘huiselijkheid’ in mijn liefkozingsen had verpakt. In hoeverre had ik een bezittersdrang tentoongespreid en wat hadden de herinneringen die wij beiden meedroegen voor merktekens gedrukt op onze eerst zo onbekommerde verhouding? Ik begon te zweten toen ik eraan dacht hoe ik haar inderdaad veiligheid probeerde te suggereren, vooral als wij gedronken hadden en zij bang werd voor geluiden op de gang van het hotel.

In het ongemakkelijke bed op de vakantieflat van mijn ouders brak plotseling het zeer onaangename inzicht door dat ik de zaken zelf verknoeid had, dat ik haar tegen mij had aangedrukt omdat ik haar zo lief vond, terwijl zij die omstrengeling als een wurgkoord onderging. Was het zo erg? Of verzon ik dat maar om mijzelf pijn te doen? Was zij niet het soort meisje dat moest uitrazen en twintig keer met haar hoofd tegen een muur lopen? Ik had haar veertien dagen niet meer opgezocht. Zou ze mij werkelijk niet willen zien? Lag ze nu net zo door het bed te woelen als ik, met haar buik

schurend over het onderlaken dat naar wasmiddel rook en niet naar onze lichamen? Ik verlangde hevig naar haar. Ik moest op mijn rug gaan liggen vanwege de pijnlijke erectie die mijn schaatsen door het bed had opgeleverd. Ik had de neiging het bed uit te stappen en terug te liften naar Amsterdam. Ik zou een verhaal schrijven en daarin al mijn stomiteiten verwerken. Ik zou haar opblazen tot gigantische proporties en een meesterwerk over haar afleveren.

Het was allemaal het oude liedje. Ik kon niets veranderen aan wat mij overkomen was.

De volgende morgen was het minder warm. Niets stond mij in de weg naar Amsterdam terug te gaan. Ik kuste mijn moeder. Kuste mijn zusje. Gaf mijn vader een hand. En een bescheiden klap op zijn schouder.

‘Dit moeten we meer doen!’ riep hij. Nu knikten we alle vier.

Dit dus voor wat betreft mijn tochtje naar het strand. Door mijn onrustig woelen van die nacht en de niet ingeloste lustgevoelens speelde het verhaal over de kinderen nog heviger in mij op dan daarvoor. Thuisgekomen ging ik meteen achter mijn schrijfmachine zitten en tikte in enkele dagen tijd verschillende versies, tot ik het verhaal had dat hierboven is afgedrukt. Toen ik het zonder typefouten voor mij zag liggen, voelde ik mij niet ontevreden, maar toch vond ik het onaf. Wat eraan schortte was de werkelijkheid, onze omstandigheden van nu.

Wat op papier stond was wel een echt verhaal, maar het jongetje dat zijn visie gaf op de gebeurtenissen gedroeg zich wel als een erg oud kind en toen ik dat langzamerhand begon te begrijpen, veranderde ook de herinnering zoals die zijn gestileerde weerslag had gekregen in het verhaal. Het was net of een heel ander feest kwam bovendrijven. En ik haastte mij dan ook de afzonderlijke elementen daarvan te noteren.

Iemand die schrijft noteert nooit precies wat hij heeft meegemaakt. Zijn verslag is daarop een visie. Nu kan zo'n

visie een aantal kanten opgaan, daartoe bijvoorbeeld aangezet door emoties tijdens het schrijven. Op het terras in Noordwijk verzon ik enkele gespreksflarden tussen de volwassenen op het feest. Maar die gebruikte ik niet. Tijdens het schrijven kwamen andere dingen in mij naar boven. Voortdurend werd ik achtervolgd door de geheimzinnige sfeer die er heerste toen we naar het feest toe reden. Deze was misschien erotisch getint. Maar het is de vraag of ik me daarvan op dat moment bewust was. Wel was het mij volstrekt duidelijk dat er bijzondere dingen stonden te gebeuren, en in die verwachting lieten wij ons onbekommerd meevoeren.

De kinderen worden steeds eenzamer op het feest. Dit nu is een herinnering die zonder twijfel in rechte lijn afstamt van de werkelijkheid. In de ontredde waaraan wij langzamerhand ten prooi vielen, was een van ons aangewezen de ander te leiden. Niemand zal zich erover verbazen dat ik die rol als het ware ‘natuurlijk’ op mij nam.

‘Ik wil niet in het donker,’ zei mijn zusje. Maar ik gebood haar mee te gaan. Ik wist heel zeker dat het goed was de tuin uit te lopen en naar de wind vanuit zee te luisteren.

Sta ik daar niet prachtig als het kind dat zijn kleine zusje tot rust wil brengen en dat maar al te goed weet hoe het zijn zaken moet regelen?

Toen ik dit opschreef was er niets aan de hand. Maar zoals gezegd begonnen allerhande herinneringen een andere vorm aan te nemen. De romantische kleur van het verhaal - die eenzaamheid, de wild dansende lampions, een zolder vol kinderen, niet te vergeten het bandje achter de vijver - verloor zijn glans. Opeens stond ik midden in een andere werkelijkheid en daarin was er één machtig ogenblik een feeëriek schouwspel in de tuin, daarna brak de verwachting in stukken. Het waaide nogal, veel van de lampions doofden al snel. Elektrische peertjes werden ontstoken, maar daarvan waren er te weinig. De band bestond uit een stokoude drummer, die met zijn hi-hats moedeloos over een trommel veegde. Tussen de piano en het drumstel stond een vio-

liste in een lange fluwelen avondjurk, die steeds glimlachte, maar niet werkelijk tegen het publiek. Behalve wij liep nog een tiental kinderen zich moeizaam amuserend op het tuinfeest rond. Toen zij hadden gezien dat er voor hen weinig te halen viel, begonnen zij welgemoed een spel, waaraan Bonnie en ik met enige tegenzin deelnamen. Misschien hadden wij er ons te veel van voorgesteld. Of stonden de kinderen ons tegen. Trouwens, onze speelgenoten werden na een korte tijd al door hun ouders opgehaald en naar de zolder getransporteerd om te gaan slapen. Na enige tijd waren mijn zusje en ik nog alleen over. Ook wij wilden eigenlijk wel naar bed, en wij zochten onze ouders om ons goedenacht te laten kussen. Maar we vonden ze niet. En toen begonnen wij een beetje bang te worden. Dat herinner ik me nu pas, ik raakte bijna in paniek. Ze waren toch niet weggegaan? Ik werd mij vooral bewust van mijn eigen angst. Mijn zusje voelde zich toch al de hele avond meer op haar gemak dan ik. Ze hield erg van hartige hapjes, en die waren er in overvloed, in tegenstelling tot snoep. Ze ging dus telkens opnieuw een voorraadje crackers met vis, of stukjes kaas met gember halen. Daarbij wenste ze wel dat ik vlak bij haar bleef. Ik daarentegen wilde mijn ouders gaan zoeken. Ik wilde ze aanraken en even tegen ze praten. Ik wilde ze laten zien dat ik er was, dat ik er ook voor hen was. Ik liep met mijn zusje over het steeds leger wordende feestterrein. En toen werd ook Bonnie een beetje ongerust, maar voordat die ongerustheid tot enige crisis kon leiden, zagen wij mijn moeder met oom Herman, dicht tegen elkaar aangedrukt. Even later bleek dat ook mijn vader nog aanwezig was. Hij zag ons echter niet. Zo druk had hij het aan Suze te tonen hoe leuk hij was.

In mijn herinnering staat geschreven dat ik mijn zusje van dit erotisch onheil wegtrok. Maar ook daarvan ben ik op dit moment niet meer zeker. Lag het niet meer voor de hand dat zij zich alle vier een beetje inhielden, omdat zij als ondergeschikten waren uitgenodigd op een feest van hun baas? Daar kun je moeilijk met je hand in de broek van je vriendin betrappt worden.

Waarschijnlijk omdat onze ouders met geen woord spraken over ons vertrek naar zolder, liepen wij nog een beetje met elkaar rond over het feest. Zo belandden wij op een gegeven ogenblik bij het hek, dat openstond. Ook buiten de tuin was het nog licht genoeg. Daar stond je meteen in het duin. Er was geen sprake van dat de zee van hier gemakkelijk bereikbaar was. Die zee was hier zelfs nauwelijks hoorbaar. Wel lag niet ver achter de tuin een tamelijk hoog duin. Wij besloten te doen wie daar als eerste op was. Dit duin lag natuurlijk buiten de lichtkring van het feest, maar de nacht was helder genoeg om ons voor verkeerde stappen te behoeden. Vanaf het hoogste punt keken wij achter ons. In de diepte lag de tuin. Vaag hoorden wij de muziek van het strikje. Terwijl wij daar zo stonden, hoorden wij plotseling geritsel van struiken en zagen wij hoe achter ons een vrouw uit het donker verscheen die schuin van ons wegliep, de vlakte in. Wij vingden dus niet meer dan een glimp van haar op, maar toch werd duidelijk dat wij haar die avond niet eerder hadden gezien. Op het eerste, en verder ook laatste gezicht, was zij erg mooi, maar we konden haar gezicht niet werkelijk goed onderscheiden. Hoe dan ook, er was geen sprake van dat wij op dit moment iets van troost in haar zagen voor het alleenzijn. Zo erg was dat uiteindelijk niet, het was misschien in de eerste plaats spannend. Wij vonden het eerder een beetje gek dat ze zo plotseling opdook en het duin afholde in de richting van het feest. Wij verwachtten half en half dat iemand achter haar aan kwam. Maar dat gebeurde niet, en pas daarna werd zij enigszins geheimzinnig, vooral voor mijn zusje, die net op de leeftijd was dat zij *Assepoester* begon te lezen.

Eerst nu, op het ogenblik dat ik dit schrijf, begrijp ik waarom ik mijn verlangen op haar projecteerde en mij in gedachten aan haar overgaf. Niemand komt zo maar een verhaal binnen om als een automaat zijn werk te doen. De adembenemende vrouw die zich aandiende, had in mijn geheugen het gezicht van mijn verloren vriendin Nora, maar pas nu realiseerde ik mij dat zij het was. Onmiddellijk na die

ontdekking ging het verhaal nog een soort voortgezet leven leiden, omdat zij zich buiten de tekst naar mij omdraaide en haar gezicht tegen mijn wang drukte en mij de dingen toefluisterde die ik in de intimiteit van ons bed tegen haar gezegd had. Zo raakten wij, buiten de werkelijkheid waarin wij elkaar waren kwijtgeraakt, toch weer met elkaar verweven, meer dan ooit. Het bezorgde mij niet zozeer een schok dat ik voortdurend om mijzelf heen had gecirkeld wat betreft mijn bekommernis met de lotgevallen van mijn zusje, maar dat al mijn gedachten en handelingen via een wegomlegging betrokken waren op Nora.

Ik zag hoe ik haar tegenkwam in de boekhandel waar Bonnie werkte. En haar aansprak, hoewel dat tegen mijn gewoonte was. Zij nodigde mij uit op haar kamer. Die had zij volgepropt met snuisterijen. En overal stonden lampjes. Je struikelde over de lampjes! Diezelfde avond probeerde ik met haar naar bed te gaan. Maar dat vond ze niet een goed idee. Een paar dagen later deden we het wel, en daarna gingen we al snel met vakantie. Dramatisch gezien zaten we direct midden in de ontwikkeling en tragische ontknoping van het stuk, zonder dat iemand, en zeker wijzelf niet, wist waarover het precies ging. Nou ja, het ging zoals elk stuk over de liefde. Dit bezorgde ons contact een weldadige lichtvoetigheid. Wij waren elkaar tegen het lijf gelopen. Het heden was zoet. Toen bemerkten wij, tussen servet en beddelaken, dat ons contact toch ook wel gemakzuchtig was, alsof wij allebei bang waren te diep in elkaars leven verwickeld te raken. Maar in het begin wilde geen van ons de vrolijkheid doorbreken. En daarna doorbrak deze zichzelf. Wij wisten niet hoe we haar moesten hervinden. Ik had Nora ontmoet in een boekhandel. Daar kocht zij geen ontspanningslectuur maar degelijke psychologische werken, via welke zij antwoord probeerde te vinden op een aantal vragen waarvan zij hoopte dat die cursief gezet aan de oplossingen vooraf zouden gaan.

In het begin vond zij mij interessant, ik was als het ware de belichaming van aangeboren kennis over de menselijke

ziel. Misschien dacht ze dat wel niet. Dacht ik het, bijvoorbeeld. Verbaal overheerste ik haar volkomen. Maar toen het er in onze verhouding op aankwam liet ik het afweten en verzonk in de lethargie waarvan reminiscenties aanwezig zijn in het verhaal over de kinderen. Ik had Nora nooit verteld over mijn ouders. Soms had ik mij gedragen alsof ik was geboren uit het voorhoofd van een god. Van haar wist ik dat ze uit een kleinburgerlijk milieu kwam en dat haar opleiding mislukt was, omdat zij voor leren geen geduld opbracht. Dat was in de loop der jaren enorm veranderd, nu evenwel miste zij de discipline om problemen te systematiseren. Is zoiets trouwens mogelijk als het om je eigen leven gaat? Een paar weken per maand verdiende zij wat geld met kleine baantjes. Als zij een vriend had ging zij er van uit dat hij betaalde voor haar. Het was dus ook weer niet zo dat zij zich een bibliotheek had aangeschaft. Haar kennis had veel te danken aan de uitverkoop.

Toen ze voor de laatste keer mijn huis verliet, zei Nora:

‘Ik weet niet hoe ik het moet zeggen. Het was erg leuk samen. Ik zal je verschrikkelijk missen. Maar jij bent het die onze contacten oppervlakkig houdt.’

‘Zul je die oppervlakkigheid niet missen?’ vroeg ik.

‘Die zal ik het meeste missen,’ zei Nora.

‘We zouden erover kunnen praten hoe we de zaken gaan veranderen.’

Zij schudde het hoofd. Daar geloofde zij niet in. Misschien vond dit ongeloof een voedingsbodem in mijn manier van handelen: net als in het geval met die ansicht van mijn zusje. Een kaartje nemen, de bus in, meteen eropaf om de zaken eens flink te regelen, en daarna vervallen in een aarzeling die geen einde heeft. Wilde ik Nora wel? Of was het zo beter? Was mijn manier van aarzelen niet in de eerste plaats een teken van doordachtheid? Of had ik geen aandacht voor haar, wilde ik haar bijvoorbeeld alleen maar op tamelijk oppervlakkige manier overheersen? Op welke wijze moest ik haar benaderen om haar, wanneer zij ongedurig en in zichzelf gekeerd was, te troosten? Ik troostte haar wel,

maar ik sprak waarschijnlijk woorden die haar onzekerheid even susten. Een pleister op een niet geheel schoongemaakte wonde.

Ik had alle vrolijkheid van mijn ouders geërfd, maar daarbij ook hun ongeëvenaarde talent voor mislukking. Het besef, zoals uitgesproken in het verhaal, dat wij allemaal in hoog tempo aan het verouderen waren, kwam daar nog bovenop. Ik was nooit naar mijn zusje op zoek, maar naar Nora, en via Nora naar mijzelf, en via mijzelf naar het feest van mijn jeugd, om daar nog eenmaal door het duin te mogen lopen en te wachten tot die vrouw voorbijkwam, waarschijnlijk geheel in de war, ruzie met haar minnaar, snel even gepakt in het vochtige zand. Zo was het natuurlijk werkelijk gegaan. En op die vrouw stond ik te wachten. Onder mij doofden de lichten van het feest. De violiste pakte haar koffertje en liet de glimlach van haar gezicht druipen. Ik luisterde of ik achter mij gerucht hoorde. Ik was zo benieuwd naar haar gezicht. Ik zou naar haar toelopen en haar aanspreken, haar onthullen wie wij werkelijk waren. Daarna zou ik haar het duin af leiden, de tuin binnen, waar de laatste gasten de werkelijke contouren van hun feest in het opkomende daglicht begonnen te onderscheiden.

Ik zou haar niet langer alleen laten en haar geruststellen. Ter geruststelling van mijzelf.

Buitenleven

1

Ik gunde Anna haar succes. Het was haar niet komen aanwaaien. Tien jaar lang had ze de stof gespaard die zij er nu in een paar maanden tijds had uitgegooid. Het was jammer dat zij gedurende die incubatieperiode, waarin wij elkaar vaak hevig bestookten, nooit ook maar één keer had gezegd wat de werkelijke reden was dat zij niet eerder van mij wegging. Want dat gebeurde pas toen haar toneelstuk op uitbreken stond.

In de interviews waarmee bijna ieder blad kwam aanzetten, deed zij een beetje ironisch over haar succes. Dat stond misschien goed bij haar foto. Als ik naar dat portret keek en stoere woorden las over ‘de corrupte recensentenkliek’ en ‘als je er maar lekker uitziet’, dan voelde ik mij inwendig opnieuw woedend worden dat zij haar overwinning in haar eentje wenste te vieren. Zij was bijna veertig en het was natuurlijk maar de vraag of vrouwen zich op die leeftijd nog wel als ‘lekker’ kunnen afficheren. Ook daarmee schokte zij haar gehoor. Ik kende haar zo niet. En niemand voelde de behoefte haar over haar werkelijke gedachten op dat punt te ondervragen. Zo gaat dat met succesvolle vrouwen. Hun aanwezigheid is feitelijk genoeg. De aandacht van de journalisten is geworteld in de erotiek. Daarmee maken zij de vrouwen die zich onderscheiden tot de ergste slachtoffers van discriminatie.

Toch zou geen enkele man zich behoeven te schamen voor een stuk als *Buitenleven*. De dialogen ervan zijn soms verrassend amusant. Ik wist niet dat ik, tijdens mijn ruzies met de schrijfster, vaak zo komisch uit de hoek was gekomen. Of was dit haar beloning voor ons huwelijk, dat zij mij

liet profiteren van haar meesterhand?

Ik vond niet alles even goed. De afloop, waarbij de heldin enkele malen op haar echtgenoot schiet, zonder hem overigens te raken, stond toch wel ver af van onze eigen werkelijkheid, waarin Anna uiterlijk koel haar koffers had gepakt, waarna ik het huis verlaten had.

De recensenten hadden zo hun eigen interpretaties van die afloop. Zo las ik ergens dat de toeschouwer maar één ding hoopt, 'dat is dat die verrekte Bertrand aan zijn eind komt'. De werkelijkheid is voor hem veel vernietigender! Hij moet, na alles wat er gebeurd is, blijven leven met de gedachte dat de vrouw van wie hij eens gehouden heeft, hem thans in het hiernamaals wenst.

Misschien was dit toneelstuk Anna's moordaanslag op mij. Ondanks dat moet ik hier zeggen dat ik veel van haar gehouden heb en dat ik het nog steeds niet kan verkroppen dat ik niet meer bij haar ben. Ik hoopte dat ik onze verhouding beter kon leren begrijpen door een zorgvuldige analyse van haar stuk.

Ik besepte terdege dat ik mij in een uitzonderlijke situatie bevond als model voor de hoofdpersoon in een toneelstuk. Wat dat betreft kon ik mij meten met Marilyn Monroe! In werkelijkheid was ik gewoon de ene helft van een in elkaar gestorte verhouding. Het beeldverslag van de aardbeving die de uiteindelijke scheiding had veroorzaakt, maakte iedere avond ergens in de provincie een zaal vol volwassen mensen aan het lachen. Omdat het stuk nog niet in druk verschenen was, ging ik geregeld kijken. Daarbij kostte het mij af en toe moeite om niet Paul Swertvanger, de acteur die mij speelde, te belonen met een open doekje. Ik bewonderde hem om het enthousiasme waarmee hij zelfs op de meest ontheemde plaatsen zijn rol speelde. Dan had ik tijdens mijn huwelijk met Anna heel wat meer geschmierd. Ik wist niet in hoeverre Swertvanger ervan op de hoogte was dat hij Anna's voormalige echtgenoot speelde. En wat zou het hem kunnen schelen. Misschien door die geheimzinnige ver-

bondenheid tussen ons, wist hij mij iedere voorstelling opnieuw mee te nemen naar dat gebied aan de andere, duistere kant van de muur die ik uit zelfbescherming tijdens mijn huwelijk met Anna om mij heen had opgetrokken.

Daar zat ik, met zweet op mijn rug.

2

Tijdens het eerste bedrijf van *Buitenleven* maken wij kennis met de antiquair Bertrand Duisterhof, die zojuist een zeventiende-eeuwse meester op de kop heeft getikt, zonder dat de verkoper zich bewust was van de waarde. Van de winst die de Van Goyen hem zal opbrengen, kan hij zich het weekendhuis aanschaffen waarnaar hij en zijn vrouw al enige tijd op zoek zijn. Op het ogenblik dat deze jarenlang gekoesterde wens zonder onaangename transacties met levensverzekeringen en hypotheek gerealiseerd kan worden, begint hij te aarzelen. Duisterhof begeeft zich in bespiegelingen over de verhouding tussen buitenrust en rente. Kan hij eigenlijk niet beter aandelen in een Amerikaanse multinational kopen?

Bovendien: moet hij nou echt elke week gedurende twee dagen alleen tegen zijn vrouw aankijken? Zullen de irritaties van de huwelijkse eenzaamheid het verrukkelijke geuren van de fruitbloesems en het vriendelijke gekabbel van de rivier langs hun huis niet spoedig teniet doen?

De antiquair begint over zijn vrouw na te denken en probeert erachter te komen in hoeverre haar lyrische ontboezemingen over het buitenleven berusten op een simpel verlangen naar meer status.

Tot zover is er sprake van niet meer dan een milde en zelfs wat kluchtige satire. Julia, Duisterhofs vrouw, bezorgt het bedrijf zijn bittere kantjes. Het wordt zonneklaar dat zij de beslotenheid van een verblijf op het land broodnodig heeft, vanuit de behoefte aan simpel en vooral ongestoord contact met haar man. Julia lijdt aan het onvermogen op eigen houtje haar leven zinvol te maken. Waarom zou zij ook? Zij is toch niet voor niets getrouwd? Het probleem is dat zij wel

een man heeft en toch geen. Dat zij elkaar voorbijleven. Uitgekeken zijn op elkaar. Zich tegenover elkaars problemen hebben verschanst. Emotioneel verslonsd zijn binnen hun verhouding. En juist dat wil die schat van een Julia veranderen tussen de ontluikende peertjes. In haar Amsterdamse huis, waar haar man zijn collectie tentoonstelt en waar voortdurend mensen in- en uitlopen, lukt het haar niet een dermate verlokkelijke wereld te creëren dat haar man er zonder angst voor zijn hachje binnen kan stappen.

Het bedrijf eindigt met de verkoop van de Van Goyen.

3

Terwijl ik de wrange clausen van Julia's eenzaamheid over mij heen liet gaan, was er maar één geringe vreugde in mij: schrijven was kennelijk ook de oplossing niet. Anna kon ongestraft haar visie geven op ons huwelijk, maar het resultaat was dat er een paar nieuwe monsters waren bijgekomen, die in haar hoofd rondspookten en bepaald niet verdwenen na afloop van hun artistieke missie.

Hoe zat het werkelijk met dat buitenhuis?

Twee jaar geleden sloeg ik op gelukkige wijze een grote slag in de effectenhandel waarin ik sinds mijn achttiende jaar als zelfstandige mijn brood verdien. De opwinding bij het zien van een zo groot tegoedsaldo leidde bij ons beiden tot korte maar hevige visioenen van wandelingen in de Ardennen, terwijl in onze bungalow de koffiemachine gezellig stond te pruttelen.

‘Zou het niet wat stil zijn, zo lang met z'n tweeën?’ opperde Anna na de eerste opwelling van euforie.

‘Maar natuurlijk!’ riep ik lachend. ‘We zijn al uitgepraat als we van huis vertrekken.’

Ik omhelsde haar.

‘Misschien is het er toch wel leuk,’ zei Anna peinzend. ‘Waarom zouden die heuvels uitgerekend afkomen op mij?’

Wij kochten een huis in de buurt van Bouillon en brachten er een regenachtige en wat mij betreft door alcoholgebruik mistige paasweek door. In de volstreekte afzondering

gebeurde er met Anna waarvoor zij mij een paar keer had gewaarschuwd: de stilte greep haar bij de keel. Het paasdiner werd een mislukking. Ze draaide een paar blikken open en deelde botweg mee dat zij in deze omgeving geen behoefte had aan allure. Misschien voelde ze zich een soort holemens. Maar bij nader inzien denk ik dat vooral het idee dat niemand kon opbellen of plotseling aankomen, haar dwars zat.

Ik zei dat ik dat juist romantisch vond.

‘Rot op jij met je romantiek,’ zei Anna.

Zij hield een kort exposé over de armoede in deze wereld, waarin enkele mij reeds bekende feiten nog eens op een rij werden gezet. Het leek of zij mij de extravagantie om stilte te verbinden met comfort kwalijk nam. Bokkig zaten wij tegenover elkaar in onze naar verf ruikende droom. 's Avonds luisterden wij naar de regen die, alsof we in een hoorspel zaten, tegen de ramen sloeg. Zij zag er aardig uit in haar van Sinterklaas gekregen nachtjapon. Ook dat viel mij op. Allemaal voordelen. Ik ging naast haar zitten en streekte haar.

‘Begin je nou alweer?’ zei Anna mat.

En dus begon ik deze keer maar niet.

Als gevolg van het meningsverschil voortkomend uit haar gebrek aan opwinding, bracht Anna de nacht door op de zitbank in de huiskamer. Welnu, die mocht er zijn. Met onverminderde kracht sloeg de regen tegen de ruiten. Wie heel stil was hoorde de wind kreunen door de dakspanten. Anna was heel stil.

In het tweepersoonsbed overdacht ik inmiddels ons leven. Ik ontmoette Anna toen zij achtentwintig was en studeerde. Zij woonde op een kamertje achter de keuken van haar hospita, die zo goed op haar kon passen. Behalve een bed stonden er boeken in het vertrek. Zij was veel ernstiger dan de meisjes die ik voor haar had gekend, en ook veel opwindender. Daarbij bezat zij een niet geringe terughoudendheid. Het viel mij op dat zij zich goed verzorgde en met smaak gekleed ging. Het was heel opvallend dat zij zich met een dergelijk uiterlijk nooit overgaf aan frivoliteiten. Maar

ook zelf was ik allesbehalve een feestelijk type. Ik denk dat zij dat indertijd in mij waardeerde. Waarom was het fout gegaan tussen ons, nadat ik zoveel moeite had moeten doen om haar te krijgen?

De volgende dag maakte zij mij verwijten over kleine onvolkomenheden die zij in de bungalow had ontdekt.

‘Noem je dat waar voor je geld!’ schreeuwde zij na enig heen en weer gepraat. Een half uur later forceerde ik een catastrofe door haar keuken te bevuilen met mijn voetafdruk.

Die middag gaf Anna het huis een grote beurt, terwijl de kaarsen die we hadden meegebracht er haast om smeekten te worden ontstoken. Om Anna te ontlopen zocht ik steeds een andere verblijfplaats. Tegen vijven bevond ik mij boven op het aanrecht en neuriede wat voor mij uit. Dit was het beste buitenhuis dat ik ooit gezien had. Ik had de gerieflijkste meubels gekocht die binnen mijn ruime budget te koop waren. Toch ademde de inrichting, net als de omgeving, eenvoud uit. Waarom raakten wij dan niet onder de bekoring van deze bekroning van mijn leven, met als gevolg een warme vloedgolf van aanrakingen en verzoenende gesprekken? Moest juist deze in de volwassenheid gerealiseerde kinderdroom ons doen beseffen waar wij werkelijk voor stonden? Kon het paradijs er dan zelfs niet een ogenblik uitzien zoals het ons op bidprentjes getoond was?

Als ik kon schilderen zou ik de hel voorstellen als de vervulling van luilekkerland, met aan de horizon een grote spiegel waarin de hemel zich toont als de weerkaatsing van diezelfde hel, maar met een andere belichting.

Het was wel een verdomde rotstreek om mij op het toneel te zetten als degene die ervoor zorgt dat de bungalow op een mislukking uitloopt!

Wanneer de antiquair en zijn vrouw in het tweede bedrijf hun nieuwe bezit gaan inwijden, nodigt de man een bevriend echtpaar uit hen te vergezellen. De vrouw wil dit liever niet. Zij ziet de kans tot het scheppen van een nieuwe in-

timeit daarmee verloren gaan. Om de zaken als het ware nog meer op de spits te drijven, begint Duisterhof op het haardkleed een korte maar hevige verhouding met de vrouw van zijn vriend. Deze is een wilde schoonheid, die hem buiten zichzelf van opwinding weet te brengen. Duisterhof, van wie wij op dat moment al weten dat hij zwijgend en in zichzelf gekeerd bemint, raakt in extase en laat dit luidruchtig blijken. Hij gaat zo op in de vriendin, dat hij vergeet dat het koud is en dat hij bij vertrek de boel goed moet vergrendelen en dat hij de verzekering moet verhogen en zijn voeten vegen en zijn broek in de gaten houden als de open haard brandt en zijn vrouw juist binnenkomt, hen betrapt en de broek aan het verterende vuur prijsgeeft.

Wat betekende dit? Waarom had zij zoveel zaken omgekeerd en toevoegingen gemaakt die ik niet thuis kon brengen? Wilde zij mij onze verhouding van de andere kant laten bekijken, om mij op het spoor te brengen waar zij zelf al zoveel jaren verdwaald rondliep? Helaas zag ik geen reden te erkennen dat haar stuk de verborgen werkelijkheid tekende van ons huwelijk, een vergiet dat nu eens flink werd doorgespoeld, waarna de drab bleef liggen.

Anna liet zich niet uit over de herkomst van de boze droom die haar publiek op sommige momenten liet huilen van het lachen. Zij sprak eenmaal vol tederheid over haar leven met mij. Ik was een 'lieve man', ik had haar 'leren lopen'. De krantelezers vernamen hoe ze mij ontmoet had in de foyer van een bioscoop, waar een van die verschrikkelijke Italiaanse draken ging die wij vroeger allemaal voor kunst versleten. Of misschien was dat juist kunst. Ze maakte kennelijk met haar verhaal zoveel indruk dat de journalist verzuimde haar te vragen waarom zij deze idylle had verbroken. Ze mijmerde wat over 'lange wegen die je voor je hebt' en die later zoveel korter zijn geworden. Allicht. Ze zei: 'De bermten liggen vol gedenktekens.' Zo ging ze de toekomst binnen over haar strikt persoonlijke Via Appia.

4

Julia, de antiquairsvrouw, was de enige die geen vermakelijke tics had meegekregen van haar gagwriter. Zij was een moedig slachtoffer van mannelijke willekeur. Wat deed zij haar best om iets te maken uit hun modieuze droom. Een werkelijk oord van geborgenheid, waar hartelijke gesprekken met haar man en vrienden gevoerd konden worden en de boosheid van de wereld even halt hield. Waar zij de verbondenheid met de natuur aan den lijve kon ervaren. Waar het kraken van het houtwerk signalen doorgaf over het leven op aarde buiten de benauwdheid van de menselijke samenleving. Waar het open vuur ieder moment nieuwe vormen aannam, om hun te leren dat het leven niet zinloos was doordat de mens bepaalde veranderingen zelf kon sturen.

De toeschouwers kwamen vanzelfsprekend tot de conclusie dat Julia schimmen najaagde, maar die waren op zichzelf heel sympathiek. Je zou er als het ware zelf naar willen streven als je het al niet zo druk had met iets anders.

Vandaar dat ook Julia bijdroeg aan de algehele vrolijkheid.

Swertvanger zette de rol van Duisterhof gedreven en vaak komisch neer, zonder dat hij de antiquair belachelijk maakte. Vooral in de scène waar hij door zijn vrouw betrapt wordt op het haardkleed, wist hij de rol van domme August te ontlopen. Hij staat daar weliswaar in zijn blote kont op het toneel, maar hij draait zich niet naar het publiek toe, hoewel de hele zaal dat hoopt. Zo houdt hij de spanning erin! Hij loopt weg in zijn gekwelde trots. Maar zijn minnares ontkomt er niet aan de toeschouwers mee te laten denken over aard en omvang van haar bekoorlijkheden. Misschien had Anna dit wel andersom gewild, maar de regisseur had het met vaste hand zo geregeld en zo behoedt hij zijn protagonist voor een afgang. Duisterhof blijft met zijn berekenende en ook weifelende kantjes steeds even voor de grens. Natuurlijk raakt hij beladen met schuld. De antiquair is schuldig aan het slechte weer, schuldig aan de stemming

waarin zijn vrouw verkeerde toen hij de koop van het huis wilde uitstellen. Hij is schuldig aan het ontbreken van een blikopener en schuldig aan gebutste blikjes, als hij die met zijn zakmes te lijf moet. Het effect is dat dit alles werkelijk aan hem blijft hangen, als de geur van mest.

Hoewel Anna's succes mij, merkwaardig genoeg, op sommige momenten met trots vervulde, overheerste mijn geschoktheid. Het zat mij vooral dwars dat zij zich, eenmaal buiten mijn invloedssfeer, op een verbazingwekkende manier manifesteerde. Ik had haar nooit met pen en papier in de weer gezien. Nu moest ik uit de krant vernemen dat zij al veel eerder schreef, er dagboeken op na hield, en een schrift met 'algemene aantekeningen'. Dat zou ik weleens willen zien. Ik was er bijna zeker van dat dit verhaal berustte op grootsprekerij. Maar toen ik daarover nadacht begon ik te twijfelen. Wat wist ik erover? Ik had misschien wat al te gemakkelijk de neiging om te doen alsof haar opvatting van werkelijkheid er niet toe deed. Onmiddellijk daarna deed zich de gedachte aan mij voor dat misschien Anna achter mijn rug om met een minnaar had gerotzoooid in de warmte van de oliestook. Wat kon ik er nog aan veranderen? Zij trad niet alleen buiten mijn bescherming, maar zette mij ook gevaarlijk op de tocht. Alles wat ik nooit geweten had, kwam nu tot mij in vermoedens. Had zij mij gebruikt totdat ik niet meer nodig was? Toen we elkaar pas kenden wilde zij soms niet de deur uit, verzon zij uitvluchten om niet naar college te hoeven gaan. Maar ik sleurde haar het huis uit, bracht haar in het volle daglicht, relativeerde haar ernst, haar neigingen zichzelf te kwalificeren als nietswaardig. Ik zette altijd door. Ik had besloten dat doorzetten hoe dan ook tot verbeteringen leidt. Dat het allemaal een kwestie was van doordrukken, je kop in de wind gooien en hardheid.

Wilde zij die hardheid wel?

Haatte zij mij juist omdat ik haar paardemiddelen voorschreef ter genezing van haar ziekelijke neiging in het klein te leven, tussen een paar wanden met boeken, zonder dat de

inhoud van die boeken werd verbonden met de waarheid van haar eigen leven?

Ik hield veel van Anna. De eerste keren dat ik haar beminde liepen uit op een mislukking. Fanatiek deed zij haar best mij te behagen. Ze was van plan het met mij te proberen, om god weet welke reden. Bij proberen is het ook gebeven, en de enige die het niet zag was ik. Ik was niet in staat door de vernislaag die ik zelf had opgebracht de oorspronkelijke matheid van de voorstelling te zien.

Niet lang na de mislukking van ons buitenhuis in de Ardennen pakte zij haar koffers. Veertien maanden later ging haar eerste werkstuk in première. Dit bracht behalve haar ook de vertolker van de mannelijke hoofdrol op de pagina's met nieuws dat niet bestaat voordat het is verzonnen.

5

Swertvanger had tot zijn dertigste in Gent gewoond. Vanaf zijn achttiende vertolkte hij rollen bij het Nederlands Toneel, dat hem na zo'n jaar of twaalf de strot uitkwam. Via een rol in een tv-serie verwierf hij zich een plaats bij een Amsterdamse groep en vanaf dat moment speelde hij de jeune premier met een licht Vlaams accent, dat door vele vrouwelijke abonneenthouders als erotisch werd ervaren. Toen hem de hoofdrol in Anna's stuk werd toebedeeld, was hij alweer over het hoogtepunt van zijn faam heen. Zijn ogen waren uitgesmact en zijn accent kenden ze nu ook wel. De rol in *Buitenleven* kreeg hij alleen omdat het een debuut was waarvan weinig succes werd verwacht. Toen het echter storm liep bij de kassa's, werd Swertvanger ontvangen als een creator van karakters, hetgeen des te meer opviel omdat de liefde die hij voorheen vertolkte karakterloos was. Hij had het niet gemakkelijk. Zo was zijn personage in de veertig en hijzelf pas vijfendertig. Daarnaast moest hij er even aan wennen dat de bewondering naar hem, maar de sympathie tijdens het stuk naar zijn tegenspeelster ging.

Na vijftien voorstellingen in de steden werd geregeld de provincie aangedaan. Deze tochten naar het duister brach-

ten de groep soms in een desolate sfeer. Het leek erop alsof zij zich in precies hetzelfde gebied bevonden als waarin de rampen in het landleven van de Duisterhofs zich voltrokken. Buiten het toneel ontbrak ook al de vrolijke ontspannen sfeer van de hoofdstedelijke kantines. In plaats daarvan waren er met onverstaanbaar dialect doorschoten ruimtes, waar de werkelijkheid samenviel met de rol.

Op een avond midden in december vervoegde zich een meisje tijdens de pauze in Swertvangers kleedkamer. Zij zag er enigszins slordig uit, maar zij verontschuldigde zich bijna verlegen voor het feit dat ze hem stoorde.

‘Waarom stoor je me dan?’ vroeg de acteur, terwijl zijn aandacht werd getrokken door een scheurtje in haar spijkerbroek ter hoogte van haar heup.

Op deze vraag bleef zij het antwoord schuldig.

‘Ik zou graag met je willen praten,’ zei ze, nadat hij haar had aangespoord te zeggen waarvoor zij gekomen was.

‘Lieten ze je zo maar door?’ vroeg hij.

‘O ja, er was niemand,’ antwoordde het meisje.

Hij probeerde haar leeftijd te schatten, overwoog te vragen of zij van een schoolblad kwam.

‘Wil je me soms interviewen?’ vroeg hij vriendelijk.

‘Ik vraag het alleen voor mezelf,’ zei het meisje.

Vrouwen hadden het nooit moeilijk bij Swertvanger. Tenminste niet in het begin. Hij vroeg hoe zij heette.

‘Titia van der Heyden,’ antwoordde zij.

Hij verzocht haar te gaan zitten, maar zij aarzelde.

‘Ik wou je vragen of je na afloop tijd voor me had.’

‘Dat ligt eraan,’ zei Swertvanger.

‘Heb je geen zin om met mij mee naar huis te gaan?’

‘En niet met de bus mee!?’ riep Swertvanger, enigszins ontsteld. Hij voelde zich niet prettig 's nachts in de provincie. Daarnaast kende hij de verhalen over dit soort buitenkansen uit het hoofd. Maar toen hij haar nog eens bekeek, kreeg hij de plotselinge behoefte zich te laten gaan. Hij dacht eraan hoe in zijn woning niemand op hem wachtte. Dit beeld vervulde hem meestal met plezierige gedachten.

Nu kwam het hem onzinnig voor. Een restant van vroegere roekeloosheid stak de kop in hem op en deed hem met onverhoedse hevigheid verlangen naar haar lichaam, waartegen hij zich terug kon wanen in de lichte wereld van verwachtingsvolle avonturen.

‘Kom straks maar naar me toe,’ zei hij, toen de bel voor de eerste keer zoemde. ‘Ik wil erover nadenken.’

In het laatste bedrijf, na de pauze, deed Swertvanger zijn best alles uit zichzelf te halen. De spanning die hij voelde trok de ondergang van Duisterhof buiten de opgewonden vrolijkheid van het avondje uit.

In dit laatste bedrijf wordt de antiquair geen enkele rust meer gegund. Zo blijkt de Van Goyen een vervalsing. Afgezien van de financiële complicaties die deze ontmaskering met zich meebrengt, wordt aan zijn geloofwaardigheid als vakman een slag toegebracht. Als het ware een dubbel demasqué. Zijn internationaal vermaarde kennis wordt tot in gezinsweekbladen toe ernstig betwijfeld. Hij moet het buitenhuis verkopen, hetgeen tot een definitieve verwijdering leidt met zijn vrouw. Duisterhof raakt volkomen geïsoleerd en moet ten slotte een aanslag op zijn leven dulden, die hem ertoe drijft zich van de wereld af te sluiten. Als hij aan het eind van het stuk zichzelf definieert als een geslagen man ‘wiens innerlijke pijn alleen de aasgieren van psychiaters zal verblijden’, krijgt hij van het publiek een schop na in de vorm van een staande ovatie. Wat dat betreft was de werkelijkheid alweer een stuk stiller: het geldverdiene ging ongestoord door.

Er waren ook mensen die de afgang van de antiquair minder extatisch vrolijk ondergingen. Hier en daar schreef een recensent over een ‘zedenkomedie waarin de duistere zieleroerselen van de moderne mens op pijnlijke wijze worden blootgelegd’. De lullige ruzies tussen Duisterhof en Julia lijken zozeer op wat overal iedere dag gebeurt, dat de confrontatie feitelijk alleen kan leiden tot de slappe lach. Maar ook daar komt een eind aan. Voor sommigen althans. En wat dan?

Die avond, op weg naar zijn kleedkamer, voelde Swertvanger zich leeggespeeld. Tussen de coulissen, waar het tochtig was en stil, voelde hij zich geconfronteerd met zichzelf, de man die hij in werkelijkheid was en die oprecht van plan was de warme bus te laten vertrekken om zich te laten meetroonen door een meisje van twintig. Onwillekeurig hoopte hij dat ze zich niet had rotgelachen, dat ze ontroerd was geraakt door zijn spel, dat ze hem niet alleen maar zou prijzen voor de effecten die de oppervlakte van zijn spel raakten en meer niet. Maar misschien was er niet zoveel meer dan deze buitenkant.

Zijn collega's probeerden hem te overreden met hen mee terug te gaan. Met verve schilderden zij de hun bekende verhalen over toneelspelers die ergens hun jas hadden laten hangen. Was het de actrice M. niet eenmaal overkomen dat zij te midden van een bloemenzee werd meegevoerd naar een soiree te harer ere? Toen de actrice, moe maar gelukkig dat haar Kunst ook volksharten in de provincie sneller deed kloppen, de zaal betrad waar haar bewonderaars zich hadden opgesteld, bevond zij zich geheel alleen in een spaarzaam verlichte spiegelzaal, waar de wanden uitsluitend haar ijdelheid weerkaatsten.

Zulk soort voorvallen waren er legio. Maar tegen de opwinding, die voor een deel buiten het meisje om ging, legde het brooddronken gedrag van zijn collega's in de bus het gemakkelijk af.

Nadat hij zich had afgeschminkt klopte Titia op de deur van zijn kleedkamer. Ze kwam op haar tenen binnen en zei hoezeer ze had genoten van het stuk.

‘Pas toen ze op je schoot begreep ik dat je haar nog altijd nodig had,’ zei ze. ‘Gek hè, schieten betekent onherroepelijk het einde.’

Hij keerde zich naar haar om en bekeek haar aandachtig. Ze glimlachte naar hem, en hij vond zijn bestudeerde manier van aandacht schenken schaamteloos. Hij stond op, klapte zijn koffer dicht en legde zijn arm om haar schouder.

Toen zij zich in de gure avondwind hadden losgemaakt uit de reikwijdte van het licht dat nog uit alle ramen van de kleine schouwburg kwam, leek het alsof zij hem meenam naar een stadsdeel waar een avondklok was ingesteld. Plotseling twijfelde hij of hij dit door moest zetten. Het zou niet de eerste keer zijn dat hij zich had klemgezet via een opwelling. Achter hem, maar onzichtbaar, slenterden zijn collega's naar de bus en begonnen aan hun quasi grappige bespiegelingen over hem.

‘Je zal hier je hele leven moeten wonen,’ zei Titia verontschuldigend.

Swertvanger knikte vaag. Deze afbraak trok hem wel aan. Maar toch antwoordde hij dat dit een negorij was en dat het brengen van cultuur geen licht zou laten gloren. Dat de stemmen van acteurs versmoorden in de grote wattendecken die onzichtbaar over deze laatste rustplaats was gelegd. Hij meende het niet erg. Liet zich gemakzuchtig meeslepen door het beeld waarin hij zijn gedachte had verpakt. Zij legde een hand tegen zijn arm. Hij keek haar van opzij aan en voelde haar warmte door de stof van zijn jas.

‘Lief van je dat je met me meegaat,’ zei Titia.

‘We zijn er nog niet,’ antwoordde Swertvanger.

Haar kamer bevond zich in het achterhuis van een oud maar keurig onderhouden pand, in een van de smalle zijstraten die uitkwamen op de hoofdstraat. Terwijl zij de oliekachel hoger zette, ging hij vrijwel automatisch op haar bed zitten, maar onmiddellijk bedacht hij zich en zette zich op een statige en uiterst ongemakkelijke stoel aan een tafel die tegen de muur was geplaatst.

Zij vroeg of hij koffie wilde.

Hij keek naar haar, terwijl zij water opzette en zorgvuldig een aantal afgestreken maatlepels in een snelfilter deed. Hij vroeg zich af of hij iets over haar gescheurde spijkerbroek kon zeggen, om de erotische afdeling van de avond te openen, maar hij besloot nog te wachten omdat hij met zijn opmerkingen misschien een ongeschreven code zou doorbre-

ken, waarin gesprekken over kleren en slijtage een burgerlijk trekje vormden, waarmee hij zich zou diskwalificeren. Vanuit die gedachte werd hij nogmaals met haar jeugd geconfronteerd en met de afstand die hen scheidde. Hij dacht aan zijn eigen elegant ingerichte appartement en aan de espressomachine die zijn keuken sierde. Ook serveerde hij zijn gasten koffie uit een Bretons aardewerk kannetje, in plaats van uit een gebutst blikje. Hij vroeg zich af waarom hij haar niet had uitgenodigd mee te gaan naar Amsterdam.

Nadat hij van de sterke, smakelijke koffie had geproefd, bedacht hij een manier om het gesprek op gang te brengen in een richting waar hij uit de voeten kon.

‘Je hebt een goeie stem,’ zei hij. ‘Heel wat actrices zouden willen dat ze zo klonken.’

‘Dat meen je toch niet,’ zei ze op een toon dat hij niet precies wist op welke manier ze dit antwoord bedoelde.

Swertvanger probeerde een zorgvuldig bijgeschaafde overtuigingskracht te leggen in de verzekering dat hij bij dit soort dingen nooit overdreef. Tijdens de uitvoering van dit nummer keek zij hem aan en glimlachte, waardoor zijn retoriek verzandde. In het plotselinge zwijgen voelde hij zich veilig. Het was alsof de last zich te bewijzen van hem afviel, maar in plaats daarvan werd hij bevangen door een twijfel die het meisje tegenover hem voor het eerst menselijke trekken verschaftte. Hij volgde haar bewegingen en probeerde zijn verblijf bij haar te rechtvaardigen door zich voor te stellen dat zij de absolute tegenpool was van zijn vrouw, die hij na zes jaar huwelijk had verlaten. Onmiddellijk daarop begreep hij dat dit niet hielp en dat hij gewoon niet wist waarom hij twijfelde aan deze onderneming waarin hij zich uit vrije wil had begeven. Of volgde hij haar feitelijk dwangmatig?

Swertvanger dacht erover na waarin zijn vriendinnen verschillen hadden vertoond met zijn vrouw. Welke genietingen hadden ze hem aangedragen die hij, misschien wat verveeld, in hun armen onderging? Dacht hij niet iedere keer wanneer hij een stapje opzij maakte: alles is beter? Alles

was beter! Maar in wat voor wereld? De meisjes die hij tegenkwam plachten hem te gebruiken in plaats dat ze hem iets konden geven. Hij was een conducteur op weg naar hun volwassenheid. Van vriendschap of gelijkheid was geen sprake. Hij zat altijd naar zichzelf te kijken. Zij trokken hem aan en keerden na verloop van korte tijd hun andere pool naar hem toe. Onschuldige spelletjes, charmant begonnen, leverden bij de afwikkeling uitsluitend verliezers op. Steeds toonden zij hem de kaart van het beloofde land, maar altijd brachten ze hem naar de tweesprong waar de weg die zij hem wezen met een kleine omtrekkende beweging terugvoerde naar huis.

Swertvanger dacht aan zijn huis en aan zijn zoontje. Hij dacht aan zijn vriendinnen. Aan Nellie, die zelfs na een blijspel snikkend uit de bioscoop kwam. Ook keerde Eefje terug in zijn herinnering, op het moment dat zij vertelde hoezeer zij naar een kind verlangde van een 'veel oudere man'. Het was niet erg dat zij hem opzochten in dromen of wanneer hij toneelspeelde, maar stuk voor stuk herinnerden hun gezichten hem aan tederheden die de pijnlijke beperktheid van hun aller arsenaal hadden ontsluitend.

'Je bent zeker wel moe na zo'n voorstelling,' zei Titia.

Zij had haar benen onder zich gevouwen en wachtte belangstellend tot hij het hoofd schudde en glimlachte.

'Geef je ook weleens lessen?'

'Lessen?' vroeg hij. 'Aan wie?'

'Aan zogenaamde talenten,' zei ze.

'Zoals jij?'

'O nee,' zei Titia. 'Je denkt toch niet dat ik je voor mijn karretje wou spannen.'

'Wou je lessen?' vroeg hij vriendelijk.

'Als ze betaalbaar zijn,' zei Titia.

Swertvanger deed zijn mond open om haar zijn diensten aan te bieden. Maar alweer aarzelde hij. Uit haar afwachtende houding meende hij af te kunnen leiden dat zij wilde zien hoe hij zich eruit redde, zich inspande om haar een carrière voor te spiegelen die hij hoogst persoonlijk begeleidde.

Daarna zou zij misschien antwoorden dat zij op valse beloften niet inging. Hij wist het niet. Hij wist niet waarom ze hem had meegevraagd, hem opzadelde met zichzelf, zonder dat zij aanstalten maakte aardig tegen hem te zijn, in ruil voor aandacht hem haar lieflijkheid te schenken, voor zolang deze suggestie standhield. Zij gedroeg zich geheimzinnig afstandelijk. Zij praatte niet over haar ouders, de broertjes met wie zij ruzie had, de belemmeringen van haar jeugd, haar nijvere ambitie de wereld te bestormen, ‘als jij me dan een beetje helpt’, ‘misschien kunnen we samen’, tijdens welke monologen hij allang bezig zou zijn neurotisch haar kledingstukken te verwijderen, een standaardrepertoire te repeteren over ‘lieve sproeten’, ‘heuveltjes en dalen’, ‘toen ik nog een kind was gingen wij met nieuwjaar naar de Brink, met donderbussen en fakkels’. Hoe langer hij in Titia's nabijheid was, hoe meer dit soort kunstnijverheid hem ontschoot en daarmee de weg die hij kende. Het was pas kwart voor twaalf. De eerste bus ging niet eerder dan een uur of zeven. Die verdomde rotmeid was toch niet van plan hem hier de godganse nacht te blijven aanstaren?

‘Zag je me vanavond voor de eerste keer?’ vroeg Swertvanger.

‘Ik ken je van de televisie,’ zei ze, nogal onverschillig.

‘Dan kreeg je wel een mooie indruk van me!’ zei Swertvanger.

‘Ik vond de stukken niet zo goed,’ antwoordde zij.

Hij haalde zijn schouders op en glimlachte met enige moeite. Hij wist niet wanneer hij kwaad zou worden. Of zij hem bewust zat te sarren. Hij kwam er niet achter of zij zich een houding aanmat of dat zij werkelijk niets gemeen had met de wereld van zijn vrijages. Wat was er met haar aan de hand? Hij voelde zich ongemakkelijk. Maar hij begreep dat hij niet zo kon blijven zitten. Daarom stond hij moeizaam op en zette zich naast haar op de rand van haar stoel.

‘Ik ben bang dat ik je teleurstel,’ zei hij zacht.

Zij keek naar hem op en schudde het hoofd.

‘Ik weet niets van je,’ zei Swertvanger. ‘Vertel me iets over jezelf.’

Daarna probeerde hij naar haar te luisteren. Zij begon opeens gedetailleerd te vertellen wie zij was. Maar degene die uit brokstukken naar voren kwam was het meisje dat ze misschien eens was geweest, bloemetjes plukkend met haar moeder langs het water, opgesloten op een slaapzaal met een non als wacht. Een zoete geur van wierook, vriendjes, onbenulligheden. Scholen die werden ingewisseld voor een volgende. Vage gevoelens van onbehagen en ambities die leken te drijven op een brede stroom van kinderdromen. Af en toe schoot zij beschuldigend uit en wenste een der schimmen uit haar jeugd met grote woede het moeras in. Waarom eigenlijk? Ze woonde hier op kamers en had zelfs een baan als chemisch laborante, maar ze was kort geleden wegens overtolligheid ontslagen en wilde nu ‘iets anders’ doen.

Terwijl zij haar petites histoires spuide, ontdekte Swertvanger dat een zekere vertedering bij hem de kop opstak. Zij stond zo ver van hem. Zij zat in feite veilig midden in haar kleine imaginaire slagveld en verzette geestdriftig de soldaatjes, hen aansporend elkaar te bekampen. Zij leek daarin opeens toch op zijn vrouw. Zij spon een netwerk waarin hij bereid was zich te begeven. Maar juist op dat punt stokte er iets, reageerde zij niet op de streling over haar hoofd, alsof zij aan praten genoeg had.

Op het punt waarop haar verhalen een kale, witte vlakte leken te bereiken, informeerde zij met veel meer intonatie in haar stem naar zijn verhouding ten opzichte van het stuk dat hij speelde. Zij wilde weten of de rol hem raakte, en of hij die antiquair in werkelijkheid had kunnen zijn.

Swertvanger sloot zijn ogen en stelde zich voor hoe vaak een dergelijke vraag hem gesteld was, maar toen hij ze weer opende, zag hij dat ze haar gezicht naar hem had toegewend en ingespannen op een antwoord wachtte.

‘Ik vond het aardig van je,’ zei ze, ‘dat je die belachelijke man niet kapotspeelde. Ik moest trouwens ook niet om hem lachen. Dat vind je toch niet raar?’

‘Wat dacht je dan?’ zei Swertvanger, met een kribbigheid die hij niet voor zich wist te houden.

Dit antwoord bracht haar uit balans. Aarzelend vroeg zij hem wat hij van haar verwachtte. Ze zei dat ze hem misschien wel verveeld had, en dat ze hem niet wilde kwetsen. Terwijl hij een bits antwoord formuleerde, ontdekte hij dat hij zo ver niet wilde gaan. En op een geheel andere manier dan zoëven kreeg hij het gevoel dat hij haar moest bereiken, of misschien wel beschermen, openbreken als een oester: tegenstrijdigheden waar hij geen oplossing voor wist.

Hij verlangde naar een borrel, zocht naar een methode om zijn emoties de vrije loop te kunnen laten gaan. Wist hij maar een weg om haar van de verlangens binnen zijn pantsering te verwittigen, zonder de indruk bij haar te wekken die hij nu voor alles wenste te vermijden: een loopse hond, kwispelstaartend achter de eerste de beste teef aan. Ook bij hem klopte iets niet. Hij was vergeten welk soort voor hem klaarlag en wie er liever met hem wilden praten.

Swervanger voelde zich belachelijk. Hij vroeg zich af wat er zou gebeuren als zijn vrouw hem zo zag zitten. In een soort studentenkamer, verwickeld in problemen waar hij veel te oud voor was. Wat wilde hij? Toch niet die verschrikkelijke tijd opnieuw beleven? Met kleine meisjes debatteren over hun futiele problemen. Moest hij de acteur uithangen of zich een houding aanmeten van gedreven wereldhervormer, die het liefst zijn eigen teksten schreef ter verheffing van de underdog? Hij kon niet schrijven. En hij dacht zelden in abstracties als 'de wereld'. Hij had het al moeilijk genoeg met de mensen om hem heen, de alimentatie, de herinneringen, de telefoongesprekken met zijn zoontje, soms overstemd door geruis.

'Ik zou graag ergens willen slapen,' zei hij. 'Ik moet morgenochtend repeteren.'

Toen hij dit gezegd had, stond zij op en kwam naast hem staan, vlijde zich tegen hem aan en kustte hem op zijn wang. Hij aarzelde. Hij was niet opgelucht door de ontknoping. Maar toen hij zijn hand in haar hals legde en de warmte voelde van haar huid, brokkelden de misverstanden die tussen hen waren gerezen langzamerhand af en de stem van

zijn herinnering vervaagde in de ijle lucht waarin hij zich leek te bevinden.

‘Ik stond daar opeens in je kleedkamer,’ zei Titia. ‘En ik wist niet wat ik moest zeggen.’

‘Daar heb ik weinig van gemerkt,’ zei Swertvanger.

‘Ik schrok ervan,’ zei Titia, ‘dat je meteen met mij meeging.’

Toen Swertvanger de volgende dag zijn huis binnenkwam, wist hij dat zijn leven er een last had bijgekregen, dat hij Titia niet zomaar los kon laten en vergeten als een incident. Hij had dit niet gewild en hij wist ook niet hoe het kwam. Zij was helemaal niet bijzonder. Maar wat betekent dat? Misschien lag haar aantrekkingskracht in de terughoudendheid die zij betoonde, het gemak waarmee zij oppervlakkig haar bewondering voor de acteur in hem verklaarde, in combinatie met de schroom waarmee zij hem in de liefde tegemoet trad. Alsof zij hem daarin, op een voor hem nog duistere wijze, op de proef wilde stellen. Hij vond haar enerzijds aandoenlijk, omdat zij hem uiteindelijk gezegd had dat zij hem geenszins zonder bijbedoelingen had opgezocht, aan de andere kant vermoedde hij dat deze openhartigheid slechts een façade was, waarachter iemand huisde die zich voorlopig niet aan hem wilde doen kennen, of dat niet kon. Zij had hem uitgelegd waarom zijn kwetsbaarheid onder de komische oppervlakte op het toneel haar had getroffen. Maar eigenlijk was de verklaring dat zij zelden mensen tegenkwam die verdriet durfden te tonen, of afstand konden doen van ijdelheid, een doodoener. Wat moest hij daarmee aan? Lag een dergelijke opmerking niet op de grens van weltschmerz, waaraan hij geen boodschap had? Uiteindelijk waren ze toch terechtgekomen bij de mogelijkheden die er voor haar bij het toneel lagen. Toen hij zich voelde meegesleept door het enthousiasme dat gepaard ging met haar lichamelijke bereidwilligheid, leek het hem plotseling alsof zij zich bij deze woorden weer een beetje terugtrok, op haar hoede was. Nadat hij zonder dat zij zich zichtbaar had inge-

spannen hem te behagen met haar had geslapen, stroomde tegelijk met zijn zaad de geestdrift uit hem weg, maar daarvoor in de plaats voelde hij een groeiende noodzaak haar te begrijpen, of ging het ook daarbij in de eerste plaats om hemzelf?

Terwijl hij over deze dingen nadacht en zijn huis opruimde, belde Anna. Hij had haar sinds de première een aantal keren ontmoet. Maar bij oppervlakkige, zij het plezierige contacten was het gebleven. Nu informeerde zij uitgebreid hoe het ging met zijn rol en of hij het nog uithield met zijn personage.

‘Soms hoop ik dat ze hem nou eindelijk eens doodschiet,’ antwoordde Swertvanger op luchtige toon.

Anna lachte. Zij belde om te vragen of hij de hoofdrol ambieerde in haar nieuwe stuk.

‘Ik hoef het alleen nog maar te schrijven,’ zei ze opgewekt.

Ze wilde het idee ervoor met hem bespreken. Ze aarzelde hem op te schepen met een rol waarmee hij misschien geen contact had.

De onzekerheid die zij met deze woorden prijs gaf, bracht hem een beetje in verlegenheid. Hij mompelde dat hij toch iedere rol moest kunnen spelen. Maar Anna was van mening dat hij verder ging dan het op kunstige wijze opzeggen van haar tekst.

‘En ik wil niemand anders,’ zei ze. ‘Ik hoop dat je me niet overdreven vindt, Paul.’

Swertvanger stelde zich voor hoe zij bloosde. Meteen daarop dacht hij aan Titia.

‘Zouden we bijvoorbeeld morgen kunnen afspreken?’ vroeg Anna.

Hij bladerde afwezig in zijn agenda en zag dat de volgende dag nog geheel wit was.

6

Een week nadat Anna naar Swertvanger was gegaan om met hem over haar stuk te spreken, belde ze mij plotseling. Zij deed bijzonder opgewonden en zei ‘dat ze ergens met mij

over wilde praten'. Daarna informeerde zij nadrukkelijk hoe het met mij ging en ik antwoordde: best. Ze stelde dat de tijd dat wij elkaar af en toe weer konden ontmoeten nu misschien wel aangebroken was. Ondanks haar opgewektheid beluisterde ik in haar woorden een zekere verwarring, die zich verder uitte in het feit dat zij tot twee keer toe benadrukte dat zij naar mij toe zou komen. Ik wilde niet te veel nadenken over wat er met haar aan de hand was. In dat soort bespiegelingen had ik mij al te vaak verloren. Maar het kon op dat moment niet anders of ik dacht aan vroeger. Dit maakte mijn stemming breekbaar. Ik keerde terug naar mijn inmiddels koud geworden avondeten en tikte geërgerd met mijn vork op tafel.

De volgende avond zag ik haar. Het bleek dat zij mij allereerst had uitgekozen om de aard van haar relatie met Swertvanger uit de doeken te doen, omdat zij dat 'toch aan niemand anders kwijt kon'.

Anna had net als ik naar Swertvanger gekeken terwijl hij als antiquair verkleed op het toneel stond. Hij vormde de verbindingsschakel tussen onze levens. Anna wilde daar bij voorkeur niet over spreken. Zij wilde dat ik het stuk op zichzelf zag. Alsof ik het dan meer zou waarderen.

Op een andere manier konden wij beter over Swertvanger praten. We vonden hem allebei geweldig, 'een groot acteur'. Bij Anna dateerde dit inzicht van de repetities, die zij zonder uitzondering had bijgewoond.

'Ik weet zeker dat ik veel van hem geleerd heb,' zei ze. 'Hij heeft een soort didactische manier om te laten zien hoe hij met zo'n tekst aan het werk is.'

Arme Anna. Waarom werd ze uitgerekend verliefd op de man die haar aan de kant gezette echtgenoot op de marktpleinen ten prooi gaf aan de spotlust van het volk? Had ze nou maar een tragische held van mij gemaakt!

Anna had Swertvanger willen vertellen hoezeer zij hem bewonderde. Maar de woorden kwamen haar niet uit de keel. Ze vond bewondering een slechte basis. En trouwens: zichzelf bewonderde ze nog net een beetje meer. Ze betoon-

de hem kleine attenties, haalde glaasjes water voor hem wanneer zijn machtige Vlaamse keel was dichtgevallen na het eindeloos herhalen van haar clausen. Ze legde haar hand tegen zijn borst en vroeg hem plagerig of hij haar nog niet haatte. Niets daarvan. Paul Swertvanger deed niet meer dan zijn werk. Anna verwonderde zich over zijn gebrek aan opmerkingsgave. Zij had altijd gehoord dat acteurs ijdele mensen waren, die zelfs op het moment van hun sterven nog tandakten naar applaus. Waarom hoorde hij haar toejuichingen dan niet? Waarom ging hij niet in op de beloften die zij naar haar smaak steeds minder verhuld begon te uiten? Ze vroeg zich af wat haar zo in hem aantrok. Hij was niet de enige acteur die haar teksten tot een succes had kunnen maken. Ze had een boek voor hem gekocht voor de première, en daarin schreef zij ‘voor Paul, die mijn stuk maakte’. Hij glimlachte toen hij die woorden las. Zij zag aan hem dat hij het ermee eens was. Wanneer zij nadacht over haar nieuwe stuk, vervulde zijn blik van dat moment haar met nieuwe impulsen. Zij had hem nog een keer gebeld. En daarna niet meer. Ze dacht dat het beter was eerst de synopsis van het stuk te schrijven. Soms dacht Anna dat haar gevoelens jegens hem niets anders waren dan het surrogaat voor een relatie waaruit de bodem was gevallen. Af en toe was het fantastisch om haar eigen weg te kunnen gaan. Op andere dagen was haar huis een doolhof, waar zij rond bleef lopen tot zij dronken was van drank en slaap. Waarom was het niet genoeg ‘als je er lekker uitzag’?

Met haar verliefdheid als raadvrouw had Anna voor Swertvanger een nieuwe rol bedacht, waarin hij zijn gaven kon tentoonspreiden zonder dat de edele gevoelens van zijn publiek naar een ander zouden uitgaan dan naar hem. Swertvanger luisterde eerst onbewogen, maar gaandeweg toonde hij nieuwsgierigheid en ten slotte riep hij uit dat dit het stuk ging worden waarnaar hij al jaren op zoek was.

Alsof hij in een positie verkeerde dat hij zelf kon uitzoeken wat hij ging spelen.

Anna keek naar hem. Hij was nu een en al aandacht voor

haar en informeerde naar details die zij nog niet bedacht had. Zij probeerde hem van dienst te zijn, en preludeerde in het wilde weg. De onzekerheden die er in haar hadden bestaan wat betreft haar houding tegenover Swertvanger, nadat zij hem gedurende enkele maanden uitsluitend had waargenomen in zijn spel, verdwenen in een warme stroom van gezamenlijke gedrevenheid. Toen zij vlak voor haar vertrek naar de acteur haar concept had doorgelezen had zij, zoals dikwijls, nog geaarzeld en zich afgevraagd of de effecten die zij had verzonnen niet te gewild waren en daarmee belachelijk. Maar haar bedenkingen verdwenen. Ze wist dat Swertvanger vanaf dat ogenblik naast haar zou zitten wanneer zij haar tekst schreef en dat hun samenwerking, al was die alleen telepathisch, glanzende vruchten zou dragen.

Toen vertoonde de werkelijkheid een ongewild en daardoor belachelijk effect.

Een meisje kwam gekleed in een kamerjas slaperig Swertvangers huiskamer binnen.

‘Hallo,’ zei Swertvanger. En tegen Anna zei hij: ‘Dit is Titia.’

Toen Titia hem de nacht na hun ontmoeting had opgebeld, vroeg Swertvanger haar zo spoedig mogelijk te komen. De volgende avond moest hij in Haarlem spelen. Zij spraken om twaalf uur af in een café. Toen hij het meisje terugzag voelde hij zich licht ontroerd, terwijl hij haar vrijwel tegelijkertijd hevig begeerde.

In zijn huis voerde hij haar naar het raam en liet haar uitkijken over de gracht, die aan de overkant verlicht was.

‘Hier sta ik vaak,’ zei hij. ‘Kun je je dat voorstellen?’

‘Het is wel een erg vieze gracht,’ zei Titia.

Hij drukte haar tegen zich aan.

‘Ik wou je komen halen,’ zei hij. ‘En toen belde je.’

‘Ik dacht dat je dat niet zou doen,’ zei Titia.

Zij droeg op het moment dat zij Anna ontmoette niet meer dan een rood broekje onder Swertvangers kamerjas. Ze kon zo uit een film zijn weggelopen, behalve dan dat ze er echt slaperig uitzag.

De acteur had net een karaf met sherry uit de kast gehaald.

‘Ik wou niet zo lang slapen,’ deelde Titia mee bij wijze van begroeting.

Swertvanger kuste haar op haar voorhoofd en verdween naar de keuken om zoutjes te halen.

‘Hij had me wakker zullen maken,’ zei Titia tegen Anna.

Zij ging op Swertvangers stoel zitten en drapeerde de kamerjas steviger om zich heen.

‘Ik hoop niet dat ik ongelegen kom,’ zei Titia.

Swertvanger, een zakje zoutjes in zijn handen, glimlachte naar haar vanuit de deuropening.

Toen zij met z'n drieën in de kamer zaten, nam het gesprek een tamelijk formele wending. De acteur vertelde Titia met veel omhaal van woorden wie Anna was. Vervolgens spraken zij over toneel en over schrijven voor toneel. Anna had haar aandacht niet helemaal bij het gesprek. Ze kon het niet helpen dat ze aan Swertvanger dacht, terwijl hij met het meisje deed wat zij als handeling op het toneel voor hem verzonnen had. Ze voelde zich opgelaten en opeens treurig. Ze wilde het huis uitrennen en zich opsluiten. Maar ze bleef zitten. Ze was geen schoolmeisje meer.

Titia zat erbij alsof ze dat wel was.

Daarom voelde Anna zich oud, overgeleverd aan de dingen die zij moest verzinnen, buiten de warmte die een kortstondige belevenis af en toe te bieden had.

Nadat zij haar sherry had gedronken, pakte Anna haar papieren bij elkaar.

‘Je gaat toch niet weg om mij?’ vroeg Titia.

‘Ik heb nog een afspraak met mijn schrijfmachine.’

‘Het wordt een erg goed stuk,’ zei Swertvanger.

Dit laatste zei hij gedachteloos.

De volgende morgen belde Titia. Anna liep nog in een ochtendjas en maakte katterig een kop thee. Zij was eerst verbaasd en wist niet goed wat ze moest zeggen: het was net of haar boze droom haar belde om te zeggen dat hij echt was.

‘Je zit toch niet te schrijven?’ vroeg het meisje.

‘Mijn god,’ zei Anna. ‘Weet je eigenlijk hoe vroeg het is?’ Het was enige tijd stil aan de andere kant.

‘Paul zei dat je plichtsgetrouw bent.’

Aarzelend vroeg Anna wat de reden was waarom zij belde.

‘Ik wou je komen opzoeken,’ zei Titia. ‘Als het mag.’

Toen zij Titia de stoeptreden zag beklimmen voelde Anna dat zij zich aanstelde. Ze had haar schrijfmachine op tafel gezet en een aantal volgetikte velletjes eromheen geordend.

‘Ik had het rijk alleen,’ zei Titia.

Zij kuste Anna op haar wang.

‘God,’ zei ze. ‘Dit is wel even anders dan zo'n flat.’

Op dat ogenblik begon Anna te huilen.

Titia had geen moeite met Anna's gedrag. Zij ging op een stoel bij het raam zitten en wachtte geduldig op uitleg. Anna liep weg naar de keuken. Toen ze met trillende handen de koffiebus pakte, stond Titia achter haar en nam het werk van haar over.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei Anna.

Titia legde haar hand tegen Anna's wang en streelde die even.

‘Ik vond het zo rot,’ zei ze. ‘Ik zag best dat ik je gistermiddag stoorde.’

‘Kwam je daarom?’ vroeg Anna.

‘Ik weet het niet,’ antwoordde Titia.

Nadat Anna zich had aangekleed kwam ze de kamer binnen en zag Titia een folder voor een nieuwe encyclopedie inkijken die op de salontafel lag.

‘Interesseert dat je?’

‘Ik heb er niet in gelezen.’

‘Ik heb me nogal aangesteld.’

‘Ik wou dat mij zoiets eens overkwam,’ zei Titia. ‘Dat meen ik.’

Zij schoof de folder van zich weg.

‘Je kunt je beter laten gaan,’ vervolgde ze. ‘Dat zegt elke psychiater.’

‘Kom je bij een psychiater?’ informeerde Anna.

‘Waar zie je me nou voor aan!’ riep Titia.

Ze was even stil.

‘Ik beledig je toch niet?’

Ze wachtte tot Anna haar hoofd had geschud.

‘Ik weet niet of Paul het wel een goed idee vindt dat ik naar je toe ben gegaan,’ zei ze. ‘Maar hij kan beter niet denken dat hij alles over me te zeggen heeft.’

Ze haalde licht haar schouders op.

‘Ik wou dat hij me les gaf,’ zei ze. ‘Maar hij heeft er niet veel zin in.’

Anna keek naar Titia en vond haar aardig. Zij kon zich voorstellen dat Swertvanger haar in huis genomen had. Nu het meisje tegenover haar zat had zij minder moeite met de verwerking van haar mislukte gevoelens voor de acteur. Ze vond het niet onprettig te luisteren naar Titia's verhalen. Het waren momentopnamen uit een wereld die warm leek en begeerlijk, misschien de begeerlijkste wereld die bestond, waarin ambities een onschuldige gedaante hadden en de mensen platen kochten om te dansen. ‘Je weet wel,’ zei Titia, ‘gewoon nogal ontspannen, dat was toch wel prettig, vroeger.’ Een wereld met dagelijkse wonderen, en vlonders die houvast boden in woelig water; zeilschepen, zomerdagen, geluk en treurigheid die ook altijd nog smaakte als een exotische vrucht.

‘Ik houd van mensen zoals jij,’ zei Titia. ‘Mensen die iets kunnen.’

‘Dat trekt je zeker ook aan in Paul?’

Titia begon te lachen.

‘Heeft hij zijn stemmetjes weleens voor jou gedaan?’ Anna schudde haar hoofd.

‘Ik heb ze nou al wel genoeg gehoord,’ zei Titia.

Anna zweeg.

‘Zelfs in bed is hij ijdel,’ zei Titia.

‘Dat is vaak zo,’ antwoordde Anna.

Terwijl het meisje tegen haar praatte, dacht Anna aan haar eigen leven. Maar in plaats dat zij bedacht hoe anders haar eigen werkelijkheid was dan Titia's dagdromen, liet zij zich wiegen op de gloed van enthousiasme. Zij dacht aan de jaren met haar man, en aan de goede dingen die er toch ook waren geweest, aan de gevoelens van geluk die altijd een ogenblik oplichtten en de grond waarop zij stonden draaglijk maakten voor een tijdje.

Titia vroeg wat zij van Swertvanger dacht. Ze had zich afgevraagd of deze verhouding was wat ze gewild had toen ze besloot hem op te zoeken, hem of degene die hij voor haar leek te zijn. Ze klaagde erover dat hij steeds met haar naar bed ging, - ging, alsof zij daar niets over te vertellen had.

‘Hoe weet je dat je bij iemand wilt blijven?’ vroeg zij. ‘Wist jij waarom je zo lang bleef bij je man?’

Zij keek voor zich uit en glimlachte.

‘Kletsen,’ zei ze. ‘Dat kan ik geloof ik het beste.’

Langzaam schudde Anna haar hoofd. Terwijl zij op haar beurt een ogenblik glimlachte, voelde zij zich op een voor haar ongekende wijze ontroerd.

Nadat Titia terug was gegaan naar Swertvangers huis, wist Anna zich geen raad met de rest van de dag. Als ze aan Swertvanger dacht, miste zij de onrust die haar de dagen daarvoor had gekweld. Toch kon zij het moeilijk verdragen dat het meisje zomaar naar hem terugging, hoewel zij dacht dat zij niet echt op hem kon rekenen.

Anna probeerde aan haar stuk te werken. Nogmaals vroeg zij zich af in hoeverre het klopte en of de hoofdfiguur niet wat al te schematisch was voorgesteld.

's Nachts droomde Anna dat Titia haar wakker maakte en haar meevroeg op een wandeling. De kille wind duwde hen steeds terug een park in, waarin zij verzeild waren geraakt. Zij wilden de weg oversteken, naar een kroeg aan de overkant. In de ingang van de kroeg zat Swertvanger achter een werktafel. Hij keek niet op of om. Plotseling kuste Titia

haar. Dit wond haar op, hoewel het haar tegelijk angstig maakte. Alsof ze zou worden meegetrokken in een chaos zonder einde. Hoewel het haar afkeer inboezemde, omvatte zij Titia en stelde zich voor dat zij Swertvanger was. Zij rook naar zijn after-shave. En haar stem had hetzelfde accent. Zij was alleen veel zachter.

Anna werd wakker en probeerde de opwindning te verdrijven. Zij stond op en schonk zich een glas limonade in. Ze nam een valium en daarna een cognac. Het beeld van Titia zweefde om haar heen. Maar zij verzette zich ertegen. Terwijl ze dit deed, besepte zij dat zij zich evenzeer verzet had toen haar echtgenoot haar voor de eerste keer had genomen. Hij had geen geweld gebruikt, maar toch was het of zij bankschroeven kreeg aangelegd. Zo was het altijd gebleven: dwang, verveling, ergernis en een soort schaamte om de opwindning die zij niet deelde. Nu was zij wel opgewonden. Zij herinnerde zich haarscherp hoe Titia haar hand tegen haar wang had gelegd, de grapjes die zij had gemaakt, het van de hak op de tak springen, die paar scherpe conclusies met betrekking tot Swertvanger. Maar welke meende zij daarvan? En wat betreft haarzelf: hoe armoedig was het te veronderstellen dat je tien jaar lang alleen maar was gebruikt? Zij dacht aan Titia en hoe zij terugging naar een man die haar al had teleurgesteld. Waarom kapte zij er niet meteen mee? Maakte dat voor haar niet zoveel uit? Lag daarin het verschil met haar eigen generatie, vastgenageld aan beslissingen die anderen voor hen hadden genomen in hun jeugd?

Nadat Anna opnieuw was ingeslapen en 's morgens laat ontwaakte, schaamde zij zich voor haar nachtelijke gedachten. Ook kwam de opwindning haar raadselachtig voor als iets dat buiten haar had plaatsgevonden. Gebeurde dat soort dingen wanneer je te lang zonder man had geleefd?

Tegen de middag belde Swertvanger.

‘Anna,’ zei hij, ‘kom je morgenavond bij ons eten?’

7

Toen Anna tijdens haar bezoek aan mij met het verzoek kwam voor de kerstdagen ons buitenhuis te lenen, kon ik een paar seconden geen woord uitbrengen. Het was nu trouwens, na de boedelscheiding, mijn eigendom. Ik zou het haar kunnen verhuren. Zelf had ik nog geen plannen voor Kerstmis. Ik voelde er niets voor in mijn eentje naar de Ardennen te gaan en wachtte op een uitnodiging van vrienden.

Ik aarzelde lang voordat ik instemde met haar verzoek. Daarnaast begreep ik gewoon niet waarom zij Kerstmis uitgerekend wilde vieren op de plaats waar ons huwelijk was vastgelopen.

Anna had bij Swertvanger en zijn vriendin gegeten en zij hadden gepraat over de naderende feestdagen en gemijmerd over het doorgaans weinig feestelijke karakter daarvan. Swertvanger had nogal wat gedronken en werd zelfs een beetje sentimenteel. Hij verlangde naar zijn zoontje, maar hij dacht dat het 'funest' zou zijn als hij het kind een bezoek bracht met de kerststal op de achtergrond.

Anna sprak over het afschaffen van feesten, de verschrikking der verspilling zoals het omkappen van bossen ten behoeve van de valse schijn.

Ze verlangden alle drie naar kerstfeest zoals ze het vroeger gevierd hadden, met stemmige kleding en kaarsjes, mijmeringen over huisjes in de sneeuw en arme mensen. Het meisje met de zwavelstokjes bij de kerstkalkoen. Ze hadden hun verlangens alle drie weggestopt en er hun cynisme over uitgespreid. Ze hielden opeens niet meer van lekker eten en van wandelingen door de sneeuw. Ook wilden ze niet naar klokken luisteren, die hen natuurlijk irriteerden.

'Mijn man heeft in de Ardennen nog een huisje,' zei Anna, nippend aan een glas cognac. 'God wat een droeve ellende.'

'Je moet er ook nooit met je man naar toe gaan,' meende Swertvanger. En Titia voegde eraan toe:

'Misschien zou het wel leuk zijn met z'n drieën.'

Anna ontkende dit ten stelligste. Hierna praatten zij enige tijd door elkaar. Anna meende dat zij hun tot last zou zijn. Swertvanger meldde dat hij zijn hele leven al gedroomd had van twee vrouwen. Titia keek hem vernietigend aan en vroeg of hij weleens van iets anders droomde.

‘Ik droom van jou,’ zei Swertvanger.

‘Ook dat nog,’ antwoordde Titia.

‘Ik wil best weg met die rotkerst,’ vervolgde Swertvanger. ‘En haar neem ik nog op de koop toe als het moet.’

Hij wees op Anna en lachte naar haar. Vervolgens lachten ze alle drie. Ze riepen dat het een onmogelijk plan was, dat je niet naar je ex-man kon gaan om achteloos het huis te lenen waar het huwelijksgeluk z'n dieptepunt had bereikt.

‘Nou, het was al jaren diepe droefenis,’ zei Anna.

‘Dat soort dingen besef je pas later,’ voegde Swertvanger eraan toe.

Terwijl Anna en hij ervaringen uitwisselden zat Titia op haar stoel en zei na enige tijd pruilend:

‘Van mij willen jullie nooit iets weten.’

Hierna vertelde zij een oeverloos verhaal dat Anna van streek maakte, maar ze wist zelf niet hoe dat kwam. Het leek of Titia uitsluitend praatte tegen haar, haar geduldig genoeg achtte om haar zelfs de kleine geschiedenissen van haar leven niet te onthouden. Onzinnig! dacht Anna, maar ze keek naar Titia en voelde zich behaaglijk in haar nabijheid. Ze wist dat ze op haar beurt niet zou schromen intimiteiten te onthullen, die achter de façade van haar leven waren weggestopt.

‘Je denkt zeker dat ik het hem niet wil vragen?’ zei Anna, nadat Titia haar stoel verwisseld had voor het toilet.

‘Ik wil niet dat je moeilijkheden krijgt,’ zei Swertvanger.

‘Maar wil jij werkelijk naar de Ardennen?’

Swertvanger stond op en nam haar hoofd in zijn handen.

‘Je bent verdomde lief,’ zei hij. ‘Weet je dat wel?’

Ik wenste Anna veel genoeg en overhandigde haar de sleutels.

‘Vergeet niet aanmaakhout te kopen voor de open haard.’

Anna haalde haar schouders op. Misschien voorvoelde zij de onrust, die haar een ontspannen staren in het houtvuur zou beletten.

Het begon ermee dat Titia vanaf het vertrek vrijwel al haar aandacht richtte op Anna. Dat was niet volgens de afspraak die Swertvanger met zichzelf gemaakt had. In het begin vond hij het nog attent van haar. Begreep dat Anna straks alleen zou moeten slapen. Maar toen Titia bij aankomst in de bungalow Anna's gevoel voor sfeer begon te prijzen, verloor zijn kerststemming het van de ergernis. Hij was toch al geïteerd omdat hij tussen kerst en oudjaar een dag weg moest om in Eindhoven te spelen.

‘Dan neem je mijn auto maar,’ zei Anna met een weids gebaar.

‘Hij kan niet rijden,’ antwoordde Titia.

De dames gingen boodschappen doen.

‘Blaas jij het vuur maar aan,’ zei Titia.

‘Ik heb geen aanmaakhout,’ antwoordde Swertvanger. Titia kwam naar hem toe en kuste hem.

‘Geweldig is het hier, vind je niet?’ vroeg ze en hapte speels naar zijn neus.

Hij sloeg zijn armen om haar heen, plotseling bevangen door tederheid, en schaamde zich dat hij zich had laten gaan in jaloezie.

‘Misschien verkopen ze wel kerstbomen,’ zei Swertvanger.

's Avonds maakte hij Titia voorzichtig verwijten dat zij weinig aandacht had voor hem. Maar zij antwoordde dat zij dit met opzet deed, dat zij zich precies kon indenken hoe Anna zich voelde.

‘Wat zijn jullie toch met jezelf bezig,’ zei Titia.

‘Jullie? Bedoel je mij daarmee?’

‘Ik bedoel jou, ja!’

‘Waarom zeg je dan jullie?’

‘Ik sluit mezelf niet uit,’ zei Titia.

Toen zij zich had uitgetkleed kwam zij uit zichzelf tegen hem aan liggen. Ze wreef haar voorhoofd langs zijn borst en kneep hem zacht in zijn dij. Anna sliep naast hen, in de huiskamer.

De volgende morgen wandelde Anna langs de Semois in Bouillon, rillend in haar gewatteerde jek. Ze was op zoek naar iets lekkers, gebak, of bonbons met een zachte vulling. Maar ze beseftte dat ze daar niet werkelijk naar uitkeek. Ze wilde een ogenblik alleen zijn om haar emoties te verwerken. Ze had slecht geslapen. Toen ze wakker werd, waren Swertvanger en Titia nog niet op. Het had haar moeite gekost die twee te zien vertrekken naar haar slaapkamer. Lopend door het stille stadje beseftte zij dat ze naar huis verlangde, dat ze zich had laten meeslepen door god weet welk verlangen. Voor de eerste keer sinds haar scheiding benauwde het haar de dagen te moeten doorbrengen met het uitzicht op de nacht.

Toen Anna terugkwam was de uitstekende stemming waarin Swertvanger en Titia die nacht in slaap waren gevallen, wat geluwd. Ze waren wakker geworden door het geluid van Anna's auto. Ze hadden slaperig over haar gepraat en daarna trok de acteur Titia tegen zich aan en begon haar te strelen. Midden in dit eenzijdig liefdesspel duwde Titia hem van zich af en zei botweg dat ze geen zin had. Ze stopte haar hoofd onder de dekens en keerde haar rug naar hem toe. Deze beweging wond Swertvanger nog meer op. Hij aaide haar over haar billen, maar toen stootte zij onverhoeds naar achteren, waardoor zij hem pijnlijk bezeerde. Swertvanger vloekte en probeerde haar naar zich toe te draaien. Maar dat lukte niet.

De opbouw van de scène zou niet misstaan hebben in een film. Helaas beseftte Swertvanger dit ook, waardoor hij zich belachelijk voelde en Titia een klap gaf. Titia trapte hem tegen zijn dij, precies naast de plek waar zij hem zojuist geraakt had. Met reuzenkracht wierp Swertvanger de dekens

van haar af en gaf haar een lel om haar hoofd.

‘Dacht je soms dat je zo goed was!’ schreeuwde de acteur. ‘Waarom kruip je niet bij dat andere wijf in bed?!’

‘Ik word zo moe van jou,’ zei Titia.

Er ging een half uur heen met onderhandelen en het uitwisselen van beloften. Deze droegen eerst een dreigend karakter, maar gaandeweg verloren zij hun kwaadaardigheid en daalde er een diepe neerslachtigheid over beide sprekers.

‘Ik zal het bed opmaken,’ zei Titia.

‘Dan zet ik thee,’ zei de acteur.

Maar Anna had al thee gezet. Nadat zij die hadden gedronken, gingen zij opnieuw tegen elkaar aan liggen en voltooiden waaraan hij alleen begonnen was. In tegenstelling tot het naspel van normale ruzies werd het opnieuw geen succes. Dicht tegen elkaar aan liggend, voelden zij elkaars aanwezigheid, de herinnering aan hun eerste ontmoeting. Op dat moment waren hun woorden en bewegingen nog speels. Nog maar een paar weken geleden.

Nadat ze gedrieën in de middaguren een wandeling hadden gemaakt, begonnen zij te drinken. Het eten schoot er half bij in. Toen Swertvanger zoveel op had dat hij zich prettig voelde, begon hij een gesprek over vrijheid, de voordelen ervan en de beperkingen. Dit was een onderwerp waarvan de honden geen brood meer lustten, maar Swertvanger hanteerde het als kaviaar. Toch kon hij de inferieure soort ervan niet verbloemen. Hij ging naast Anna zitten en probeerde haar ervan te overtuigen dat maar weinig mensen hun vrijheid aankonden. Behalve natuurlijk mensen zoals zij, die zich wisten te uiten. Anna wist niet wat ze moest antwoorden. Terwijl hij daar met een verhit hoofd naast haar zat te oreren, begreep zij waarom ze hem aardig had gevonden en waarom hij indruk op haar maakte als acteur.

Swertvanger legde een arm om haar heen en zei langzaam:

‘Jij, jij bent mijn hofschrijfster.’

Met een koninklijk gebaar bewoog hij zijn vingers naar haar borst. Anna liet het over zich komen. Ook haar glas had

niet leeg gestaan. Op de achtergrond lachte Titia, hoog en overdreven. Swertvanger begon de knoopjes van haar vest los te maken en mompelde dat hij weleens wou zien hoe ver hij kon gaan. Anna droeg onder haar vest een coltrui. Swertvangers handen voelden warm aan op haar huid.

‘Hou nou eens op!’ riep ze giechelend. ‘Er zit een kind bij.’

Het kind dat in het geding was, kwam naast haar zitten op de leuning van haar stoel en begon tegen Swertvanger te praten. De acteur imiteerde haar stem, maar tegen Anna bleef hij zacht en teder. Zijn vingers gleden over haar tepels. Langzaam begon Anna te begrijpen dat dit spel met reuzenschreden uit de hand liep. Het suizen in haar hoofd werd even minder. De wereld kwam tot stilstand. Ze maakte zich los van Swertvanger, juist toen Titia opstond en huilend naar de slaapkamer rende.

‘Ze is weg,’ zei Swertvanger en nam een flinke slok van zijn whisky.

Hij ging naast Anna staan en pakte haar bij haar schouders.

‘We doen het op de grond,’ zei hij.

Op de achtergrond de stilte waarin Titia zich had opgesloten.

Anna duwde Swertvanger van zich af en ging naar de slaapkamer. Titia lag op het bed, haar gezicht in het kussen. Zij ging naast haar zitten en streekde Titia's haar. Het meisje weerde haar niet af, keerde zich daarentegen om en drukte haar gezicht tegen Anna's buik. Anna probeerde iets geruststellends te zeggen en trok haar tegen zich aan. Zij moest plotseling denken aan haar droom en zij besepte dat de werkelijkheid anders was. Daarna schoot het door haar heen dat de droom misschien de waarheid weergaf en de werkelijkheid van het waken een verkrampde wereld, waarin ontmoetingen stukliepen op conventies en angsten. Zij vond het prettig dat Titia haar gezicht niet wegtrok, maar tegelijkertijd was zij bang dat Swertvanger de kamer zou binnenkomen en hen uitlachen. Daar was geen reden voor. Zij wist

dat zij desnoods urenlang zou blijven zitten.

‘Ik blijf bij je,’ fluisterde Anna.

Titia richtte haar hoofd op. Zij ging half zitten en schudde verward haar hoofd. Zij kuste Anna op haar gezicht en veegde haar tranen af aan Anna's wangen. Zij streeelde Anna over haar borsten en begon opnieuw te huilen. Ze bracht over haar woorden struikelend uit dat ze nu wel wist wat ze aan Swertvanger had. En dat hij uitgekeken was op haar. Dat ze de hele nacht zou blijven liggen en dat ze net zo dronken was als Anna. Ze giechelde opeens en zei dat ze nog nooit zo dronken was geweest. Ze fluisterde dat ze van Anna hield. Dat ze meteen van haar had gehouden. Maar dat het allemaal op niets zou uitlopen, omdat ze anders waren als het eropaan kwam.

Anna wist niet wanneer het eropaan kwam. Ze dacht dat het er nu op aan kwam en dat ze zich niet tegen zichzelf kon verzetten. Ze begon Titia te strelen.

Toen zij tegen elkaar aan lagen en zich als het ware in elkaar opsloten om niets van elkaars emoties te missen, stond plotseling Swertvanger in de deuropening. Hij bleef naar hen staan kijken en ervoer, op deze unieke wijze, wat het betekende publiek te zijn. Daarna liep hij de besloten schouwburg uit, in het besef dat de zaal leeg was en de lichten doofden, dat buiten de straat guur en onaangenaam voor hem lag, dat de cafés op kilometers afstand hun bierlucht uitwasemden, dat hij zat opgesloten met zijn eigen drank.

Anna ontwaakte midden in de nacht. Het was warm in de slaapkamer. Waarschijnlijk had Swertvanger de thermostaat niet teruggedraaid. Zij keek naar Titia, die op haar buik lag te slapen. Toen zij zich de nabijheid van het meisje realiseerde en haar opeens helder voor ogen kwam te staan hoezeer zij elkaars leven waren binnengedrongen, als gevolg van een simpele liefkozing die een tot dan toe bestaand scherm had doorbroken, voelde zij zich opgelucht. Zij wist niet of het scherm zich zou herstellen. Daar wilde zij ook

niet aan denken. Ook wist zij niet hoe zij moest reageren als het meisje ontwaakte. Zij kon niet bedenken of ze naar dat moment verlangde, om haar opnieuw in haar armen te nemen, in een poging heel bewust hetzelfde door te maken als nog maar enkele uren geleden.

Anna voelde de behoefte buiten te gaan wandelen. Maar het was donker en ongetwijfeld koud. Zij verliet de slaapkamer om in de keuken iets te drinken en vond Swertvanger op een klassieke manier, met zijn hand in de buurt van een flessehals, op de bank liggen. Zij onderdrukte de behoefte hem toe te dekken. Hij zag er niet begerlijk uit.

Toen zij terugkwam uit de keuken, werd Swertvanger wakker. Hij ging zitten en keek Anna aan. Zijn stem even later was onvast en schor. Het kostte hem moeite terug te keren naar de werkelijkheid, die met hevige hoofdpijn gepaard ging. Hij deelde mee dat hij de volgende morgen zou vertrekken.

‘Ik had het kunnen weten,’ zei hij, ‘dat er met haar iets aan de hand was.’

‘En met mij?’ vroeg Anna.

‘O nee,’ zei hij. ‘Met jou niet in het minst.’

Dit antwoord schokte Anna. Zij had het niet willen horen. Maar ook als hij gezegd had dat zij aan Titia gelijk was, zou het haar van haar stuk hebben gebracht. Elke waarheid over haar was maar gedeeltelijk. Maar hoe dat deel er ook uitzag, steeds bleef de andere helft zoek.

Swertvanger zei dat hun gedrag hem niet verwonderd had. En dat hij het nooit had kunnen voorkomen. Hij benijdde hen. Hij voelde de behoefte bittere dingen te zeggen, maar hij wist bij voorbaat dat die op hemzelf zouden terugslaan.

‘Ik zal je naar de trein brengen,’ zei Anna. ‘Ik zou je de reis willen besparen.’

‘Het kan me niet schelen,’ antwoordde Swertvanger. ‘Ik zou mijn zoontje kunnen gaan bezoeken.’

Hij stond op en kwam naar Anna toe. Nam haar hoofd tussen zijn handen en drukte het tegen zijn borst.

‘Ik hoop dat het je lukt met haar,’ zei Swertvanger.

Anna wist niet of zij dit eveneens moest wensen.

Samen met Titia bracht Anna Swertvanger naar het station, waar op die tijd van de ochtend weinig mensen waren. Gedurende de tocht vanaf de bungalow hadden zij over de gebeurtenissen die hen tot deze stap brachten gezwegen. Bij de ingang van het station, nog voor hij had gekeken hoe laat een trein vertrok in de gewenste richting, vroeg hij hun weg te gaan, niet uit een soort masochisme maar omdat hij op dit moment niet wist wat hij tegen hen zeggen moest.

‘Zal ik je opbellen?’ vroeg Titia.

‘Ikpak je spullen in een doos.’

Hij kuste hen beiden. Daarna keerde hij zich om en liep gehaast, zijn koffer dragend als een veertje, de stationshal binnen.

‘Hoe moet het nu met ons?’ vroeg Titia op de terugweg.

Anna kuste haar. Maar Titia kuste haar niet terug. Ze staarde strak voor zich uit op de weg. Toen Anna naar haar keek, voelde zij zich plotseling onzeker. Ze wist niet hoe ze Titia tegemoet moest treden en hoe zij zouden doen wanneer ze gingen slapen. Ze was opeens bang dat er opnieuw drank aan te pas zou komen en dat op een gegeven ogenblik ook die niet meer hielp. Tegelijk hoopte ze dat zij straks, in de beslotenheid van de kamer, als vanzelfsprekend dezelfde dingen zouden doen die in haar herinnering gegrift stonden en die haar verwarden, maar tevens vervulden met een diep verlangen. De behoefte samen met Titia te zijn en de noodzaak haar te ontvluchten, streden met elkaar om voorrang. Maar het een kon niet zonder het ander, besepte zij.

‘Wat denk je over mij?’ vroeg Anna.

Op deze vraag bleef Titia het antwoord schuldig. Zij haalde haar schouders op en zei dat ze niet eerder zo'n ervaring had gehad. Aarzelend bracht ze onder woorden dat zij ‘het niet erg’ gevonden had, ‘ik geloof zelfs plezierig’. Ook vertelde zij dat ze zich altijd gemakkelijk liet gaan en dan achteraf met verontschuldigen kwam om haar daden te

rechtvaardigen. ‘Ik heb geen zin om over alles na te denken,’ zei ze bokkig.

De rest van de tocht trok ze zich op zichzelf terug en toen Anna haar een keer lachend aanhaalde, nadat zij was geschrokken van een tegenligger, sloeg zij Anna's hand van zich weg. Meteen daarop wilde zij weten of zij Anna pijn had gedaan; ze pakte de hand vast en drukte die tegen haar wang.

Op het moment dat zij de warmte van Titia's huid voelde, be kroop Anna opnieuw het verlangen zich in haar te verliezen, om zo de dolle wedloop rond zichzelf en haar ambities terug te brengen tot overzichtelijke proporties. Ze wilde dat ze opnieuw kon beginnen, dat iemand haar wegsleurde van achter haar bureau, en tegelijk begreep zij dat ze juist daar zou moeten zitten om in afeondering de rotte plek waarbinnen haar tegenstrijdige verlangens woerden, aan het licht te brengen. Ze wist dat ze nu pas werkelijk verliefd werd op het meisje, terwijl hun verhouding op het punt stond te mislukken. Ze hadden elkaar alles gezegd wat er te zeggen viel. Toch hoopte Anna dat dit nog niet alles was, dat het paradijs binnen handbereik lag. Maar om dat te kunnen geloven moest ze hun beider levens losmaken van de werkelijkheid.

‘Denk je dat we het zullen uithouden tot nieuwjaar?’ vroeg Anna.

Ze kreeg het onaangename gevoel dat ze bezig was zichzelf te herhalen.

8

In de nacht die volgde op Swertvangers vertrek, belde Anna bij mij aan.

‘Je zult wel vinden dat ik me steeds beter weet te behelpen,’ zei Anna.

De bungalow maakte een slordige indruk toen zij en Titia er waren teruggekeerd. Daarom hadden ze hem eerst grondig opgeruimd. Nadat ze koffie hadden gedronken, hadden ze elkaar, op hun hoede voor ontploffingen, aangeraakt. Het was net of zij zich de verre woorden uit hun kindertijd

herinnerden, waarin hun ouders hun vertelden hoe gevaarlijk sommig speelgoed was. Bevangen door een opwinding die zij nooit eerder in een dergelijke hevigheid gekend had, voorvoelde Anna tegelijk de treurigheid die haar zou overvallen op het moment dat Titia ontspande in haar armen. Maar Titia maakte zich al halverwege van haar los.

‘Ik kan er nu niet tegen,’ zei ze kortaf.

De bungalow lag er bijzonder proper bij. De ijskast was gevuld.

Ze laadden de levensmiddelen in de auto.

‘Ik weet nog niet wat ik ga doen,’ zei Titia.

Ik zette koffie voor Anna. Daaraan had zij allereerst behoefte. Ze had het meisje naar haar eigen huis gebracht, omdat zij niet terug wilde naar de provincie.

‘Ik denk niet dat ze lang blijft,’ zei Anna. ‘Maar ik weet het niet. Ik begrijp haar niet goed.’

Moest zij Titia begrijpen?

Voor mij bleven Anna's belevenissen verhalen. Die vertelde zij gedetailleerd, zij het met lange pauzes. Maar ik was er tenslotte niet bij geweest. Ik moest er steeds aan denken hoe ze mij had voorgesteld in haar toneelstuk. En hoe de man die mij speelde de prijs had betaald voor zijn kortstondige omgang met haar. Dat vond ik een aardige gedachte, die ik voor mij hield.

Ik bood Anna aan dat zij voorlopig haar intrek kon nemen bij mij. Zij had een verdienstelijk stuk geschreven. En haar figuren hadden mij veel stof tot nadenken verschaft. Maar dat stuk had haar leven, alleen al doordat het bestond, een andere kant opgedreven, met nieuwe verwickelingen. Een daarvan bracht haar, misschien voor even, bij mij terug.

Ik keek naar buiten, vanaf de achttiende verdieping waarop mijn flat gelegen was. Ik verlangde naar de Ardennen. Ik zou er door sneeuw willen lopen en het vuur laaiend opstoken. Allerlei beelden van prettige gewaarwordingen doorstroonden mij. Zo verlangde ik ernaar om met Titia te slapen: misschien wel op het kleedje voor de schoorsteen. En

dat terwijl ik haar nooit had gezien! Wat is de fantasie toch wonderbaarlijk. Ik dacht aan het meisje en aan Anna's huis. Vroeg mij af hoe zij zich voelde. Misschien zou ik haar moeten opzoeken en uitleggen dat ik model had gestaan voor de figuur die haar voormalige minnaar Swertvanger gespeeld had.

Ik beleefde enkele merkwaardige minuten. Anna zei dat ze moe was en ging naar de logeerkamer. Ik hoorde haar nog enige tijd rondscharrelen via de dunne wand tussen onze kamers. Intussen lag ik op mijn rug te denken aan de dingen die met ons en door onze invloed gebeurden. Aan levens die verweven waren met de onze. Het kompas dat op iedere reis opnieuw van slag af raakt. Of wij ons nu wilden terugtrekken in de lieflijke heuvels, of half verlamd door drankgebruik op weg gingen naar onze badkamer. Ik voelde mij licht worden en een ogenblik werd ik bevangen door een geluksgevoel. Gedurende die seconden zweefde ik als het ware door mijn bed in de euforie dat er voor mij niets meer te regelen viel en dat niemand het beter had dan ik. Ik dacht eraan hoe Anna ervoor had gekozen haar nachtmerries publiek te maken, om uit het afvral van haar leven bloemen te zien opbloeien. Maar zo eenvoudig gaat dat niet. Achter haar werktafel werd zij zich steeds heviger bewust van het kruivvat waarheen het langzaam kruipend vuur van haar verbeelding op weg was, onder het wegtikken van de tijd.

Een dichteres uit Los Angeles

1

Op de welkomstreceptie heette niemand hem welkom. Sombere figuren scholen bijeen en schonken sterke drank uit dikbuikige flessen. Schrijvers waren zij, de inheemse deelnemers aan een congres waarvoor de organisatoren ook een handjevol buitenlanders hadden uitgenodigd. Eeuwen geleden had in dit land een veldslag plaatsgevonden, die door de voorzaten van deze schrijvers was verloren. Om de oorzaken van de nederlaag te achterhalen en de gevolgen ervan eens en voor altijd te bespreken, had de schrijversbond de veldslag tot onderwerp van zijn jaarlijkse congres gekozen. Het thema luidde ‘overwinning of nederlaag’, en de deelnemers moesten een inleiding houden waarin zij in algemene zin hun licht over deze belangwekkende vraag lieten schijnen. Omdat Sander meende dat hij een deskundige was als het om nederlagen ging (hij had ze zowel toegebracht als geleden) schreef hij een tekst waarin hij over de ruimte van enkele pagina's om het onderwerp heen cirkelde.

De schrijversbond had zich in een oud gebouw genesteld, in het centrum van de stad. De villa had misschien niet zozeer betere als wel andere tijden gekend, toen de drank nog uit slanke flessen kwam en vrouwen in avondjurken ogenschijnlijk gewichtloos de trappen afdaalden. De illusie is altijd het schoonste. En vooral aan die illusie schortte het, bedacht Sander, toen hij overwoog welk voordeel het hem zou brengen wanneer hij bij een van de hermetisch gesloten groepjes drinkebroers probeerde in te breken.

Niet veel later bevond hij zich, met een twintigtal anderen, in de hal van de villa. Een koor, bestaande uit zwaar ge-

poederde zangeressen in communiejurken van witte tule, posteerde zich op de traptreden. Voorgegaan door een dirigent, die met brede, langzame gebaren de maat aangaf, brachten zij een kort oratorium over de nederlaag in 1389 ten gehore. Sander keek om zich heen. Met de nostalgie op afstand van iemand die het niet zelf heeft meegemaakt, herinnerde hij zich foto's uit de jaren vijftig. Dichters en schilders figureerden op die opnamen, geflankeerd door vrouwen die zich met volle overgave onder hun bescherming hadden gesteld. De vrouwen waren steevast in het zwart gekleed. Het kwam hem voor dat hetzelfde gezelschap, uit teleurstelling of verveling, een sprong over de tijd had genomen. Zonder dat zij er zelf inspraak in hadden, waren zij in het hoofdkwartier van de schrijversbond geland. Een overjarige verleiding ging van hen uit. Een van de dames droeg een zonnebril; een tweede had zich de pumps van Walt Disney's dwergen in *Sneeuwwitje* aangemeten. Zwarte baretten, die waren er ook. Oprecht kunstenaarschap straalde van hen af. Als vleselijke muzen van hun echtgenoten dienden zij een belangrijke missie.

Na het zangspektakel stond Sander van zijn stoel op en liep zo snel mogelijk het gebouw uit.

2

Tot zijn verwondering, en tegen alle voorspellingen in, werkte de douche in de badkamer, en er kwam zelfs warm water uit de kraan. Bij zorgvuldige inspectie had het hem van tevoren kunnen opvallen dat het douchegordijn te kort was. De binnenzee in de badkamer had een nacht lang de tijd om op te drogen, voordat hij de boel opnieuw onder water zette. De volgende ochtend hield hij de douchekop zo dicht mogelijk bij zijn lichaam. Naakt liep hij door de kamer en keek vanaf de twintigste verdieping over de stad. Het was herfst, een Europese Indian Summer. Schuin boven hem was de lucht blauw, maar verderop had zich een vette, zwarte walm over de stad uitgespreid. Als de westerse landen er eindelijk in geslaagd zouden zijn de vervuiling de kop in te

drukken, stond de achterlijkheid van het voormalige communistische systeem er borg voor dat de wereld toch nog op tijd de genadeslag kreeg.

Bij de ingang van de ontbijtzaal zag hij de vrouw met consumptiebonnen over het hoofd. Hoewel de ruimte evenveel gasten als bedienend personeel herbergde, duurde het lange tijd voordat een der obers bereid was hem op te merken. De man vroeg om de bon. Sander spreidde verontschuldigend zijn armen; de man haalde zijn schouders op. Even later bracht hij een kannetje Turkse koffie, enkele sneden brood en een schaaltje jam. Sander keek om zich heen en vroeg zich af of hij de rest van het congres in zijn eentje zou doorbrengen.

3

Omdat hij, als het hem uitkwam, een zekere flair bezat met mensen om te gaan, sloot hij zich aan bij een groepje Oostenrijkse schrijvers. Het ministerie van Buitenlandse Zaken van hun land had hen afgevaardigd naar de ontmoeting. Als tegenprestatie zouden zij 's avonds voorlezen in het gebouw van de schrijversbond. Het bijwonen van de congreszittingen over de veertiende-eeuwse nederlaag was voor hen niet strikt noodzakelijk. Hij kwam er snel achter dat het merendeel van de buitenlandse nederlaagdeskundigen hetzelfde standpunt huldigde. Alleen de zittingen waar zij hun eigen tekst ten gehore zouden brengen, golden als verplichting. Zijn voordracht had hij uitgeschreven en in het Engels vertaald. De inhoud van de meeste toespraken berustte, bij gebrek aan voorbereiding, op toeval.

Na de langdradige opening van het congres maakte zich een grote opluchting van hem meester. Fiere krijgers raasden over een stoffige vlakte. Was hun ter kennis gebracht dat zij zeshonderd jaar later dienden om nationalistische gevoelens aan te wakkeren, dan hadden zij hun grof geslepen zwaarden met nog meer geestdrift in elkaars lichamen gestoken. Maar het lag evenzeer voor de hand dat zij elkaar voor een spiegel hadden verdrongen en zich daarna geza-

menlijk aan een feestmaal geschaard. Als het daarop was uitgelopen, handelden de schrijvers tenminste geheel in hun geest.

Het restaurant van het hotel was vrijwel uitgestorven. Zelfs de beste wijn kostte niets, en de grauwe straat met z'n stinkende auto's maakte een verblijf in de open lucht weinig aantrekkelijk.

‘Ga je na het congres mee op tournee?’ vroeg de dichter Erwin, die met zijn vriendin in Wenen woonde, waar hij voornamelijk werkte in koffiehuisen, waarvan hij de bekoringen met steeds bredere gebaren keer op keer uitlegde.

De komende rondrit langs middeleeuwse kloosters, na afloop van het officiële gedeelte van het congres, had Sander tot het besluit gebracht de uitnodiging te aanvaarden. Langzamerhand was hij erachter gekomen dat vooral die kleine dingen zijn wereld in stand hielden. Grote gebaren haalden meestal weinig uit. Een enkeling bereikt het dat ook na zijn dood zijn portret aan alle wanden hangt. Maar zelfs de aanboden leider moest vanuit het hemels arbeidersparadijs knarsetandend toezien op de verdeeldheid van zijn volk, dat zich hoogstens in een verre toekomst zou oprichten uit de met ijzeren discipline opgelegde vergeefsheid.

‘Maar natuurlijk ga ik mee!’

Waarom, zo vroeg hij zich bij het verlaten van de eetzaal af, gaven ze hier wc's aan met een dames- of een herenschoen.

4

Sander ging op de eerste rij zitten, dicht bij de tafel waarachter zijn collega's klaar zaten met hun dichtbundels.

De buitenlucht had hem slaperig gemaakt. Na de lunch had hij zich enkele uren op zijn kamer teruggetrokken en geslapen. Daarna was hij onder een zo koud mogelijke douche gaan staan. Terwijl hij door de badkamer waadde, bedacht hij dat hij een ijzeren Hein was; hij deed alles maar alsof het niets uitmaakte. Maar het maakte wel degelijk uit.

Ontzettend veel zelfs. Toen hij vervolgens onder woorden wilde brengen wat het precies uitmaakte, besloot hij van de onderneming af te zien. Een niet onaangename leegte hing in zijn hoofd. Het liefst wilde hij verder slapen.

Een blonde vrouw met een minirok waaronder zwarte, niet meer ongeschonden kousen kwam naast hem zitten, legde haar handen op de leuning van de zware houten stoel en keek hem van opzij ernstig aan.

‘I'm Pat,’ zei ze, ‘and I'm neurotic.’

‘Sander,’ wist hij te antwoorden. ‘Just like that.’

‘Ik zag je gisteravond op de receptie. Heb jij ooit zulke onhartelijke mensen meegemaakt? Ze lieten je daar staan alsof je niet bestond. Ik wilde nog naar je toe komen, omdat ik zag dat jij je ook ongemakkelijk voelde.’

‘Had het maar gedaan.’

Zij stak haar hand naar hem uit.

‘Hallo Sander. Nice to meet you.’

‘Hallo Pat.’

‘Mijn dichtersnaam is La Luna.’

‘La Luna,’ herhaalde hij. Het klonk prettig.

‘De maan is vrouwelijk en geheimzinnig,’ legde zij uit.

‘Ik zou mij niets anders durven voorstellen.’

Even verschenen er Amerikaanse ruimtevaarders verkleed als Michelin-mannetjes voor zijn geest. Met grote schoenen plempten zij de maan aan. Ademloos had hij het aangezien. Of zweefden ze? Hoe was het ook alweer? La Luna.

Een volgend beeld verplaatste hem naar Zuid-Spanje. Hij lag op een muurtje en speurde de hemel af naar de Grote en de Kleine Beer. Hij herinnerde zich dat hij nooit een groter, of weidser gevoel van ruimte had gekend. Daarna was het universum alleen maar kleiner geworden, vooral zijn eigen plaats daarin. Niet alleen de wereld, maar ook zijn eigen mogelijkheden leken hem op dat moment oneindig. Daarom kon hij het zich zo scherp herinneren. Het behoorde tot de essentiële gebeurtenissen in zijn leven. Af en toe kwam het bijbehorende gevoel terug. Pas na afloop worden ge-

beurtenissen geladen met betekenis. Alsof het geheugen indrukken met opzet eerst langs een onbekende, bochtige weg stuurt, alvorens ze met zekere hand een vaste standplaats toe te kennen in het oneindige gebied waar hoop en melancholie hun levenslange gevecht leveren.

Hij knikte La Luna vriendelijk toe.

‘Ik ben net van kanker genezen verklaard,’ zei Pat. ‘Op zeventien plaatsen hebben ze gezwollen uit me weggesneden. Twee jaar lang heb ik niets anders dan ziekenhuizen gezien.’

Het verwonderde Sander dat hij de op een vanzelfsprekende manier uitgesproken verklaring louter voor kennisgeving aannam. Alsof dit niet meer dan een terloopse hindernis betekende in een verhouding die zich zo snel ontwikkelde dat er geen tijd overbleef voor omzichtigheid.

‘Und jetzt ich gehe hören!’ riep Pat, nadat de inleider met zijn wijsvinger gecontroleerd had of de microfoon werkte.

‘Gut gesprochen!’ verklaarde Pat na afloop van de voorlezing.

Haar enthousiasme werkte aanstekelijk op Sander. Geen van de Oostenrijkers mocht tot de begenadigde voordrachtskunstenaars gerekend worden. De onmiskenbare tegenzin waarmee zij hun werk ten gehore brachten, nam hem voor hen in. Erwin zat ineengedoken op zijn stoel, alsof hij op het punt stond zich met zijn gedichten onder tafel terug te trekken. Na de voorlezing werden de dichters, als afgevaardigden van hun land, geacht aanwezig te zijn bij een ontvangst van de cultureel attaché. Bevriende afgevaardigden, zoals Pat en hij, waren eveneens hartelijk welkom.

‘Is het goed voor mijn carrière?’ wilde zij weten, toen hij haar voorstelde hem te vergezellen. ‘Ik ben op een punt gekomen dat ik alleen nog op uitnodigingen inga die iets opbrengen. Dat begrijp je toch wel?’

Sander was zo iemand die altijd alles begreep, meestal omdat hij problemen te banaal vond om er zelfs maar de geringste aandacht aan te schenken.

‘Misschien komt de ambassadeur zelf op het partijtje,’

opperde Pat. ‘En dan zal hij zeker met de schrijvers uit andere landen willen spreken. Misschien kan hij me een optreden bezorgen. In Vienna!’

‘Volgens mij wil die man niets liever dan het voor je regelen.’

‘O!’ riep ze. ‘Wat geweldig dat ik je ontmoet heb!’

In de taxi haalde zij een map uit de plastic tas die zij bij zich droeg. In de map zaten een keurig getypografeerde levensbeschrijving en een aantal gefotokopieerde kritieken op haar eerste en enige bundel, met een aanbeveling van Lawrence Ferlinghetti.

‘Ik heb nog geen arrangement in Holland,’ zei ze. ‘Het is toch vreemd dat ik overal kan voorlezen en niet in Holland.’ Zij wees hem een blad in de map waarop haar komende optredens stonden, van Frankfort, via Londen, tot aan Warschau toe.

‘Holland,’ zei ze. ‘Ik heb altijd gehoord dat Hollanders van poëzie houden.’

‘O ja?’

‘Dat klinkt niet overtuigend.’

‘Ik houd van poëzie.’

‘Dat is lief van je,’ zei Pat. ‘Morgen geef ik je mijn bundel en ik weet al wat ik erin zal schrijven.’

Op de receptie raakte Sander in gesprek met Gideon, een Israëlische geleerde. Zijn aanwezigheid op het congres was bedoeld als tegenprestatie voor het bezoek van een der organisatoren aan een bijeenkomst in Tel Aviv. ‘Are you an academie or just a writer?’ wilde hij weten.

‘Or just an academie?’ vroeg Sander.

Gideon glimlachte minzaam. Daarna raakten zij elkaar alweer snel uit het oog, voornamelijk omdat zij niets te bespreken hadden. Op het eerste congres dat hij bezocht, had Sander zich er nog op toegelegd met zoveel mogelijk mensen in gesprek te raken. Dat had hij spoedig opgegeven. Hij herinnerde zich Mimi, een Italiaanse gravin. Haar voornaamste bijdrage aan de cultuur leek te zijn dat zij puissant

rijk was en desnoods in haar eentje een congres op poten zette, om verlost te zijn van de eenzaamheid van haar paleis, de toenemende verloedering van haar gezicht en het ineenschrompelen van haar gestalte, hoewel die in de breedte juist uitdijde. 'Wat is dit nou weer voor een raar wijf?' vroeg hij aan een landgenoot, die het klappen van de zweep kende. 'Ach,' antwoordde deze. 'Wees maar aardig tegen haar, dan zit je zo in Venetië.' Later raakte hij met Mimi in gesprek over Florence. Zij had lang in die stad gewoond. 'So beautiful,' sprak zij, met de klemtoon op de laatste lettergreep. Zij keek voor zich uit. 'Soms,' zei ze, 'raakte ik zo ontroerd door al die schoonheid dat ik mij op het balkon moest terugtrekken om een gedicht te schrijven.'

Alsof het leven al niet ingewikkeld genoeg was.

De Oostenrijkse schrijvers werden in beslag genomen door hun ambassadeur, die zoals alle diplomaten geleerd had een universele schijn op te houden, waaronder alles viel, inclusief belezenheid.

Toen Sander, een glas witte wijn in de hand, rondliep door de met een overvloedige voorraad antiek ingerichte ruimte, zag hij dat Pat zich had opgesteld bij de tafel met dranken, waarachter een ober met verveeld gezicht op bestellingen wachtte.

'Kaffee,' sprak zij op luide toon. 'Eiskalt. Eiscoffee.'

De ober gaf zijn collega een aanwijzing.

'Ik moet mijn innerlijke systemen in balans houden,' zei Pat, toen ze Sander had opgemerkt.

Zij bleven bij de tafel wachten tot de gevraagde ijskoffie verscheen. Een dikke laag opgespoten slagroom stak, naar de gewoonte van het land, boven het kopje uit.

'Keine sugar. Keine Zucker?' vroeg Pat.

De ober knikte, pakte de koffie op en verdween.

Toen hij even later terugkwam, leek er weinig aan de koffie veranderd. Meewarig schudde Pat het hoofd, pakte een lepel en kwakte de slagroom in een asbak. Juist op dat moment keek de ambassadeur bij toeval in haar richting.

'Zie je die keurige heer daar?' vroeg Sander. 'Dat is de ambassadeur.'

Pat stond al naast de man die de Oostenrijkse grenzen voor haar zou openen, of hij wilde of niet.

Met een breed gebaar wees zij om zich heen.

‘Schön Museum hier,’ zei ze. ‘In New York, in the Metropolitan, in jede Zimmer zwei Polizei.’

De ambassadeur knikte belangstellend.

‘Ich Krankheit geworden, in the Museum,’ legde Pat uit.

De ambassadeur knikte, alsof het gebeuren hem al eerder ter ore was gebracht.

Erwin wenkte. Een dikke man stond tegen hem aan te praten. Aan Erwins gezicht viel af te lezen dat hij zich niet amuseerde.

‘Sander, dit is David.’

‘Hallo David.’

‘Een buitengewoon congres,’ zei David. ‘Moet jij ook een toespraak houden? Dan kom ik zeker luisteren.’

Hij trok zijn portefeuille en haalde er een visitekaartje uit.

‘David Stern. Linguistic Department. Poet, translator,’ las Sander in één oogopslag. Een overzichtelijke man. Hij zou het uitstekend kunnen vinden met Sanders vriend uit Litouwen, een grote, kale schrijver die altijd in een gebroken wit kostuum gekleed ging. Hij verscheen nog maar sinds kort op congressen, altijd luidkeels klagend dat de grote politieke veranderingen die hij meemaakte een nijpend deviezengebrek veroorzaakt hadden. ‘En dat juist nu ik ook nog een paar dagen naar Parijs wil,’ zei hij bijvoorbeeld in Aix-en-Provence. ‘Er moet toch een mogelijkheid zijn om Parijs te bezoeken.’ De volgende dag klaagde hij over de kosten van het bier, de prijs van het eten; steeds sloofden organisatoren zich uit om zijn onkosten te vergoeden, hij kwam tenslotte uit een voormalig communistisch gebied. Weigeren om hulp te bieden was net zoiets als aan de deur verklaren dat je niet aan kankerbestrijding deed. De Litouwer liep op bankgaranties en dollarcheques zoals een auto op benzine. Eerst trouwens arriveerde hij alleen, maar toen hij eenmaal wist hoe hij het circuit moest bespelen, nam hij zijn vriendin mee; op diners zaten zij als eersten aan tafel en gingen van-

zelfsprekend als laatste weg; organisatoren legden eer met hen in. Hoogstens liepen zij het applaus mis waarmee voormalige Russische dissidenten gedurende de eerste tijd van de glasnost begroet werden. Literaire zetbazen leidden hen de tafels langs: ‘Mogen wij even uw aandacht. Deze dichter heeft achttien jaar zonder papier in de gevangenis gezeten; zijn vingernagels waren ook al gauw vol, bovendien beet hij ze af. Hij bewaarde die gedichten in zijn hoofd.’ Hoeveel genoegdoening bracht de lichamelijke vrijheid? De Wiedergutmachung van hun levens stortte hun werk halsoverkop in de Verelendung. De van uitschot tot schrijfvorst verhevene stond er verbouwereerd en verlegen bij. Van enige terughoudendheid ondervond zijn joyeuze Litouwse vriend in ieder geval geen hinder. ‘Writer and artist’ stond onder zijn naam.

Hij stak Davids kaartje in zijn borstzak, voor zijn verzameling namen waar geen gezicht meer bij hoorde.

Een luid gelach klonk op. Opzij van hem spreidde Pam haar handen en sloeg met een theatraal gebaar de ogen ten hemel. De ambassadeur hief zijn glas en bracht een toast uit op La Luna's gezondheid. Een ogenblik vreesde Sander de uitroep dat ze kanker had.

In zijn eentje liep hij naar het hotel. Op straat bevonden zich maar weinig mensen. Laat was het niet, maar wat hadden mensen in de binnenstad te zoeken? De winkels etaleerden armoede, de weinig talrijke cafés goedkoop meubilair. Het mocht duidelijk zijn dat sfeer en geborgenheid, attributen van de burgerlijkheid, hier lang geleden voor het laatst verbleven hadden. Het was benauwd in de stad; de stank van tweepits uitlaatgassen, 's middags prominent aanwezig, had zich moeiteloos gehandhaafd. Af en toe ratelde een taxi voorbij. Sander verlangde naar huis, naar zijn studeerkamer. Daar hadden de dingen allemaal hun vaste plaats, de briefopener naast de nietmachine; de lijmstift op al jaren dezelfde afstand van het potje met gekleurde paperclips. Hij stelde zich voor dat hij op zijn bureaustoel zat en zijn ogen

kon sluiten, om naar muziek te luisteren die zijn geest losmaakte en de vermoeidheid voor een ogenblik uit zijn ogen verdreef. Hij zat daar alleen op zijn kamer, zoals het hoorde. Buiten bracht de wind de groene bomen in beweging. Het maakte hem rustig - zelfs nu hij hier liep en opeens hulpeloos om zich heen keek naar een herkenningsteken, een houvast, al was het maar een hondje dat over straat scharrelde, of een meisje in innige omhelzing met haar verloofde. Het leek alsof de stad uit één lange straat bestond, eindigend bij het hotel, dat er, van enige afstand, zelfs westers uitzag. Maar hij was hier niet welkom; het personeel ging gekleed in livrei maar gedroeg zich nurks, omdat ze gasten, die uit eigen beweging weer konden weggaan, nu eenmaal per definitie haatten.

De lobby was verlaten.

Sander drukte op het knopje van de lift, nieuwsgierig of de deur voor de verandering zou opengaan.

5

Voordat hij ging slapen las hij de persoonlijke gegevens die Pat hem verstrekt had. Daarbij waren de telefoonnummers van haar internist, oncoloog en gynaecoloog, haar huisbaas, uitgever, buurvrouw en een aantal contactpersonen in Europa. Niets had zij overgelaten aan het toeval. Behalve het toeval zelf. Zij woonde in Los Angeles en was negenendertig jaar. Tot voor kort had zij gewerkt als secretaresse op een advocatenkantoor. Toen al schreef zij gedichten en filmscenario's. Die laatste wachtten op verfilming. De gedichten waren uitgegeven, waarna zij zelf een tournee door Europa had georganiseerd. Zo verscheen zij op ongetwijfeld belangwekkende plaatsen, zoals de nachtclub Dolce Vita in Lausanne, het Laboratorium voor Contemporaine Cultuur te Moskou en de Amerikaanse kerk in Parijs. Alleen al de gedachte aan buitensporige activiteit maakte hem uitgeput, hoewel hij besepte dat anderen diezelfde gewaarwording ondergingen in zijn nabijheid.

In bed stelde Sander zich voor dat hij met La Luna door de wereld trok. Samen met haar liep hij door Kraków, op een zaterdagmiddag in de joodse wijk. Stil was het daar, moeiteloos absorbeerden de kale muren het waterige zonlicht. Zij beklommen de kale en smerige trap van een vervallen pand en keken vanaf de hoogste verdieping uit over het afgesloten, glooiende kerkhof. Als hij wilde kon hij thuis de foto uit een van de vele mapjes te voorschijn halen. De grijze namiddag, of de grijze dood op het voorgoed winterse veld. Later, dat wist hij zeker, zou hier een yuppenwijk ontstaan, zoals de Marais, waar het verleden zich eveneens in alle hoeken en gaten verstopt had, terwijl de adem van miljoenen doden er maar geen ontsnappingsroute vond. Tijdens de wandeling kwam hij terecht op een tentoonstelling over het oude Lemberg en ook daar overviel hem een onmiskenbaar gevoel van herkenning, alsof hij hier al vele keren eerder was geweest: maar hij bezocht de stad slechts via foto's en oude rekwisieten van soldaten, oproepen om in het leger te gaan, een vitrine met pistolen. La Luna zou de expositieruimte onmiddellijk bestemmen voor het ten gehore brengen van haar beatgedichten. Als aankondiging dat de werkelijke wereld ook hier op ontspringen stond. Bij het vallen van de avond veranderde Kraków in een donkere vooroorlogse stad. Geen schreeuwerige neonreclames, dure artikelen die via stalen schermen tegen diefstal beveiligd moesten worden. Hij kocht een potje honing, niet omdat hij daar bijzonder van hield, maar omdat hij iets wilde kopen. Beschilde houten eieren die hij thuis uitstalde. Het raam in het naar afval stinkende gangportaal vanwaaruit hij over het kerkhof keek, vormde een fraai decor om een bureau neer te zetten. Hij zou Pat de bijna overleefde Europese wereld kunnen tonen en vervolgens observeren of het iets aan haar veranderde. Of zij nog steeds haar tassen wilde pakken om af te reizen naar een volgende bijeenkomst buiten de werkelijkheid van zelfs haar eigen leven, zo'n toonzaaltje van de individualiteit, waar mensen samenschoolden om zich bijzonder te wanen.

6

Bij de lunch, de volgende dag, hield hij zich in, teneinde enige frisheid te bewaren voor de zitting tijdens welke hij zijn tekst zou voorlezen. De deelnemers zetten zich aan in carrévorm opgestelde tafels en staarden over elkaars hoofden naar de blauw geschilderde wanden of naar buiten, waar de zon onverminderd scheen. Als eerste mocht Gideon vertellen wat hij van de wereld dacht. De academicus legde zijn handen voor zich op tafel en vroeg zich af, snel en nerveus sprekend, of er uiteindelijk enige overwinning aan de Holocaust ontleend kon worden. David bracht Vietnam ter sprake, wist te vertellen dat de Amerikanen er veel van geleerd hadden en gaf als opmaat dat de nederlaag het leven in de USA aanzienlijk verdiept had. Sander stak een Fisherman's Friend in zijn mond en bedacht dat Gideon en David ook op een congres over drop de Holocaust en Vietnam als uitgangspunt zouden nemen. 'Thank you, thank you!' riep de inleider na iedere verklaring. 'Thank you for your brilliant contribution!' Een reusachtige Palestijnse dichteres hield, ook al uit het hoofd, een inleiding waaruit het voortdurend herhaalde woord 'belonging', uitgesproken met een dikke 'l', bij hem overkwam. Je moest ergens bij horen. Zij behoorde bij de PLO. Zij sprak over historisch gegronde rechten. Sander keek in Gideons richting. Deze had zijn hoofd van de spreekster afgewend en de ogen gesloten. 'Literature exists by the grace of defeat, as vultures do by cadavers,' hoorde Sander zichzelf lezen, later op de middag, toen niemand al meer tot luisteren in staat was.

7

Na afloop van het officiële deel van het congres stapte hij met een aantal schrijvers in een Transit-bus, die hen langs een aantal stadjes zou brengen waar zij zouden voorlezen. De middeleeuwse kloosters, waar hij zich veel van had voorgesteld, vielen tegen. Zoals gewoonlijk had hij zichzelf gouden bergen beloofd, alsof het leven van iedere zin werd beroofd wanneer deze bolwerken van religieuze vervoering

aan zijn neus voorbij zouden gaan.

Bij de eerste lezing kwamen schoolmeisjes om hem heen staan, vroegen hem zijn handtekening in hun boekjes te zetten en stelden vragen over dat voor hen onbereikbare Westen, waar gebraden ganzen, in de vorm van ghettoblasters en videorecorders, de mensen zomaar in de mond vlogen. ‘Kunt u mij niet meenemen?’ vroeg een meisje. Een ogenblik overwoog hij tot welke consequenties dit zou leiden. Zijn vrienden zouden jaloers naar hem kijken, maar als zij op hun fiets stapten of gingen tennissen, moest hij met zijn geliefde naar het museum; veel drinken 's avonds was er ook niet meer bij, omdat hij dan in slaap zou vallen juist als zij de behoefte voelde hem verhalen over haar familie te vertellen. ‘Ik ben te oud voor jou,’ zei hij zo lichtvoetig mogelijk, opdat zij, ondanks zijn bedenkingen, dit niet onmiddellijk zou beamen. ‘Ja,’ gaf ze volmondig toe. Ze keek opzij. ‘Maybe not,’ zei ze vervolgens. ‘Who knows.’

Om het succes van de voorlezing kracht bij te zetten, werden zij in een verder geheel verlaten restaurant, waar de obers zwarte smokingjasjes met gele strepen droegen, onthaald door leden van de plaatselijke schrijversbond, ruwe maar goedmoedige kerels, die tijdens het eten naar elkaar schreeuwden en om de haverklap het glas hieven, een gebaar dat hij glimlachend pareerde. Als zelfgekozen woordvoerder van de groep hield hij vervolgens een toespraak, waarmee hij de wederzijdse achting en vriendschap voor eeuwig bezegelde. Zij omarmden elkaar.

‘Laten we hopen,’ zei hij, ‘dat McDonald's, waarvan in de hoofdstad kort geleden de eerste is geopend, de boekhandels op den duur niet zal verdrijven.’

Waarom eigenlijk niet? dacht hij, terwijl de woorden met gepaste retoriek naar buiten rolden. Als je maar genoeg honger hebt.

Na zijn woorden werkte de voorman van de gastheren zich uit zijn stoel omhoog en brulde: ‘Friends!’

Pat, die naast hem zat, klapte in haar handen. ‘Brilliant!’ riep ze.

Even later boog ze zich opzij, naar Sander:

‘Zo zou het na iedere lezing moeten gaan.’

‘Liever niet.’

‘Je bent verwend.’

‘Ik schaam me,’ zei hij, in een opwelling van oprechtheid, die bij nader inzien ook weer niet al te gemeend was. ‘Ik schaam me dat wij hier als vorsten zitten te schransen, alleen om wederzijds het gevoel te versterken dat we iets betekenen.’

‘Je bent zelfs bijzonder verwend,’ stelde Pat vast.

Iemand tikte hem plotseling op de schouder.

‘Mag ik voorstellen...’

Sander keerde zich om. Naast een van de plaatselijke schrijvers stond een kleine, gezette man. Deze had niet deelgenomen aan de maaltijd. De nieuwkomer reikte hem een envelop aan.

‘Hopelijk kunt u hem helpen,’ zei de gastheer. Hij maakte een lichte buiging en liep terug naar zijn plaats.

Sander luisterde naar de kleine man, maar tegelijk luisterde hij ook niet. Wel begreep hij dat het hier om een amateurschrijver ging. Overdag werkte hij bij de posterijen. Het lag in zijn voornemen een mondiaal congres te organiseren van amateurschrijvers die bij de PTT werkten. Zij zouden samenkomen en hun ervaringen uitwisselen. De kleine man veronderstelde dat Sander inlichtingen kon verschaffen over de literaire situatie bij de PTT in Holland. Sander voelde een lachbui opkomen. De post in Nederland, wilde hij uitleggen, had het te druk met manuscripten rondbrengen om ze zelf te schrijven. Hij beet op zijn onderlip en beloofde de man dat hij via de organisatie die hij vertegenwoordigde alles in het werk zou stellen om aan inlichtingen te komen. De PTT-beambte gaf hem zijn kaartje en vroeg om het zijne. Met tegenzin overhandigde Sander het gevraagde. Eén keer was het hem overkomen dat drager dezes zich later bij hem aan de deur vervoegde. Sindsdien had hij het verstrekken van zijn adres aan mensen die daar echt om vroegen tot het uiterste beperkt.

‘Waarom laat je je beledigen?’ vroeg Pat, onmiddellijk nadat de beambte zich had teruggetrokken. ‘Luister jij altijd naar onzin?’

Hij glimlachte, legde een ogenblik zijn hand op die van haar.

‘Raak me liever niet aan. Ik verdraag het niet als mensen mij aanraken.’

Geschrokken trok hij zijn hand terug.

‘Heb ik je gekwetst? Ik had het liever andersom. Dat ik aanraken prettig vond. Jij kunt je dat waarschijnlijk toch niet voorstellen. Jij bent sterk. Jij kunt je overal prettig voelen. Ik moet iedere plaats waar ik kom veroveren.’

‘Het schijnt je te lukken.’

Zij keek om zich heen, zwaaide plotseling naar haar overbuurman, hief het glas, riep luidkeels ‘Prosit!’ en zei tegen Sander: ‘Ik haat lelijke mensen.’

Zij belde hem, midden in de nacht. Hij schrok wakker en tastte naar het licht.

‘Sander...’

‘Patricia, what's wrong?’

Zij kon niet slapen, gekweld als zij werd door de dwingende gedachte aan het visum dat zij nodig had voor Moskou. Haar stem klonk zoals altijd alert en dwingend; als zij dat nodig achtte, sleepte zij desnoods de rest van de beschaving met zich mee; hij zag haar voor zich in de boekhandel waar zij tijdens het congres haar gedichten had gelezen. Niet meer dan tien mensen vergaapten zich aan het fenomeen dat voor westerse begrippen weinig nieuws bood. En al was haar verschijning wereldschokkend, wat dan nog? Hij verwonderde zich over de metamorfose die zij onderging als zij tegenover een publiek stond. Een geheimzinnige glans straalde van haar af, de potten met vitaminepillen, waarop zij blindelings vertrouwde, konden aan de kant geschoven; nu was zij inderdaad niet ouder dan zij zich kleepte, met het geloof in de kracht van haar kunst, de purgerende uitwerking die zij, als zij maar doorging, zou uitoefenen op de zie-

len van degenen die naar haar wilden luisteren. Jezus aan het Meer van Galilea moest iets dergelijks vertoond hebben. Een gebaar, een wending van zijn stem en de toehoorders geloofden in hem. Hoewel, het was net zo goed mogelijk dat de luisteraars beleefdheidshalve in de boekhandel bleven staan tot zij klaar was; vervolgens klonk een zwak applaus, alleen de boekhandelaar zelf, die dit alles georganiseerd had om de uitstraling van zijn zaak van nieuwe impulsen te voorzien (de economie lag op haar oor, dus dat kon hij net zo goed laten), klapte de handen stuk.

Kort geleden had Sander een bijeenkomst bijgewoond waar de dichter Jevtoesjenko optrad. Deze droeg bij die gelegenheid een opzichtig pak met grote rode en blauwe ruiten. Alsof hij zich, door als clown uitgedost door het leven te gaan, wilde straffen voor het feit dat hij nog altijd overal in de wereld de gevierde kunstenaar mocht uithangen. 'He is a shit,' zei een vriendin, die zelf tijdens de Hongaarse opstand in '56 naar Amerika was gevlucht. Alvorens de dichter 'Baby Yar' voorlas, vertelde hij over Sjostakovitsj, die hem had opgebeld met de vraag of hij het gedicht op muziek mocht zetten. 'Maar natuurlijk,' had hij gestameld. En toen had de componist gezegd: 'Kom zo snel mogelijk naar mij toe, want ik heb het stuk al af.'

Zorgvuldig gedoseerde nederigheid is het meest gestroomlijnde voertuig van de zelfsrergroting.

Na de voorlezing rende de dichter rond met champagne en glazen, voor de vertaalster en de vrouw die de vertaling voorlas. Het reciteren van de oorspronkelijke tekst liet hij gepaard gaan met brede gebaren. Geroutineerd zette hij het gezelschap naar zijn hand, in de geruststellende zekerheid dat hij met alle winden mocht meewaaien, omdat het er uiteindelijk toch weer op uit zou draaien dat hij tot leider van om het even welke schrijversdelegatie werd benoemd.

Zonder twijfel bezaten Oost-Europeanen een grotere kundigheid in het overleven dan de in gezapigheid gewiege bevolking van het Westen. Maar ook in het overleven bestonden klassen; figuren die pijlsnel omhoogschoten en zich op

de wankele draad wisten te handhaven. ‘Meester in de Overlevingskunst’. Een lintje en een hand van de president. Van welke president ook. ‘Maak je geen zorgen,’ zei hij tegen Pat. ‘Met dat visum komt het allemaal in orde.’

8

Hij nam een foto van Pat voor het rond gebouwde hotel waarin zij verbleven. Niet omdat het werkelijk een bijzonder hotel was, hoewel oriëntaalse trekken er niet aan ontzegd konden worden. Toch zou hij vroeger geweigerd hebben het te fotograferen; vroeger was hij uit op het maken van artistieke platen, nu op het vastleggen van gewaarwordingen teneinde er herinneringen uit te maken. Op zichzelf onbenullige foto's wekten een vreemde ontroering in hem. De opnamen verschaften hem een nieuwe kijk op landschappen. Zoals bijvoorbeeld nadat hij in Zuid-Korea rijstvelden gefotografeerd had, die later, door de erbij opgenomen regenlucht, een sombere dreiging uitstraalden. Die had hij niet gezien toen hij de lens richtte. Misschien bestond die in zo'n geconcentreerde vorm alleen op de foto.

Toen hij de camera had opgeborgen, overviel Sander een zachtaardig, dus geenszins pijnlijk heimwee naar de plaatsen die hij de laatste jaren bezocht had. Op Puerto Rico gaf de gouverneur een receptie voor de congresgangers. Het fort waar hij resideerde, keek uit over zee. Op de binnenplaats speelde een orkest liederen van Gershwin. De obers offreerden exotische lekkernijen. Hij slenterde over de terrassen en verwijderde zich af en toe voor enkele ogenblikken van het gezelschap. Op deze wijze zou hij afscheid kunnen nemen van de wereld; dit benaderde het volmaakte. Kon hij hier, op een stille avond, een tafeltje neerzetten, met een lampje om de bewegingen van zijn pen te kunnen volgen.

Als zij met hem meeding naar zijn kamer, zou hij haar de hele nacht vertellen over de wereld van de vervoering, die hem zo vaak had afgewezen, totdat hij zichzelf had wijsgemaakt dat hij eraan ontsnapt was. Wat was dit voor verlan-

gen erin door te dringen? Eens hadden zij allen aan de poort geklopt, in de naïeve veronderstelling dat daarbinnen ruimte voor hen was, een kern bestond van vertrouwen en gloedvolle aandacht.

Uiteindelijk was hij zelf een overlever. Dat was ook een soort talent; dat had hij in ieder geval bewezen.

9

Via haar agent - later, hij was allang weer thuis - bereikte hem een videoband waarop zij voorlas. Helaas kreeg hij geen beeld of geluid uit de cassette. Daarna ontving hij een tweede exemplaar van haar enige bundel. Zij had haar zaken zorgvuldig georganiseerd. Daardoor moest hij terugdenken aan de tijd toen hij zelf de literaire wereld binnenkwam. Hij was net de twintig gepasseerd. Als jongetje op de middelbare school had hij er hevig naar verlangd zich te mogen mengen in het kleine gezelschap literaire coryfeeën. Schrijven was voor Sander op dat moment een wraakneming op de jaren achter hem, die veel pijnlijke emoties hadden opgeleverd, zonder soelaas. Wat maakte het uit waardoor hij werd aangezet tot schrijven? Het schrijverschap was een spiegel waarin hij maar hoefde te kijken om zichzelf groter en stralender te wanen dan hij was.

Als het nieuwtje van La Luna's meisjesachtige voordracht eraf was, zou de tijd haar achteloos opzij schuiven.

Het lukte hem niet een arrangement in Nederland voor haar te regelen. Deed er ook niet erg zijn best voor.

Hij bracht een bezoek aan Wenen. Zij had Erwin een brief geschreven. Zo vernam hij dat La Luna alweer plannen maakte voor een tweede, nog grootser opgezette tournee, waarschijnlijk zelfs alweer onderweg was uit Los Angeles, in ieder geval fondsen zocht om de overtocht te bekostigen. Gedroomd aanwezig. Zij stond klaar om zich opnieuw van de ene naar de andere hotelkamer te begeven, in de vaste overtuiging dat zij dit aan haar publiek verplicht was.

‘Buenas noches!’ riep Pat in zijn geheugen, terwijl zij hem over een Poolse schrijver vertelde die uit zijn mond stonk.

zelfs op de afstand die zij tussen zichzelf en anderen in acht hield. ‘Buenas noches!’ omdat zij een paar Spanjaarden zag, van wie het verschijnen op dat moment een zo dwingende kracht op haar uitoefende dat zij hem onmiddellijk moest laten staan. Die Pool overigens had een diepe indruk bij haar achtergelaten, merkwaardig toch, de discrepantie tussen diepzinnige woorden en de stank waarmee ze naar buiten kwamen. ‘Buenas noches.’ Even later keerde zij terug; die anderen hadden dringende zaken te regelen, maar dat bracht haar juist op de uitvoering van haar eigen taken, die geen uitstel gedoogden. ‘Ik moet die vent in Moskou bellen!’ riep zij daarom plotseling. ‘Hij zou een uitnodigingsbrief aan me schrijven. Zonder die brief krijg ik geen visum.’ Sander keek op zijn horloge. Bijna middernacht.

‘Je kunt nu niet meer bellen.’

Maar dat kon zij wel. Alleen wat niet in haar geest opkwam, bleef onuitgevoerd.

‘Actually he is a real jerk,’ verklaarde zij. ‘Let's call him out of his bed, the bastard!’

Zij had filmscenario's geschreven. En daarin belden mensen elkaar vanzelfsprekend uit bed en in bed, zoals het haar inviel. Nooit een scenario verkocht. Zij raasde door de wereld. Zou ze oud kunnen worden? En was die kanker werkelijk op zeventien plaatsen weggesneden? Had zij er niet per ongeluk een paar bij verzonnen? Leugenaarster. Sommige mensen gingen al van één plek dood.

Hoe lang kan iemand het reizen volhouden, zonder een internationale coryfee te zijn? Zonder dat ene gedicht, waarmee hij gedurende de rest van zijn leven argeloze toehoorders tot tranen toe weet te ontroeren?

Tussen de schuifdeuren van een zelfverzonnen wereldtoneel. Klein en breekbaar.

‘To the most exquisite “Sander”,’ had zij in zijn exemplaar van haar bundel geschreven, ‘A brother in the realm of tender genius. Love. Patricia. Miss Luna.’